รีบสร้างบารมี

(บารมี ๓๐ ทัศ)

อิติปิ โส รตนมาลา

- ❐ พระพุทธคุณ ๕๖
- ❐ พระธรรมคุณ ๓๘
- ❐ พระสังฆคุณ ๑๔

พระธรรมธีรราชมหามุนี

(โชดก ญาณสิทฺธิเถร : อดีตพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ)

สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุ ฯ คณะ ๕

พิมพ์ถวายเป็นมุทิตาสักการะแด่

พระศรีวรญาณ วิ ;

๕ ธันวาคม ๒๕๔๑

รีบสร้างบารมี (บารมี ๓๐ ทัศ)

รีบสร้างบารมี

(บารมี ๓๐ ทัศ)

รจนาโดย พระธรรมธีรราชมหามุนี

(โชดก ญาณสิทฺธิเถร ป.ธ. ๙)

คณะศิษยานุศิษย์สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ ๕ กรุงเทพฯ

จัดพิมพ์ถวายเป็นมุทิตาสักการะแด่

พระมหาบุญชิต ญาณสํวโร (สุดโปร่ง)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ ฯ เจ้าคณะสลัก ๓ รองเจ้าคณะ ๕

ในวโรกาสที่ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์

เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่

พระศรีวรญาณ วิ ;

เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

๕ ธันวาคม ๒๕๔๑

รีบสร้างบารมี (บารมี ๓๐ ทัศ)

โดย พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิเถร ป.ธ. ๙)

ISBN 974-8338-73-8

พิมพ์ครั้งที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๖ (ไม่ทราบจำนวนพิมพ์)
มูลนิธิวิปัสสนา พิมพ์เผยแพร่

พิมพ์ครั้งที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์แจกในงานฉลองสมณศักดิ์ พระศรีวรญาณ วิ ;
(บุญชิต ญาณสํวโร ป.ธ.๙)

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด
๕๔/๖๗,๖๘,๗๑,๗๒ ซอย ๑๒ ถนนจรัญสนิทวงศ์
แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐
โทร. ๘๖๔๐๔๓๔-๕, ๔๑๒๕๘๘๗, ๔๑๒๕๘๙๑
๐๑-๙๒๓๘๘๒๕ โทรสาร ๔๑๒๓๐๘๗
E-mail : sahadham@thaimail.com

มุทิตาธรรม

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๗ (๒๕ ตุลาคม ๒๕๓๗) สมเด็จบรมบพิตรฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ช่วงท้ายมีพระราชกระแสรับสั่งกับอธิบดีสงฆ์ว่า **"วัดมหาธาตุ ฯ ยังสอนปฏิบัติวิปัสสนาอยู่หรือ ?"** ทูลถวายพระพรว่า **"ยังสอนปฏิบัติวิปัสสนาอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ ตราบ เท่าปัจจุบัน ถวายพระพร"**

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ ล้นกระหม่อมที่ได้ทรงห่วงใยการปฏิบัติธรรมภาควิปัสสนากรรมฐาน

พระมหาบุญชิต ญาณสํวโร (ป.ธ.๙, พธ.บ., M.A.) เป็นศิษย์สายวิปัสสนาผู้ใกล้ชิดพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร) ได้รับมอบงานภาคปฏิบัติร่วมกับคณาจารย์สายวิปัสสนาได้ร่วมกันสนองงานด้วยดียิ่ง ตามที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิเถร) ได้เริ่มไว้ด้วยดียิ่ง

ขอแสดงมุทิตาธรรมแด่ พระมหาบุญชิต ญาณสํวโร ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **"พระศรีวรญาณ วิ ;"** ณ ราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๔๑

ขอมุทิตาธรรมและยินดียิ่ง

พระสุเมธาธิบดี

(พระสุเมธาธิบดี)

อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

มุทิตาสักการะ แด่... พระศรีวรญาณ วิ ;

มหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปีพุทธศักราช ๒๕๔๑ อาจารย์พระมหาบุญชิต ญาณสํวโร ป.ธ๙, พธ.บ., อ.ม., ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กทม. และรองผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระศรีวรญาณ วิ ;** ได้ยังความปลาบปลื้ม ใจมาสู่เพื่อนร่วมสำนัก เพื่อนร่วมงาน และศิษยานุศิษย์โดยทั่วไป

ข้าพเจ้าเองได้ร่วมทำงานกับท่านเจ้าคุณฯ มานานพอควร ทั้งงานสอนวิปัสสนาภาวนาแก่ชาวต่างประเทศ (IBMC) และงานฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ได้แอบชื่นชมความรู้ด้านปริยัติธรรม ความสามารถในวิชาวิปัสสนากรรมฐานและจริยาวัตรอันงดงามเสมอมา เพราะท่านเจ้าคุณฯ เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค พุทธศาสตร์บัณฑิต อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต และสนใจฝึกวิปัสสนาทั้งในประเทศไทย และในประเทศพม่าอย่างต่อเนื่อง

ท่านเจ้าคุณฯ เป็นพระหนุ่มผู้คงแก่เรียน และล้ำลึกในวิชาวิปัสสนาอย่างหาได้ยากและเป็นทั้งกำลัง-ความหวังของวงการพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดมหาธาตุ ฯ และมหาจุฬา ฯ

"สิริวรญาณตฺเถโร นาม ภิกฺขุ โหตุ
อปฺปาพาโธ อปฺปาตงฺโก วุฑฺฒึ วิรุฬฺหึ
เวปุลฺลํ ปปฺโปตุ พุทฺธสาสเน"

ด้วยมุทิตาจิต

พระศรีปริยัติโมลี
(สมชัย กุสลจิตฺโต ป.ธ.๙, พธ.บ., Ph.D.)
รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ ม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประธานคณะกรรมการดำเนินงานโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ

คำปรารภ

อุฏฺฐานวโต สติมโต สุจิกมฺมสฺส นิสมฺมการิโน

สญฺญตสฺส จ ธมฺมชีวิโน อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวฑฺฒติ.

ยศ ย่อมเจริญแก่ผู้มีความมั่น มีสติ มีการงานสะอาด ใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำ สำรวมดีแล้วเป็นอยู่โดยธรรม และไม่ประมาท

ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๑ ซึ่งเป็นอภิลักขิตสมัยกาญจนาภิเษก อันสำคัญยิ่ง

พระมหาบุญชิต ญาณสํวโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ ฯ, เจ้าคณะสลัก ๓, รองเจ้าคณะ ๕ ได้รับพระราชทานแต่งตั้งสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **"พระศรีวรญาณ วิ ;"** ย่อมเป็นที่ชื่นชมปีติยินดีของพุทธศาสนิกทั่วไป ศิษยานุศิษย์ และผู้ที่เคารพนับถือทั่วไปเป็นอย่างยิ่ง

พระมหาบุญชิต ญาณสํวโร เป็นพระเถระที่มีศีลาจารวัตรที่ดีงาม เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป ทั้งได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อพุทธศาสนา และประเทศชาติคุณูปการ ทั้งทางด้านการศึกษา จบเปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนวัดมหาธาตุ ฯ ปริญญาพุทธศาสตร์บัณฑิต (เกียรตินิยม) และอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ (อ.ม.) มหาวิทยาลัยมหิดล ส่วนในด้านงานเผยแพร่

พุทธศาสนา เป็นอาจารย์สอน-อบรมวิปัสสนากรรมฐาน ทั้งในส่วนงานของวัดและมหาวิทยาลัยสงฆ์ รวมถึงงานบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ด้านศาสนสมบัติและศาสนสงเคราะห์เป็นอย่างดี

นับว่า พระมหาบุญชิต ญาณสํวโร ได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งอัตตประโยชน์และปรหิตประโยชน์ เป็นอเนกประการ จึงได้รับพระราชทานแต่งตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **"พระศรีวรญาณ วิ;"** อันเป็นเกียรติ เป็นศักดิ์ศรี เป็นผลแห่งความดี ที่ได้บำเพ็ญไว้

ดังนั้น ในนามสำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ คณะศิษยานุศิษย์ และผู้ที่เคารพนับถือได้ร่วมใจกันจัดพิมพ์หนังสือ **รีบสร้างบารมี (บารมี ๓๐ ทัศ)** ซึ่งรจนาเรียบเรียงโดย พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิเถร ป.ธ.๙) เป็นมุทิตาสักการะ มอบแก่ผู้ที่มาแสดงมุทิตาสักการะและเป็นที่ระลึกในวโรกาสมหามงคลครั้งนี้ด้วย

(พระครูวิมลธรรมรังสี)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

เจ้าคณะ ๕

คำนำ

(พิมพ์ครั้งที่ ๑)

อพฺยาปนฺโน สทา สโต อชฺฌตฺตํ สุสมาหิโต

อภิชฺฌาวินเย สิกฺขํ ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจติ.

ลักษณะของผู้เป็นบัณฑิต มี ๔ ประการ คือ :-

*๑. **อพฺยาปนฺโน** ไม่โกรธกัน และไม่ผูกโกรธ*

*๒. **สทา สโต** มีสติทุกเมื่อ*

*๓. **อชฺฌตฺตํ สุสมาหิโต** มีใจตั้งมั่นอยู่ในภายใน คือ ตั้งมั่นอยู่กับสมถกรรมฐาน และวิปัสสนา-กรรมฐาน*

*๔. **อภิชฺฌาวินเย สิกฺขํ** ศึกษาปฏิบัติเพื่อกำจัดโลภะ โทสะ โมหะ*

เมื่อถึงวันครบรอบศุภวารดิถีคล้ายวันเกิด ของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพสิทธิมุนี ญาณสิทฺธิเถร ท่านได้พิมพ์หนังสือแจกเป็นธรรมวิทยาทาน คู่กันกับอามิสทานทุก ๆ ปี เสมอมามิได้ขาด ปีนี้ท่านได้พิมพ์หนังสือเรื่อง **"รีบสร้างบารมี"** แจกเป็นธรรมวิทยาทาน คณะกรรมการวิปัสสนาสารเห็นว่า หนังสือนี้จะเป็นประโยชน์แก่ท่านสาธุชนผู้สนใจใคร่ต่อการศึกษาและการปฏิบัติเป็นอย่างดี เหมาะแก่บุคคลทุกเพศทุกชั้น ทุกวัย เด็กอ่านได้ ผู้ใหญ่อ่านดี พระเถร เณร ชี อ่านดีทั้งนั้น อ่านแล้วเข้าใจง่าย มีตัวอย่างมีนิทานประกอบครบบริบูรณ์ ทั้ง ๓๐ ทัศ อ่านแล้วทำให้เกิดวิริยะอุตสาหะ ในการสร้างบารมีเพิ่มขึ้นไปอีก

คณะกรรมการวิปัสสนาสารเห็นเหตุอย่างนี้ จึงได้ขออนุญาตต่อท่านเพื่อพิมพ์ไว้ที่สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ เพื่อสนองศรัทธาของผู้ต้องการอ่าน ต้องการรู้ และเพื่อเชิดชูบูชาพระมหากรุณาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระปัญญาคุณ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งเพื่อเผยแพร่อารยธรรม วัฒนธรรม จริยธรรม อันดีงามของพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป

คณะกรรมการวิปัสสนาสารหวังว่า หนังสือเล่มนี้ จักอำนวยประโยชน์โสตถิผล แก่ท่านสาธุชนเป็นอย่างดี จึงขอขอบพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ พระเทพสิทธิมุนี (โชดก ญาณสิทฺธิเถร) ไว้ ณ ที่นี้เป็นอย่างสูง

คณะกรรมการวิปัสสนาสาร

สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ
วัดมหาธาตุ คณะ ๕ กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖
ตรงกับวันพระราชพิธีตรึงหมุดธงชัยเฉลิมพล

สารบาญ

หน้า

รู้ บสร้างบารมี

บารมี ๓๐ ทัศ

คำว่า **"บารมี"** มีความหมายได้หลายประการ ในที่นี้จะได้ยกมาพอเป็นตัวอย่างสัก ๗ ประการ คือ :-

๑. บารมี หมายความว่า **ปราบข้าศึก** ดังมีหลักฐานรับรองไว้ว่า

"ปรํ ปจฺจนีกํ มาเรตีติ ปารมี"

ความดี ชื่อว่า บารมี เพราะอรรถว่า ปราบข้าศึก คือ ยังข้าศึกให้ตาย ฯ บารมีโดยใจความ ก็ได้แก่ บุญ นั่นเอง

ข้าศึกในที่นี้ ได้แก่ ความชั่วคือบาปทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา และทางใจ เรียกว่า กิเลส กิเลสนั้น มีอยู่ ๓ ชั้น คือ กิเลสหยาบ กิเลสกลาง กิเลสละเอียด

กิเลสหยาบ ล่วงออกมาทางกายกับทางวาจา ปราบด้วยบารมี คือ ศีล ๕-๘-๑๐-๒๒๗

กิเลสกลาง ล่วงออกมาทางใจ ได้แก่ นิวรณ์ทั้ง ๕ มีกามฉันทะ พอใจในกามคุณ ๕ เป็นต้น ปราบด้วยบารมี คือ สมาธิ

กิเลสละเอียด นอนดองอยู่ในขันธสันดานของแต่ละบุคคล ดุจขี้ตะกอนอยู่ก้นตุ่ม หรือดุจยางที่ต้นโพธิ์ ปราบด้วยบารมี คือ ปัญญา

๒. บารมี หมายความว่า ยินดีในการสร้างความดี ดังมีหลักฐานรับรองไว้ว่า

"ปกฏฺฐภาเวน รมตีติ ปารมี"

ชื่อว่า บารมี เพราะอรรถว่า ยินดีในการสร้างความดี ฯ

ความดีในที่นี้ ได้แก่ ความดีขั้นต้น ขั้นกลาง ขั้นสูง หรืออีกนัยหนึ่ง ได้แก่ ความดีขั้นกามาวจร ขั้นรูปาวจร ขั้นโลกุตตระ

ลักษณะของคนใจใหญ่ ใจสูง นั้น ต้องเป็นผู้นิยมพอใจ ยินดีแต่ในบุญกุศล โดยหวังผลอันสูงส่งจริง ๆ จะพึงเห็นได้จากกองคุณของคนใจใหญ่ ใจสูง ดังต่อไปนี้ คือ :-

๑. **ทมะ** หมั่นฝึกฝนอบรมตนอยู่เสมอ ๆ ไม่ประมาท ไม่นอนใจในการสร้างความดี

๒. **สังยมะ** มีความสำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่เสมอ เพื่อมิให้บาป อกุศล เกิดขึ้นทางนี้

๓. **ขันติ** มีความอดทนดี คือ ทนลำบาก ทนตรากตรำ ทนเจ็บใจ

๔. **สังวร** มีความระมัดระวังกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในทำนองคลองธรรมเป็นอันดี

๕. **นิยม** นิยมการสร้างความดี คือ บุญกุศลนิยมสร้างประโยชน์ทั้ง ๓

๖. **อโกธะ** ไม่โกรธ ไม่ผูกโกรธ ไม่พยาบาท อาฆาตจองเวร ใคร ๆ เลย

๗. **อวิหิงสา** ไม่มีจิตคิดเบียดเบียนใคร และไม่ยอมเบียดเบียนใคร ๆ

๘. **สัจจะ** ตั้งมั่น ยึดมั่นอยู่ในสัจจะ คือ พูดจริง ทำจริง ซื่อสัตย์

๙. **โสเจยยะ** มีความสะอาดกาย วาจา ใจ

๑๐. **เมตเตยยะ** มีเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่แก่สรรพสัตว์ ทุกถ้วนหน้า

๓. บารมี หมายความว่า **รักษาความเป็นผู้สูงสุดของตนไว้** ดังมีหลักฐานรับรองไว้ว่า

"ปรมสฺส อตฺตโน อุตฺตมภาวํ ปาเลตีติ ปารมี"

ชื่อว่า บารมี เพราะอรรถว่า รักษาความเป็นผู้ยอดเยี่ยมสูงสุดของตนไว้ ฯ

ได้แก่ รักษาศักดิ์ศรี คือ ความเป็นผู้ดีของตนไว้ มิให้ตกไปในฝ่ายต่ำ พยายามเดินทางไปมนุษย์ ทางไปสวรรค์ ทางไปพรหมและทางไปนิพพานอยู่เสมอ

๔. บารมี หมายความว่า **ยังความเป็นผู้สูงสุดของตนให้เต็มเปี่ยม** ดังมีหลักฐานรับรองไว้ว่า

"ปรมสฺส อตฺตโน อุตฺตมภาวํ ปูเรตีติ ปารมี"

ชื่อว่า บารมี เพราะอรรถว่า ยังความเป็นผู้สูงสุดของตนให้เต็มเปี่ยม ฯ

อธิบายว่า ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา ขันติ สัจจะ วิริยะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา เหล่านี้ยังไม่เต็มเปี่ยมในขันธสันดานของตน จึงต้องเวียนวนอยู่ในวัฏสงสาร ผู้ที่กำลังบำเพ็ญคุณงามความดีเหล่านี้ให้เต็มเปี่ยม เพื่อรื้อตนออกจากกิเลสและกองทุกข์ จึงนิยมเรียกว่า ผู้สร้างบารมี

๕. บารมี หมายความว่า **สามารถ** คือ สามารถระงับความเดือดร้อน ความทุกข์ ในวัฏสงสารได้ดังมีหลักฐานรับรองไว้ว่า

"สกฺโกติ สํสารทุกฺขสนฺตาปํ สเมตุนฺติ ปารมี"

ชื่อว่า บารมี เพราะอรรถว่า สามารถสงบระงับดับความทุกข์ ดับความเดือดร้น ในวัฏสงสารได้ ฯ

อธิบายว่า สรรพสัตว์พากันได้รับความทุกข์ทางกาย และทุกข์ทางใจอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะบารมียังอ่อน ถ้าผู้ใดมีบารมีแก่กล้า ผู้นั้นก็อยู่เย็นเป็นสุข หายทุกข์ หายโศก หายโรค หายภัย ไม่มีอุปสรรคอันตรายใด ๆ มารบกวน เบียดเบียน ย่ำยีบีฑาได้ เพราะบารมีของผู้นั้นตัดทอน ทำลายต้นตอของความทุกข์ ต้นตอของความเดือดร้อนเสียได้แล้ว

๖. บารมี หมายความว่า **ยอดเยี่ยม** ดังมีหลักฐานรับรองไว้ว่า

"ปรมสฺส อุตฺตมสฺส โพธิสตฺตสฺส ภาโวติ ปารมี"

ชื่อว่า บารมี เพราะอรรถว่า พระโพธิสัตว์จะเป็นผู้ยอดเยี่ยม คือ สูงสุดได้ ต้องอาศัยสร้างบารมีให้ครบ ๓๐ ทัศก่อน ฯ

อธิบายว่า พระโพธิสัตว์ คือ ผู้ที่ยังข้องอยู่ในข่ายแห่งการตรัสรู้ได้แก่ ผู้ที่ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ ต้องสร้างบารมี

ให้ครบ ให้เต็มเปี่ยม ให้บริบูรณ์ทั้ง ๓๐ ทัศก่อน จึงจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ถึงความเป็นผู้ประเสริฐเลิศที่สุดในโลกเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังนั้น บารมีจึงมีความหมายว่า ยอดเยี่ยม คือ ทำผู้สร้างบารมีให้ดีเด่น ยอดเยี่ยม เลิศ ประเสริฐ สูงสุด

๗. บารมี หมายความว่า **การกระทำของท่านผู้ประเสริฐ** ดังมีหลักฐานรับรองไว้ว่า

"ปรมสฺส อุตฺตมสฺส โพธิสตฺตสฺส กมฺมนฺติ ปารมี"

ชื่อว่า บารมี เพราะอรรถว่า การสร้างความดีของคนดี คือ พระโพธิสัตว์ผู้ประเสริฐสูงสุด ฯ

อธิบายว่า พระโพธิสัตว์ทุก ๆ พระองค์ ต้องสร้างความดี บำเพ็ญกรรมดี คือ ให้ทาน รักษาศีล ออกบวช มีสติปัญญาเฉียบแหลม มีความขยันหมั่นเพียรเป็นพิเศษ และมีความอดทนเป็นยอดเยี่ยม เป็นต้น เรียกว่า สร้างบารมี เพื่อหนีจากกิเลสและกองทุกข์ถึงสุขอันไพบูลย์ กล่าวคือ มรรค ผล นิพพาน

สรุปใจความของคำว่า **"บารมี"** ได้ดังนี้ คือ **บารมี** หมายความว่า **ปราบข้าศึก, ยินดีในการสร้างความดี, รักษาความเป็นผู้สูงสุดของตนไว้, ยังความเป็นผู้สูงสุดของตนให้เต็มเปี่ยม, สามารถ, ยอดเยี่ยม ฯ**

คำว่า**"บารมี"** โดยส่วนใหญ่จำแนกออกเป็น ๑๐ ประการ คือ:-

๑. ทานบารมี

๒. ศีลบารมี

๓. เนกขัมมบารมี

๔. ปัญญาบารมี

๕. วิริยบารมี

๖. ขันติบารมี

๗. สัจจบารมี

๘. อธิษฐานบารมี

๙. เมตตาบารมี

๑๐. อุเบกขาบารมี

โดยส่วนละเอียด จำแนกออกไปอีกเป็น อย่างละ ๓ จึงรวมเป็น บารมี ๓๐ ทัศพอดี ดังนี้ คือ :-

๑.	***ทานบารมี***	***ทานอุปบารมี***	***ทานปรมัตถบารมี***
๒.	***ศีลบารมี***	***ศีลอุปบารมี***	***ศีลปรมัตถบารมี***
๓.	***เนกขัมมบารมี***	***เนกขัมมอุปบารมี***	***เนกขัมมปรมัตถบารมี***
๔.	***ปัญญาบารมี***	***ปัญญาอุปบารมี***	***ปัญญาปรมัตถบารมี***
๕.	***วิริยบารมี***	***วิริยอุปบารมี***	***วิริยปรมัตถบารมี***
๖.	***ขันติบารมี***	***ขันติอุปบารมี***	***ขันติปรมัตถบารมี***
๗.	***สัจจบารมี***	***สัจจอุปบารมี***	***สัจจปรมัตถบารมี***
๘.	***อธิษฐานบารมี***	***อธิษฐานอุปบารมี***	***อธิษฐานปรมัตถบารมี***
๙.	***เมตตาบารมี***	***เมตตาอุปบารมี***	***เมตตาปรมัตถบารมี***
๑๐.	***อุเบกขาบารมี***	***อุเบกขาอุปบารมี***	***อุเบกขาปรมัตถบารมี***

เพื่อจำง่าย ท่านจึงผูกเป็นคำรวมเรียกพระบารมีมาช่วยในยามคับขัน หรือท่องบ่นสาธยาย ทำให้ใจสบาย สงบ เยือกเย็น เป็นสมถกรรมฐาน ดังนี้ว่า

"อายนฺตุ โภนฺโน อิธ ทานสีลเนกฺขมฺมปญฺญา

วิริยขนฺติสจฺจาธิฏฺฐานเมตฺตุเปกฺขา ยุทฺธาย โว คณฺหถ อาวุธานีติ"

ดูกรพระบารมีทั้งหลาย ขอเชิญพระบารมี คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐานะ เมตตา และ อุเบกขา จงมาในที่นี้โดยเร็วพลัน แล้วพากันถือเอาอาวุธ เพื่อต่อยุทธ์กับพญามารเถิด ฯ

๑

ทานบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **ลูกเศรษฐี กรุงพาราณสี**

พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติครองกรุงพาราณสี แคว้นกาสี พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลเศรษฐีในเมืองนั้น พออายุได้ ๑๖ ปี ก็สำเร็จการศึกษา เมื่อบิดาถึงแก่กรรม ได้เป็นเศรษฐีแทนบิดา จัดตั้งโรงทาน ๖ แห่ง คือ ที่ประตูพระนคร ๔ แห่ง ที่กลางพระนคร ๑ แห่ง ที่ประตูบ้าน ๑ แห่ง บริจาคทานแก่คนกำพร้าอนาถาอยู่เป็นนิจ รักษาอุโบสถศีลเป็นกิจประจำ

อยู่มาวันหนึ่ง ขณะที่แม่ครัวนำสำรับคาวหวานออกมาตั้งให้ท่านเศรษฐีบริโภค มีพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ออกจากนิโรธสมาบัติมาใหม่ ๆ เที่ยวโปรดสัตว์มาถึงประตูเรือนท่านเศรษฐี พอท่านเห็นพระท่านก็รีบให้คนใช้ไปรับบาตรมา เพื่อจะได้ตักบาตรถวายพระ ขณะนั้นพญามารผู้ใจบาป เห็นอาการเช่นนั้นก็โกรธ คิดในใจว่า พระปัจเจกโพธิ์องค์นี้ อดอาหารมา ๗ วันแล้ว ถ้าวันนี้ไม่ได้อาหารเป็นไม่รอดแน่ เราจะทำลายพระปัจเจกองค์นั้นให้ได้ เราจะห้ามเศรษฐีมิให้ตักบาตรด้วย คิดแล้วจึงนิรมิตรหลุมถ่านเพลิงลึกประมาณ ๘๐

ศอก ลุกโพลงอยู่ตลอดเวลา ไว้ตรงหน้าพระปัจเจกโพธิ์ แล้วก็ยืนอยู่บนอากาศ เมื่อคนใช้เดินไป เห็นหลุมถ่านเพลิงขวางหน้าอยู่ จึงรีบกลับมาหาเศรษฐี เรียนให้ทราบว่า มีหลุมถ่านเพลิงขวางหน้าอยู่ ข้ามไปไม่ได้ ส่งไป ๒-๓ ครั้งก็กลับมาเช่นนั้นอีก พระโพธิสัตว์คิดว่า พญามารคงจะมารบกวนอีกเช่นเคย ท่านจึงมาคิดว่า วันนี้คงจะรู้ กันว่า เราหรือมารมีกำลังและอานุภาพมากกว่ากัน คิดเท่านั้นแล้วจึงยกภาชนะอาหารออกจากเรือนตรงไปยังพระปัจเจกพุทธเจ้า ไปยืนอยู่ที่ปากหลุมถ่านเพลิงเห็นพญามาร ๆ บอกว่า "หลุมถ่านเพลิงนี้เรานิรมิตรขึ้นเอง เพื่อขัดขวางการทำบุญให้ทานของท่าน" พระโพธิสัตว์บอกพญามารว่า "ดูกรมาร เราจะไม่ให้ท่านทำอันตรายแก่ทาน แก่ชีวิตของเรา และแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า" แล้วพูดว่า "ขอท่านได้โปรดรับอาหารบิณฑบาตของข้าพเจ้าเถิด" กล่าวคาถาว่า

"กามํ ปตามิ นิรยํ อุทฺธํ ปาโท อวํสิโร
นานริยํ กริสฺสามิ หนฺท ปิณฺฑํ ปฏิคฺคห"

ถึงข้าพเจ้าจะหัวห้อยลงไปในหลุมนรกก็ตามเถิด ข้าพเจ้าจะไม่ทำบาป ขอพระคุณเจ้าได้โปรดรับบิณฑบาตนี้ด้วยเถิดเจ้าข้า ฯ

เมื่อพระโพธิสัตว์กล่าวคำนี้แล้ว ถือสำรับคาวหวานเดินข้ามหลุมถ่านเพลิงไปได้ โยมิได้มีอันตรายแม้แต่เล็กน้อยเลย ขณะนั้นดอกบัวก็ผุดขึ้นมารับเท้าพระโพธิสัตว์ไว้ มิให้ต้องความร้อนเลยแม้แต่นิดเดียว พระโพธิสัตว์ได้ตักบาตรสมปรารถนา ฝ่ายพญามารเมื่อไม่ได้ดังใจจึงอันตรธานหายไปในขณะนั้น

กิริยาที่พระโพธิสัตว์ให้ทานในคราวนี้ จัดเป็น **"ทานบารมี"**

๒

ทานอุปบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **พระเจ้าสีพี**

ในรัชกาลพระเจ้าสิวิมหาราชครองอริฏฐปุรนคร แคว้นสีพี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชโอรส พระนามว่า **"สิวิราชกุมาร"** ได้รับบรมราชาภิเษกครองราชสมบัติโดยทศพิธราชธรรม ทรงสร้างโรงทานไว้ ๖ แห่ง คือ ประตูพระนคร ๔ แห่ง ท่ามกลางพระนคร ๑ แห่ง ที่ประตูพระราชวัง ๑ แห่ง ทรงบริจาคมหาทานวันละ ๖ แสนกษาปณ์ ทรงสมาทานอุโบสถในวันพระ ๘-๑๔-๑๕ ค่ำ เสด็จออกไปโรงทานเป็นประจำ

อยู่มาวันหนึ่ง เป็นวันเพ็ญ เวลาเช้า พระเจ้าสิวิราชทรงเห็นว่าสิ่งของภายนอกที่ยังมิได้พระราชทานนั้นเป็นอันไม่มี ประสงค์จะบริจาคอัชฌัตติกทาน จึงเสด็จไปยังโรงทาน อธิษฐานว่า "ขอให้ยาจกจงขอทานภายในของเรา ถ้าใครจะออกปากขอหัวใจ-ขอเนื้อ-ขอเลือดเรา เราก็จะให้ทันที ใครจะขอให้เรารับทำงานในตำแหน่งทาสกรรมกร เราก็จะสละราชสมบัติเวรคืนตำแหน่งกษัตริย์ รับทำให้ได้ หรือถ้าใครออกปากขอลูกตา เราก็จะควักส่งให้ทันที"

ฝ่ายท้าวสักกเทวราช ทรงทราบพระราชอัธยาศัย เป็นอย่างดี ประสงค์จะทดลองดูให้ประจักษ์ จึงแปลงเป็นพราหมณ์แก่ตาบอด ชูมือขึ้นถวายชัยมงคลพระเจ้าสีวิราช ตรัสถามว่า "ท่านพูดอะไร" อินทพราหมณ์ กราบบังคมทูลว่า "ขอเดชะพระอาญาไม่พ้นเกล้า ชาวโลกเขากล่าวสรรเสริญเยินยอไปทั่วทิศว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงมีพระกมลอัธยาศัยน้อมไปในทางทาน ข้าพระพุทธเจ้าเป็นคนแก่เฒ่าชราตาก็บอดทั้งสองข้าง ได้บากหน้ามาเพื่อจะขอพระราชทานดวงพระเนตร ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานดวงพระเนตร แก่ข้าพระพุทธเจ้าสักข้างหนึ่งเถิด พระพุทธเจ้าข้า"

พระบรมโพธิสัตว์ทรงสดับคำนั้นแล้ว ทรงพระดำริว่า เป็นลาภแท้ มโนรถของเราถึงที่สุดแล้วในวันนี้ เราจะบริจาคทานที่เรายังไม่เคยให้ ทรงพระโสมนัสตรัสตอบพราหมณ์ว่า "ท่านขอข้างเดียว เราจะให้ทั้งสองข้าง ท่านจงรับดวงตาของเราไปแทนดวงตาของท่านเถิด ท่านยังปรารถนาสิ่งใดจากเราอีก ความปรารถนานั้นก็จะสำเร็จแก่ท่านอีก" ได้เชิญพราหมณ์ไปในพระราชวัง โปรดให้นายแพทย์ชีวกมาเฝ้า ให้หมอจัดการชำระพระเนตรให้สะอาด ควักออกใส่ให้แก่พราหมณ์นั้น ใคร ๆ จะคัดค้านทัดทานอย่างไรพระองค์ก็ไม่ฟัง ตรัสเรียกพราหมณ์ว่า "พราหมณ์เอ๋ย มาเถิดพราหมณ์ พระสัพพัญญุตญาณเท่านั้น ที่เรารักยิ่งกว่าดวงตาของเรานี้ตั้งร้อยเท่าพันทวี ตั้งหมื่นเท่า ตั้งแสนเท่า ขอผลแห่งการบริจาคดวงตานี้ จงเป็นปัจจัยแก่พระสัพพัญญุตญาณเถิด" แล้วพระราชทานดวงเนตรให้แก่พราหมณ์ พราหมณ์ได้รับพระราชทานดวงพระเนตรเอาไปใส่เข้าตาของตน พระเจ้าสีวิราชทอด

พระเนตรเห็นตาพราหมณ์เป็นปรกติดังเดิม ก็ทรงพระปีติโสมนัส ทรงพระดำริว่า จักขุทานเราให้ดีแล้วหนอ ทรงเสวยพระปีติซาบซ่านในพระราชหฤทัย แล้วได้พระราชทานพระเนตรเบื้องซ้ายที่ยังเหลืออยู่อีก อินทพราหมณ์ได้รับพระราชทานดวงพระเนตรแล้ว ก็เสด็จกลับเทวโลกในทันใดนั้น

ต่อมาเวรคืนราชสมบัติออกบวช ไปอยู่ในสวนบำเพ็ญสมณธรรม ทรงรำพึงถึงทานที่ได้บริจาคแล้ว ท่าวสักกเทวราชได้เสด็จมาเฝ้าพระราชทานพรแก่พระโพธิสัตว์ พระองค์ทูลท้าวสักกเทวราชว่า "ขอได้โปรดพระราชทานความตายแก่หม่อมฉันเถิด" ท้าวสักกะตรัสว่า "ข้าแต่พระเจ้าสีวิราช ธรรมดาทานนั้นจะให้ผลในสัมปรายภพเท่านั้นก็หามิได้ ย่อมให้ผลแม้ในปัจจุบันนี้ด้วย ขอได้ฝ่าพระบาทได้ทรงทำสัจจกิริยาเถิด" พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า

"วณิพกทั้งหลายที่มาขอหม่อมฉันนั้น ต่างเพศต่างวรรณะกัน ใครขอดวงตา คนนั้นก็รักใคร่หม่อมฉัน ด้วยสัจจวาจาภาษิตนี้ ขอให้ดวงตาเกิดแก่หม่อมฉันเถิด"

ทันทีนั่นเอง พระเจ้าสีวิราชก็ทรงได้พระเนตรทั้งสอง ได้เพราะผลทาน พร้อมทั้งสัจจบารมีของพระองค์ หมู่อำมาตย์มนตรีทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน พากันทูลเชิญเสด็จแห่แหนเข้าสู่พระนคร ให้เสด็จประทับ ณ พระที่นั่งสุวันทกปราสาท ตรัสให้ตีฆ้องร้องป่าวให้ทั่วพระนคร รับสั่งให้ข้าราชการมาประชุมกัน ตรัสว่า "ดูราประชาชนชาวสีวิรัฐ ท่านทั้งหลายเห็นดวงตาดังทิพย์ของเราแล้ว ตั้งแต่นี้ต่อไป เมื่อยังไม่ได้ให้ทานก่อนแล้ว อย่ากินเลย ใครหนอในโลกนี้ ถูกขอทรัพย์ที่รัก

ที่ชอบใจแล้ว จะไม่พึงให้เล่า ของวิเศษก็ดี ของรักของตัวก็ดี เราได้ให้แล้ว เชิญพวกท่านมาประชุมกันที่นี้เถิด เชิญท่านทั้งหลายจงดูนัยน์ตาดังทิพย์ของเราเสียในวันนี้เถิด นัยน์ตาดังทิพย์ของเราคู่นี้เห็นทะลุปรุโปร่งไปหมด แลเห็นไกลได้ตั้งร้อยโยชน์ ในโลกที่เราอยู่กันเป็นสมาคมเช่นนี้ ไม่มีอะไรจะยิ่งไปกว่าการให้ทาน เราให้ทานจักษุอันเป็นของมนุษย์ แต่เราได้จักษุอันมิใช่เป็นของมนุษย์ ดูกรชาวสีวิรัฐท่านทั้งหลายรู้เหตุแม้นี้แล้ว ท่านทั้งหลายจงให้ทานก่อนแล้วจึงค่อยบริโภคเถิด บุคคลผู้ให้ทานและบริโภคของตนนั้น ไม่มีใครติเตียนได้ทั้งย่อมเข้าถึงสุคติสถาน"

เมื่อพระเจ้าสีวิราช ทรงประสาทธรรมกถาแก่มหาชาชาวแคว้นสีวิดังนี้แล้ว ตั้งแต่นั้นมา ถึงวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน พระองค์ก็โปรดให้ประชุมพระราชวงศานุวงศ์ ทั้งเสวกามาตย์ราชบริพาร ทั้งฝ่ายหน้าทั้งฝ่ายในพร้อมทั้งประชาชนชาวสีวิรัฐ ตรัสแสดงธรรมกถา สั่งสอนฝ่ายประชาชนนิกร ต่างก็ให้ทาน รักษาศีล โดยธรรมสุจริต ครั้นแตกกายทำลายขันธ์สิ้นชีวิตแล้ว ก็พากันเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ด้วยกันทุกคน

บารมีที่พระเจ้าสีวิราชได้บำเพ็ญมานี้ จัดเป็น **"ทานอุปบารมี"**

๓

ทานปรมัตถบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **กระต่ายบัณฑิต**

พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกระต่ายป่า อาศัยอยู่ในป่าเชิงเขาริม ลำธารแห่งหนึ่ง ยังมีสัตว์ป่าเป็นเพื่อนอีก ๓ ตัว คือ ลิง หมาจิ้งจอก นาก สัตว์ทั้ง ๔ เป็นเพื่อนรักใคร่สนิทสนมกันมาก อยู่ร่วมกันดุจพี่น้องร่วมอุทรก้อนเลือดอันเดียวกัน ต่างก็ไปเที่ยวหากินในถิ่นที่ตนถนัด ตกเย็นก็กลับมาอยู่ร่วมกัน กระต่ายบัณฑิตแสดงธรรม ให้โอวาทแก่สัตว์ทั้ง ๓ นั้นว่า เราทั้งหลายควรให้ทาน รักษาศีล รักษาอุโบสถ สัตว์ทั้ง ๓ ก็รับคำสอนด้วยดี และพากันประพฤติปฏิบัติตาม

อยู่มาวันหนึ่ง กระต่ายโพธิสัตว์จึงบอกแก่สัตว์ทั้ง ๓ ว่า “พรุ่งนี้เป็นวันเพ็ญ เป็นวันอุโบสถ เราทุกคนควรสมาทานอุโบสถกันเถิด ผู้มีศีลให้ทานแล้วมีผลมาก มีอานิสงส์มาก เพราะฉะนั้น ในวันพรุ่งนี้ท่านทั้งหลายจงให้อาหารแก่ผู้ต้องการก่อน แล้วจึงบริโภคภายหลัง” สัตว์ทั้ง ๓ รับคำกระต่ายบัณฑิตว่า “สาธุ”

พอวันรุ่งขึ้น สัตว์เหล่านั้นพากันสมาทานอุโบสถศีล ตามความตั้งใจของตน นากไปที่ยวแสวงหาอาหารที่ฝั่งแม่น้ำคงคา แต่เช้าตรู่พรานเบ็ดคนหนึ่งเอาเถาวัลย์ร้อยปลาตะเพียนฝังดินไว้ ๗ ตัว แล้วลืมปลานั้นทิ้งไว้ นากเดินมาถึงตรงนั้น ได้กลิ่นปลาจึงคุ้ยทรายออก เห็นปลาแล้วยกขึ้นประกาศถึง ๓ ครั้งว่า เจ้าของปลาเหล่านี้อยู่ที่ไหนหนอ ๆ ๆ เมื่อไม่มีเจ้าของมารับเอา จึงคาบไปยังที่ของตน ทำในใจว่าถึงเวลาอาหารเราจึงจะกินปลาเหล่านี้ และแจกแก่ผู้ประสงค์ต่อไป แล้วรำพึงถึงอุโบสถศีลที่ตนได้สมาทานไว้แล้ว

หมาจิ้งจอก สมาทานอุโบสถศีลแล้วออกแสวงหาอาหารแต่เช้าตรู่ไปพบเนื้อย่าง ๒ ไม้ เหี้ยย่างตัว ๑ นมส้มหม้อ ๑ ในกระท่อมร้างแห่งหนึ่งของคนเฝ้านา แล้วประกาศหาเจ้าของ ๓ ครั้ง เมื่อไม่มีเจ้าของมาจึงนำของเหล่านั้นไปสู่ที่อยู่ของตน คิดว่า ถึงเวลาอาหารจะกินของเหล่านั้น และแจกแก่ผู้ต้องการต่อไป แล้วรำพึงถึงอุโบสถศีล ที่ตนได้สมาทานไว้

ลิง สมาทานอุโบสถศีลแล้วไปเที่ยวตามป่า ไปพบมะม่วงสุกอร่ามอยู่ในป่าใหญ่ ประกาศหาเจ้าของ ๓ ครั้ง เมื่อไม่มีเจ้าของมาจึงนำผลมะม่วงกลับมายังที่อยู่ของตน คิดว่า ถึงเวลาอาหารก็จะกินมะม่วงเหล่านี้ และแจกแก่ผู้ต้องการต่อไป แล้วรำพึงถึงอุโบสถศีลที่ตนได้สมาทานไว้

กระต่ายโพธิสัตว์ พอรุ่งเช้าก็สมาทานอุโบสถศีลตามที่ตนได้สั่งสอนเขา แล้วคิดว่า ถึงเวลาอาหารเราก็จะออกไปกลางทุ่งหาหญ้าแพรกกินตามปรารถนาจึงพักอยู่ รำพึงถึงอุโบสถศีลที่ตนได้สมาทานไว้แล้ว คิดว่า เราไม่อาจให้หญ้าแพรกใครกินได้เลย และเรา

ก็ไม่มีข้าวสุกข้าวสาร หรือถั่วงาอย่างใดอย่างหนึ่งเลย เรามี แต่ตัวแท้ ๆ แต่ถ้าหากมียาจกมาหาเรา เราก็จะให้เนื้อร่างกายเรานี้แหละเป็นทาน แล้วรำพึงถึงศีลอยู่

ด้วยอานุภาพแห่งศีลของพระโพธิสัตว์นั้น พิภพท้าวสักกเทวราชแสดงอาการร้อน ก็การที่พิภพท้าวสักกเทวราชจะแสดงอาการร้อนนั้นเพราะเหตุ ๔ ประการ คือ :-

๑. **ท้าวสักกเทวราชสิ้นอายุขัย**

๒. **ท้าวสักกเทวราชสิ้นบุญ**

๓. **เมื่อสัตว์อื่นซึ่งมีอานุภาพมากกว่า จุติมาอุบัติร่วมอยู่ด้วย**

๔. **เพราะเหตุแห่งศีลของสมณพราหมณ์ ผู้ตั้งอยู่ในธรรม**

ส่วนในคราวนี้ เป็นเพราะอานุภาพแห่งศีลของกระต่ายโพธิสัตว์ เมื่อท้าวเธอทรงรำพึงถึงเรื่องนั้น ก็ทรงทราบได้โดยพระญาณ ทรงพระดำริว่า เราจักทดลองพญากระต่ายป่าดูว่า จะจริงดังคำปรารภหรือไม่ จึงเสด็จไปยังสถานที่ของสัตว์ทั้ง ๔ นั้น ทรงแปลงเพศเป็นพราหมณ์เฒ่า เข้าไปหานากก่อนกล่าวว่า "ท่านผู้เป็นบัณฑิต หากข้าพเจ้าจะพึงได้อาหารอิ่มแล้ว ข้าพเจ้าจะได้รักษาอุโบสถศีลบำเพ็ญสมณธรรมได้ตามปรารถนา" นากกล่าวว่า "ดีแล้วท่านพราหมณ์ ข้าพเจ้ามีปลาตะเพียนอยู่ ๗ ตัว ขอท่านจงรับเอาอาหารตามมีตามเกิดนี้ไปปิ้งกันแล้วเจริญสมณธรรมอยู่ในป่าเถิด"

อินทพราหมณ์เข้าไปหาหมาจิ้งจอก บอกความประสงค์ว่าต้องการอาหาร หมาจิ้งจอกบอกว่า "ท่านพราหมณ์ อาหารของเราคือ

เนื้อย่าง ๒ ไม้ เหี้ยย่างตัว ๑ นมส้มหม้อ ๑ ขอท่านจงบริโภคอาหารตามมีตามเกิด แล้วเจริญสมณธรรมตามอัธยาศัยเถิด"

อินทพราหมณ์เข้าไปหาลิง บอกความประสงค์ว่า ต้องการอาหาร ลิงจึงบอกว่า "ท่านพราหมณ์ข้าพเจ้ามีผลมะม่วงสุก อร่อยมาก หายากในแถบนี้ ทั้งน้ำเย็นใสสะอาด จืดสนิท น่ารื่นรมย์ใจ ขอท่านจงบริโภคอาหารเหล่านี้ แล้วเจริญสมณธรรมตามอัธยาศัยเถิด"

อินทพราหมณ์เข้าไปหากระต่ายโพธิสัตว์ พอกระต่ายได้เห็นจึงร้องทักแต่ไกลว่า "ท่านพราหมณ์เชิญทางนี้เถิด ท่านมีความประสงค์สิ่งใด ก็จงบอกสิ่งนั้นเถิด" อินทพราหมณ์บอกว่า "เรามีความประสงค์อาหาร เรายังไม่ได้อาหารเลย หากท่านมีก็ขอได้โปรดให้อาหารแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด" กระต่ายโพธิสัตว์ได้ฟังเช่นนั้น ก็เกิดความแช่มชื่นยิ่งนัก พูดว่า "ท่านพราหมณ์ ท่านมาถึงเราเพื่อต้องการอาหารนั้นแล้ว เราจะให้อาหารท่านตามปรารถนา วันนี้เราจะให้อาหารที่ไม่เคยให้ใครมาก่อนเลย เราตั้งใจไว้แล้ว ท่านเป็นผู้มีศีล ท่านคงไม่ฆ่าสัตว์ตัวเป็นให้ตาย ขอท่านจงไปหาฟืนมาก่อไฟให้ลุกโพลงไว้คอยท่าเราเถิด เมื่อได้ที่ดีแล้วโปรดบอกแก่เรา เราจะบริจาคเนื้อในตัวของเรา เราจะกระโดดเข้ากองไฟ เมื่อตัวเราสุกดีแล้ว ท่านจงนำออกมากินเถิด เมื่อได้กินแล้วก็จงบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่านี้เถิด" แล้วพูดต่อไปว่า "ท่านพราหมณ์เราไม่มีถั่ว ไม่มีงา ไม่มีข้าวสุกข้าวสาร เราเป็นกระต่ายป่า มีแต่หญ้าเป็นอาหาร อาหารเช่นนั้นท่านก็บริโภคไม่ได้ เรามีตัวเรานี้แหละ เมื่อเราเผาตัวสุกแล้ว ขอท่านจงกินเนื้อสุกนั้น แล้วบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่านี้เถิด"

ท้าวสักกเทวราช ทรงสดับถ้อยคำกระต่ายโพธิสัตว์แล้ว จึงเก็บฟืนในบริเวณนั้นมาสุมเป็นกองไฟให้ลุกโพลงขึ้น แล้วบอกแก่กระต่ายโพธิสัตว์ กระต่ายจึงลุกขึ้นสลัดขนสะบัดตัวถึงสามครั้ง จนแน่ใจว่าไม่มีสัตว์เล็กสัตว์น้อยอาศัยอยู่ ตั้งใจบริจาคร่างกายและชีวิตให้เป็นทาน มีความปรีดาปราโมทย์ปานว่าได้สิ่งที่ต้องใจ ได้โอกาสแล้วกระโดยเข้ากองไฟกำลังคุโชนทันที ปานดังพญาหงส์เหมราชโผลงสู่สระบัวฉะนั้น ด้วยเดชแห่งชีวิตบริจาคนั้นไฟไม่อาจทำให้กระต่ายร้อนได้เลยแม้แต่น้อย แม้แต่ขุมขนในร่างกายของพระโพธิสัตว์ ก็มิได้กระทบกระเทือนอะไรเลย

ในลำดับนั้น กระต่ายโพธิสัตว์จึงร้องเรียกอินทพราหมณ์ว่า "ท่านพราหมณ์ ไฟที่ท่านก่อนี้ทำไมกลับกลายเป็นไฟเย็นไปเล่า ไฟที่ท่านก่อนี้ไม่อาจทำความร้อนได้เลยแม้แต่ขุมขนเดียว นี่มันเรื่องอะไรกัน" ท้าวสักกะจึงตรัสว่า "ท่านบัณฑิต เรามิได้เป็นพราหมณ์ดอก เราเป็นท้าวสักกเทวราช ตั้งใจมาทดลองท่านว่า จะจริงกับความตั้งใจของท่านไหม" กระต่างโพธิสัตว์จึงบรรลือสีหนาทว่า "ขอเดชะ พระอาชญาไม่พ้นเกล้า ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทโปรดหยุดก่อนเถิด หากว่าโลกสันนิวาสแม้ทั้งสิ้นจะพึงทดลองข้าพระพุทธเจ้า ด้วยเรื่องทานแล้วไซร้เขาจะไม่พบเลยว่าข้าพระพุทธเจ้านี้ จะไม่ให้ทานเลยเป็นอันขาด เพราะข้าพระพุทธเจ้าพอใจในทานยิ่งนัก" ท้าวสักกเทวราชจึงตรัสว่า "ท่านบัณฑิต ขอคุณธรรมข้อนี้ของท่าน จงปรากฏอยู่ตลอดกัปป์ทั้งสิ้นเถิด" แล้วทรงสะกัดภูเขาทรงถือเอาแท่งหินที่สะกัดออกนั้นไปเขียนลักษณะกระต่ายไว้ในวงพระจันทร์ แล้วทรงอุ้มกระต่ายโพธิสัตว์กลับมายังที่อยู่ในลานหญ้าแพรกอันอ่อนนุ่ม ภายใต้พุ่มไม้

เล็ก ๆ นั้น เรื่องนี้แลเป็นต้นเหตุที่ให้เห็นรอยกระต่าย ในดวงจันทร์ในวันเพ็ญ เมื่อท้าวสักกเทวราชทรงจัดการสมพระ ประสงค์แล้วก็เสด็จกลับยังพิภพดาวดึงส์

สัตว์ทั้ง ๔ ต่างก็อยู่กันด้วยความสมัครสมานพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต่างร่าเริงบันเทิงต่อกันด้วยดี พากันสมาทานศีลประพฤติสมณธรรมจนตลอดชีวิต ตายแล้วไปสู่สุคติโลกสวรรค์ดังนี้แล

บารมีที่พระโพธิสัตว์ คือ **กระต่ายบัณฑิต** ได้บำเพ็ญมานี้จัดเป็น **"ทานปรมัตถบารมี"**

๔

ศีลบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **วานร**

ในรัชกาลพระเจ้าพรหมทัต ครองกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นวานร มีกำลังวังชามาก มีฝูงวานรแปดหมื่นเป็นบริวาร อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ มีต้นมะม่วงใหญ่ต้นหนึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำคงคา กิ่งแถบหนึ่งยื่นไปในแม่น้ำ มีผลมีรสหอมหวานมาก วานรโพธิสัตว์พากันไปกินผลมะม่วงต้นนี้เป็นประจำ เพื่อป้องกันภัย จึงสั่งให้วานรบริวารปลิดช่อปลิดผลทางแถบน้ำให้หมดสิ้น แต่บังเอิญ หลงเหลือตาอยู่ เมื่อมะม่วงผลนั้นสุกหล่นลงน้ำ นำพาไปติดตาข่าย พระเจ้ากรุงพาราณสี ซึ่งเสด็จลงสรงในแม่น้ำคงคา พนักงานห้องเครื่องจัดปอกถวาย เมื่อได้เสวยแล้ว ทรงพอพระทัยในรสมะม่วง พระเจ้ากรุงพาราณสี พร้อมเสนาอำมาตย์ราชบริพารทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน เสด็จโดยทางชลมารค ตราบเท่าถึงต้นมะม่วง ประทับอยู่ป่าหิมพานต์นั้น วานรโพธิสัตว์กับ บริวารหากินอยู่บนต้นมะม่วงนั้น มหาดเล็กจัดผลมะม่วงมาถวาย ให้เสวยทุกเวลา ตอนกลางคืน พระเจ้าพาราณสีรับสั่งว่า “พรุ่งนี้ให้ไปหาเนื้อลิงมา จะเสวยกับมะม่วง”

วานรโพธิสัตว์ได้ฟังพระดำรัสนั้นอย่างแจ่มชัด เห็นว่า ภัยจะมาถึงตนและบริวารของตนแน่แล้ว วานรโพธิสัตว์จึงขึ้นไปจนสุดยอดปลายกิ่งแถบที่ยื่นออกไปในแม่น้ำ สำรวมใจโดดจนสุดแรง ก็ถึงฝั่งตรงข้ามได้ จึงดึงเอาเถาวัลย์ยาว ๑๐๐ วา เท่าความกว้างของแม่น้ำเอาข้างหนึ่งผูกเข้าที่ต้นไม้ริมฝั่งในส่วนสูงที่คิดว่าพอดีกัน เอาปลายเถาวัลย์อีกข้างหนึ่งผูกเข้ากับเอวของตน ไต่ออกปลายกิ่ง โดดข้ามกลับมาที่ต้นมะม่วง พอเกาะกิ่งมะม่วงไว้ได้ เถาวัลย์นั้นสั้นเล็กน้อยเธอจึงไม่สามารถจะปล่อยมือออกได้ ต้องเกาะอยู่เช่นนั้น เอาลำตัวเธอแทนเถาวัลย์ เอาลำตัวเป็นสะพานให้ฝูงลิงบริวารไต่ข้ามไป ฝูงลิงบริวารทั้งหมดพากันทำความเคารพแล้ว ก็ไต่ไปตามเถาวัลย์นั้น มีลิงอันธพาลตัวหนึ่ง ไม่พอใจพระโพธิสัตว์ที่พร่ำสอน พร่ำแนะนำคอยป้องกันมิให้ทำชั่ว แต่ลิงตัวนั้นกลับไม่ชอบไม่พอใจ เพราะสันดาน เป็นอันธพาลเป็นเป็นโอกาส จึงโจนลงเต็มแรงตรงหัวพระโพธิสัตว์ แต่มิเป็นอันตรายแต่อย่างใด เมื่อฝูงลิงบริวารข้ามไปหมดแล้ว วานรโพธิสัตว์ผู้เป็นจ่าฝูงก็อ่อนแรงเกาะเฉยอยู่

ฝ่ายพระเจ้าพาราณสี ทอดพระเนตรเห็นพฤติการณ์นั้นโดยตลอด โปรดให้มหาดเล็กขึ้นไปนำลิงโพธิสัตว์ลงมาชำระร่างกายให้สะอาด ให้อาหาร พอให้มีกำลังแล้วจึงโปรดให้นำมาสู่ที่เฝ้า ตรัสถามว่า "เจ้าเป็นผู้มีกำลังวังชามากมาย ทำไมไม่เอาตัวรอดหนีไป ตามลำพัง ซ้ำยังทำตนให้เป็นสะพานให้บริวารไต่ข้ามไปโดยสวัสดี ท่านเป็นอะไรกันกับวานรเหล่านั้น"

พระโพธิสัตว์กราบทูลเป็นเชิงถวายโอวาทพระเจ้ากรุงพาราณสีว่า "ขอเดชะ พระองค์ผู้ปราบศึก ข้าพระพุทธเจ้าเป็นนายเขา เป็นหัวหน้า

เขา ปกครองเขา เมื่อฝูงวานรเป็นทุกข์เป็นร้อนอยู่ กลัวพระองค์จะทรงทำอันตราย ข้าพระพุทธเจ้าจึงต้องทำดังที่ได้ทอดพระเนตรเห็นนั้น เพื่อให้เขาเหล่านั้นพ้นภัย ข้าพระพุทธเจ้าแม้จะต้องถูกจับไปจองจำหรือถูกประหารชีวิต ก็ยินดีรับโดยมิต้องเดือดร้อนอย่างใด เพราะเขาเหล่านั้น ได้ยอมยกให้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นหัวหน้าเขาเป็นนายฝูงก็ด้วยหวังว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้เขาได้โดยทั่วหน้ากัน เหมือนอย่างพระองค์นี้แหละ พระองค์ทรงเป็นพระราชามหากษัตริย์ ผู้ทรงพระปรีชา พระองค์ก็ต้องแสวงหาความสุขให้แก่พสกนิกรของพระองค์ ตลอดถึงสัตว์พาหนะนักรบทั่วหน้า หากพระองค์จะเสวยสุข เหนือความทุกข์ยากของพสกนิกร จะเป็นการสมควรหรือ พระองค์ก็ต้องทรงช่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุข แก่พสกนิกรทั่วหน้า”

เมื่อวานรโพธิสัตว์ถวายโอวาทเช่นนั้น ด้วยความบอบช้ำทนไม่ไหว ก็สิ้นชีวิตไปในขณะนั้น พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงเสียพระทัยมากแต่สุดวิสัยโปรดให้จัดการศพพญาวานรนั้น แม้นด้วยศพของพระราชาผู้ครองแคว้น โปรดให้นำอัฐิไปบรรจุไว้ในเจดีย์ ที่โปรดให้สร้างขึ้นในทางสี่แพร่ง เพื่อเป็นแบบอย่างอันดี ของผู้เป็นหัวหน้าของคนทั้งหลายต่อไป ศีลตามที่กล่าวมานี้ จัดเป็น **“ศีลบารมี”**

๕

ศีลอุปบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **พญาจัมไปยกนาคราช**

พระเจ้ากรุงอังคติราช ทรงครองราชสมบัติ ในแคว้นอังคะ ในระหว่างแคว้นอังคะกับแคว้นมคธนั้น มีแม่น้ำจัมปาเป็นพรหมแดน ที่ยอดน้ำจัมปานั้น มีนาคพิภพ พญาจัมไปยกนาคราชครองสมบัติอยู่ในนาคพิภพนั้น ในคราวนั้นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นคนเข็ญใจ ได้เห็นสมบัติพญานาคราช ปรารถนาจะได้สมบัติเช่นนั้น ได้ตั้งใจทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา มิได้ขาด พอจัมไปยกนาคราชทำกาลกิริยาได้ ๗ วัน พระโพธิสัตว์ก็ถึงแก่กรรม ได้ไปบังเกิดในนาคพิภพสมปรารถนา มีร่างกายใหญ่โตสีขาวปานดังดอกมะลิสดกลับได้ความรำคาญในสมบัตินั้น คิดเห็นไปว่าอิสสริยยศเช่นนั้น ก็เหมือนอย่างข้าวเปลือกที่เขาเก็บไว้ในฉางนั้นเอง ไม่เห็นมีประโยชน์ อันใดอย่าอยู่เลย ตายเสียดีกว่า จะได้ไปเกิดในภพมนุษย์หรือเทวดาต่อไป และจะได้บำเพ็ญกุศลเพื่อพระโพธิญาณต่อไป คิดเท่านั้นแล้ว ก็เฉยอยู่

ฝ่ายนางนาคมาณวิกาทั้งหลาย มีนางสุมนาเทวีเป็นหัวหน้า ชักชวนนางนาคทั้งหลาย ได้ช่วยกันบำรุงบำเรอพระโพธิสัตว์ ทำนาค

พิภพให้สนุกสนานปานประหนึ่งดาวดึงส์พิภพฉะนั้น แต่นั้นมรณจิตของพระโพธิสัตว์ก็เสื่อมคลาย แต่เมื่อหน่ายในเพศนาค จึงแปลงกายเป็นมาณพ ประดับเครื่องอาภรณ์ตามวิสัยแห่งนาค ประทับอยู่ในนาคพิภพเสวยสมบัติอันมโหฬาร

ต่อมาเกิดเบื่อหน่ายสมบัติในนาคพิภพ จึงรักษาอุโบสถศีลตามดิถีแห่งเดือนในนาคพิภพนั้น เมื่อหมู่นางนาคกัญญามาแวดล้อมบำรุงบำเรออยู่ ก็ไม่อาจรักษาศีลได้ จึงออกจากปราสาทไปอยู่อุทยานก็ไม่อาจรักษาศีลได้อีก จึงออกจากพิภพนาคไปสู่ดินแดนมนุษย์ ตั้งใจสละร่างกายอย่างเด็ดเดี่ยวว่า ใครมีความต้องการอวัยวะของเรา เช่นหนังเป็นต้น ก็จงเถือเอาเถิด ใครต้องการจับเอาเราไปเล่นกีฬา ก็เชิญเถิด ตั้งใจเช่นนี้แล้ว จึงไปนอนขดอยู่บนจอมปลวกแห่งหนึ่งในแดนมนุษย์แถบปัจจันตคาม รักษาอุโบสถอยู่ คนทั้งหลายในถิ่นนั้น เห็นพระโพธิสัตว์แล้ว พากันเอาดอกไม้ของหอมไปบูชา บางพวกถึงทำปะรำให้บางพวกเกลี่ยทรายให้ พากันทำบูชาเป็นการใหญ่

เมื่อถึงวัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ พระโพธิสัตว์มานอนขดรักษาอุโบสถศีลอยู่จอมปลวกแห่งนั้น วันรุ่งขึ้น จึงกลับไปยังนาคพิภพต่อมา นางสุมนาเทวีจึงทูลถามว่า "ในถิ่นมนุษย์นั้นมีภัยรอบด้านหากใครจับไปได้ หรือใครประหารเสีย หม่อมฉันจะรู้ได้อย่างไรโปรดตรัสบอกอุบายที่จะรู้ได้แก่หม่อมฉันด้วย" พระโพธิสัตว์จึงพานางสุมนาเทวีไปยังสระซึ่งเป็นปากปล่อง ที่จะขึ้นไปยังมนุษย์โลกแจ้งให้ทราบว่า "ถ้าหากว่าใครประหารเราให้ลำบาก น้ำในสระโบกขรณีจะขุ่นมัวทันที ถ้าพญาครุฑจับเราไปได้ น้ำในสระนี้จักเดือดพุ่งขึ้นมาทันที ถ้าหมองูจับเราไปได้ น้ำในสระนี้จะมีสีแดงเป็นเลือด" เมื่อได้

แจ้งนิมิตรให้นางนาคราชเทวีทราบแล้ว จึงส่งนางกลับ ตนเองก็อธิษฐานอุโบสถศีลตามปกติ

ในคราวนั้น มีมาณพคนหนึ่ง เป็นชาวเมืองพาราณสี ไปเรียนมนต์อาลัมพายน์ ในสำนักทิศาปาโมกข์เมืองตักกศิลา เดินทางกลับมาในทางนั้น ได้เห็นนาคราชมีสีสัณฐ์งดงามเหลือเกิน จึงร่ายมนต์เป่าตรงไป ทำให้พระโพธิสัตว์ร้อนไปทั้งตัว เหมือนถูก เหล็กแดงจี้ ลืมตาดูเห็นพราหมณ์หมองู ถ้าจะพ่นพิษใส่ก็จะตายทันที แต่ศีลจะด่างพร้อย จึงหลับตานอนขดเฉยอยู่ พราหมณ์หมองูเข้าจับพ่นยาใส่จับเอามาทำตามชอบใจ เลาะเขี้ยวออก ทุบตัวรีดเหมือนพับผ้า ทำให้หมดฤทธิ์ แต่พระโพธิสัตว์ก็อดกลั้นทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส หมองูก็นำพระโพธิสัตว์ไป พอถึงหมู่บ้านปัจจันตคาม แสดงกีฬางูให้ประชาชนได้ชม ชนทั้งหลายให้ทรัพย์ให้หมองูมากมาย จึงซื้อเกวียนน้อยบรรทุกสิ่งของและนาคราชขับไปถึงเมืองใหญ่ กราบทูลความนั้นแก่พระราชา เขาเป่าประกาศให้ประชาชนทราบว่า เขาจะแสดงกีฬางูที่ท้องสนามหลวง เพื่อให้พระราชาได้ทอดพระเนตร เขาได้แสดงกีฬางูที่ท้องสนามหลวง ในท่ามกลางประชาชนมีพระราชาเป็นประมุข

ฝ่ายนางสุมนาเทวี เมื่อพระโพธิสัตว์หายไปเป็นเวลาถึงเดือนแล้ว จึงออกติดตาม เมื่อไปถึงสระโบกขรณี ได้เห็นน้ำในสระเป็นสีแดง ก็รู้ได้ว่า พระโพธิสัตว์ถูกหมองูจับไปแล้ว จึงออกติดตามไปพบกำลังแสดงกีฬางูอยู่ที่ท้องสนามหลวง เมืองพาราณสี ได้แสดงตนให้ปรากฏอยู่ในอากาศ พอเหลือบเห็นพระนางสุมนาเทวีก็เกิดความละอาย จึงหยุดแสดงทันที แม้หมองูจะทำอย่างไรก็นอนขดเฉยอยู่ พระราชาทรงแปลกพระทัย เหลียวซ้ายแลขวาได้ทอดพระเนตรเห็นนาง

สุมนาเทวีนาคเทวี จึงตรัสถามว่า “ท่านเป็นใคร ช่างงามสดใสเหมือนกับสายฟ้า หรือดังดาวรุ่ง ท่านเป็นเทวดา เป็นคนธรรพ์หรือเป็นมนุษย์” นางนาคเทวีกราบทูลว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า หม่อมฉันไม่ใช่เทวดา ไม่ใช่คนธรรพ์ ไม่ใช่มนุษย์ หม่อมฉันเป็นนางนาค” ตรัสถามว่า “ท่านมีอาการเหมือนคนจิตฟั่นเฟือน ผิวพรรณเศร้าหมอง เบ้าตาก็นองด้วยน้ำตา สิ่งอะไรของท่านหายไปหรือ หรือว่าท่านต้องการสิ่งใด ดูกรนางนาด ท่านมาเมืองนี้ทำไม ช่วยบอกให้ทราบด้วย เพื่อจะช่วยท่านได้บ้าง” กราบทูลว่า “ราชะ มหาชนชาวโลกเรียกร้องสัตว์ใดว่า นาค ผู้มีฤทธิ์มาก มีเดชมาก ชายผู้นี้จับนาคตนนั้นมา เพื่อต้องการจะเลี้ยงชีพ นาคราชนั้นแล เป็นสามีของหม่อมฉัน ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้โปรดให้ปล่อยนาคราชนั้นจากที่คุมขังเถิด ขอเดชะ” ตรัสว่า “ดูกรนางนาค นาคราชนี้ปรากฏว่ามีกำลังแรงกล้า มีฤทธิ์เดชมาก ไฉนจึงมาตกอยู่ในเงื้อมมือหมองูได้เล่า” กราบทูลว่า “ราชะ นาคราชภัสดาของหม่อมฉันนั้น ปรากฏว่า มีฤทธิ์มีเดชมาก มีกำลังแรงกล้าจริง อย่าว่าแต่เพียงหมองูคนเดียวเท่านั้นเลย ถึงพระนครนี้ก็สามารถจะทำให้แหลกได้ภายในพริบตาเดียว แต่เพราะเหตุที่นาคราชนั้นเคารพธรรม เคารพศีล เพราะฉะนั้น จึงบำเพ็ญตบะ รักษาอุโบสถศีล อาศัยอยู่ที่จอมปลวกใกล้ทางสี่แพร่ง หมองูพบเข้าจึงจับมาด้วยประสงค์จะหาเลี้ยงชีพ ขอได้โปรดให้ปลดปล่อยด้วยเถิด พระเจ้าข้า” และกราบบังคมทูลขอร้องให้ปล่อยโดยธรรม มิให้หมองูต้องเดือดร้อนแต่ประการใด

พระเจ้ากรุงพาราณสี ตรัสว่า “เราจะปล่อยโดยธรรม ปราศจากกรรมอันสาหัส ต้องไถ่ตัวนาคราชด้วยบ้านส่วยร้อยตำบล ทองร้อยลิ่ม

โคอุสุภะร้อยหนึ่ง ขอให้นาคราชจงเหยียดกายตรงตามสบายเถิด ขอนาคราชผู้ต้องการบุญกุศล จงพ้นจากที่คุมขังเถิด" แล้วโปรดให้หมองูรับของพระราชทาน และโปรดให้ปล่อยนาคราช

เมื่อนาคราชพ้นจากที่คุมขังแล้ว แปลงกายเป็นมาณพ แม้นางสุมนาเทวี ก็ลงจากอากาศแปลงเพศเป็นนางกัญญา ยืนเคียงคู่ประคองอัญชลี ถวายบังคมแทบฝ่าพระบาท กราบทูลว่า "ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองขอเชิญเสด็จฝ่าพระบาททอดพระเนตรนาคพิภพ อันเป็นสถานที่อยู่ของข้าพระบาท" ตรัสว่า "ดูกรนาคราช คำนั้นชอบอยู่แต่เรา เป็นมนุษย์ ท่านเป็นอมนุษย์ เมื่อท่านอ้อนวอนเรา เราก็อยากจะเห็นพิภพของท่าน แต่เราจะวางใจท่านได้อย่างไร" นาคราชโพธิสัตว์จึงถวายปฏิญาณว่า "ขอเดชะ ถึงลมจะพัดภูเขาพังทลายลงก็ดี พระจันทร์พระอาทิตย์จะพึงเผาแผ่นดินให้แหลกรานก็ดี น้ำในแม่น้ำทั้งหลายจะไหลทวนกระแสก็ดี อากาศจะทำลายก็ดี น้ำทะเลจะแห้งก็ดี แผ่นพสุธาจะห่อได้ดังเสื่อลำแพนก็ดี ภูเขาพระสุเมรุราชจะถอนรากปลิวว่อนก็ดี ข้าพระพุทธเจ้าก็มิกลับคำที่ถวายไว้" แม้เช่นนั้น พระเจ้ากรุงพาราณสีก็ยังมิทรงเชื่อสนิท แต่ตรัสขอให้นาคราชรู้จักคุณ ที่พระองค์มีในนาคราช โดยที่ปล่อยจากที่คุมขัง เกือบจะเอาชีวิตไม่รอดแล้ว ยังจะไม่รู้จักคุณพระองค์อีกหรือ ถ้าเช่นนั้น ข้าพระพุทธเจ้า ก็ต้องตกนรกแน่ในที่สุด พระเจ้ากรุงพาราณสีก็ทรงเชื่อพระโพธิสัตว์สนิท แล้วตรัสว่า "สัจจปฏิญาณของท่านนั้น จงเป็นคำสัตย์เถิด ท่านจงอย่ามีความโกรธเป็นเจ้าเรือนเลย และอย่าผูกโกรธ ขอสุบรรณทั้งหลายจงอย่ากล้ำกรายนาคสกุลเลย"

พระโพธิสัตว์ทูลชมเชยพระเจ้ากรุงพาราณสีโดยประการต่าง ๆ และช่วยขวนขวายจัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อย ด้วยนาคานุภาพ ตั้งแต่นั้นกรุงพาราณสีก็มั่งคั่งสมบูรณ์ มีประชาชนมากมาย ทั้งเป็นสุขสบายโดยทั่วกัน ด้วยอำนาจกุศลขันธ์นั้นแล

อุโบสถศีลที่นาคราชจัปไปยกะได้ทรงประพฤตินั้น จัดเป็น **"ศีลอุปบารมี"** ด้วยประการดังบรรยายมาฉะนี้

๖

ศีลปรมัตถบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **สังขปาลนาคราช**

พระเจ้ามคธ เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชโอรส พระชนกทรงโปรดปราน มอบราชสมบัติให้ครอง แล้วพระชนกก็เสด็จออกผนวชประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในสวนหลวงแห่งนครนั้น พระราชาผู้เป็นพระราชโอรส เสด็จไปทรงอุปฐากวันละ ๓ เวลาทุกวัน มีประชาชนนับถือบูชาราชฤาษีนั้นมากมาย ทรงปรารถนาจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ จึงทรงเสด็จหนีออกจากพระนคร ทรงสร้างบรรณศาลาอยู่ที่ภูเขาวันทกะ ซึ่งตั้งอยู่ตรงน้ำอ้อมแห่งแม่น้ำกรรณเวณ แคว้นมหิสกราษฎร์ ที่ตรงนั้นเป็นปากถ้ำแห่งนาคพิภพด้วย

ฝ่ายสังขปาลนาคราช ทรงเบื่อหน่ายสมบัติในนาคพิภพ ได้ปลีกตนออกมาจำศีลอยู่ ณ บริเวณนั้นได้พบราชฤาษี ได้ฟังธรรมอยู่ตลอดเวลา วันหนึ่ง นาคราชพาบริวารมาฟังธรรมของราชฤาษีอยู่ ฝ่ายพระเจ้าทุยโยธนราชผู้ราชบุตรได้ออกติดตามหา จนกระทั่งมาถึงบรรณศาลาได้โอกาส จึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระราชฤาษีผู้พระบรมชนกนาถ

เมื่อนาคราชได้เห็นพระราชาเสด็จมา จึงรีบปลีกตัวหนีไป เมื่อพระราชโอรสทูลปราศรัย แล้วกราบทูลถามว่า "ผู้ที่เสด็จหลีกไปเมื่อครู่นี้เป็นพระราชาเมืองไหน" เมื่อทรงทราบว่า เป็นนาคราช มาแต่นาคพิภพ ก็พอพระทัยในนาคสมบัติ พอเสด็จกลับถึงพระนคร โปรดให้ตั้งโรงทาน ทรงสมาทานศีล เจริญภาวนา ปรารถนานาคสมบัติ เมื่อเสด็จสวรรคาลัยได้ไปอุบัติในพิภพนาคสมพระประสงค์ เป็นพญานาคนามว่า **"สังขปาลนาคราช"**

ต่อมาเกิดเบื่อหน่ายต่อความเป็นนาค ปรารถนาเป็นมนุษย์ต่อไปอีก จึงรักษาอุโบสถศีล แต่ไม่สามารถจะทำให้บริบูรณ์ใน นาคพิภพนั้น จึงออกจากนาคพิภพมายังแดนมนุษย์ อธิษฐานอุโบสถศีล ตั้งใจว่า ใครต้องการหนังและเนื้อของเราก็เชิญเถิด เราสละแล้ว นอนขดอยู่บนจอมปลวกแห่งหนึ่งข้างทางเดิน พอถึงวันแรมค่ำและขึ้นค่ำก็กลับนาคพิภพ

วันหนึ่ง สังขปาลนาคราชโพธิสัตว์มาทรงรักษาอุโบสถศีลอยู่ ณ ที่นั้น พรานหนุ่มเมืองพาราณสี ๑๖ คน ถืออาวุธเครื่องจับสัตว์ครบมือ ได้เห็นพระโพธิสัตว์สังขปาลนาคราช มีสีรีระงดงาม ทั้งใหญ่โตมาก หาทางเลี่ยงเข้าจับ เอาหลาวแทงจมูก เอาหอกแทงตามร่างกาย ทำให้อ่อนกำลัง ตัดเถาวัลย์มัดเป็นเปลาะได้ ๘ เปลาะ ช่วยกันเอาคานหามมา ๘ คานด้วยกัน

อาฬารคหบดี ชาวเมืองมิถิลา แคว้นวิเทห์ นำหมู่เกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่ม เดินทางไปเที่ยวค้าขาย ขับเกวียนมาถึงที่ตรงนั้น ได้เห็นพรานหนุ่มช่วยกันหามงูใหญ่มาเช่นนั้น เกิดความสงสาร ขอร้องให้ปล่อย โดยเอาวัว ๑๖ ตัว ทองทรายประมาณ ๒-๓ ฟายมือ กับฝาก

เครื่องนุ่งห่มไปให้ภรรยาของพรานเหล่านั้นด้วย เมื่อพญานาคหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว จึงรีบกลับไปยังนาคพิภพ รีบพาบริวารของตนกลับมาหาท่านอาฬารคหบดี เชิญท่านไปยังนาคพิภพ บำรุงบำเรอท่านด้วยความสุขในนาคพิภพนั้น ท่านอยู่ในนาคพิภพ ประมาณปีหนึ่งเกิดความเบื่อหน่าย กลับมายังหมู่มนุษย์แล้ว ออกบวชเป็นฤาษีเที่ยวจาริกไปตามบ้านเล็กเมืองน้อย แสดงธรรมเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนต่อไป ได้มาพักอยู่ ณ สวนหลวงกรุงพาราณสี พระเจ้าพาราณสีได้ทอดพระเนตรเห็นพระดาบส ทรงเลื่อมใสในอิริยาบถโปรดให้พักอยู่ในสวนนั้นต่อไป ได้ตรัสปราศรัยว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านมีรูปงามยิ่งนัก มีดวงตาแจ่มใส โยมเข้าใจว่า ท่านต้องบวชจากตระกูลใหญ่แน่ ท่านเป็นผู้มีปัญญา ทำไมจึงสละทรัพย์สมบัติออกบวชเสียเล่า" พระดาบสถวายพระพรว่า "ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้า อาตมภาพได้ไปเห็นพิภพนาค เห็นวิมานของสังขปาลนาคราชมาด้วยตนเอง เมื่อได้เห็นเช่นนั้นแล้ว ก็ออกบวชด้วยเชื่อว่าผลของบุญมีอยู่" ตรัสว่า "บรรพชิตทั้งหลาย ไม่กล่าวคำเท็จเพราะความรัก ความชัง ความหลง และความกลัว ขอได้โปรดบอกเรื่องนั้นแก่โยมด้วย" ถวายพระพรว่า "ดูกรมหาบพิตร อาตมภาพเดินทางไปมาค้าขาย ได้พบพรานหนุ่ม ๑๖ คน จับงูใหญ่ เอาเถาวัลย์มัดเข้าถึง ๘ เปลาะ เอาคานสอดหามกันมาถึง ๘ คน อาตมภาพรู้สึกขนลุกขนพอง เขาบอกว่าจะเอาไปกิน เนื้อมันอร่อยนักอาตมภาพจึงขอเอาโค ๑๖ ตัว ทองทรายประมาณ ๒-๓ ฟายมือกับเครื่องนุ่งห่มฝากภรรยาพวกเขาทั้ง ๑๖ คน พอจัดของให้เสร็จ เขาก็ปล่อยทันทีเมื่อพญานาคพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว จึงรีบไปยังนาคพิภพ

พาบริวารมาหาอาตมภาพ ชวนให้ไปยังนาคพิภพ เพื่อจะสนองคุณอาตมภาพที่ได้ช่วยชีวิตไว้ อาตมภาพก็ไปตามคำเชิญไปอยู่ประมาณปีหนึ่ง เบื่อเหลือเกิน จึงกลับมายังมนุษย์โลกละสมบัติออกบวชแล้วจาริกมาถึงที่นี้ ขอถวายพระพร อาตมภาพได้ถามถึงสมบัติอันมโหฬารว่า ท่านนาคราชได้สมบัตินี้ ด้วยอุบายอย่างไร ได้วิมานอันประเสริฐนี้อย่างไร ท่านได้โดยไม่มีเหตุหรือใครน้อมมาให้ท่าน โปรดบอกความนั้นแก่เราด้วย นาคราชตอบว่าข้าพเจ้าได้เพราะบุญกรรมที่ตนได้ทำไว้ พรตของท่านเป็นอย่างไรพรหมจรรย์ของท่านเป็นอย่างไร นี้เป็นผลแห่งกรรมอะไรที่ท่านประพฤติดีแล้ว พญาสังขปาลนาคราชตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นพระราชาแห่งชนชาวมคธ ชื่อว่าทุยโยธนะ มีอานุภาพมาก รู้ชัดว่า ชีวิตเป็นของน้อย ไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา จึงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสได้ให้ข้าวและน้ำเป็นทานอันไพบูลย์โดยเคารพ วังของข้าพเจ้าเป็นดังบ่อน้ำ สมณพราหมณ์ทั้งหลายก็อิ่มหนำสำราญ ในที่นั้น ข้าพเจ้าให้ของหอม เครื่องลูบไล้ ประทีป ยวดยาน ที่พัก ผ้านุ่ง ที่นอนที่นั่ง เป็นทานโดยเคารพ นั่นเป็นพรต เป็นพรหมจรรย์ของข้าพเจ้านี้เป็นผลแห่งกรรมนั้น ที่ข้าพเจ้าได้ประพฤติดีแล้ว ข้าพเจ้าได้วิมานอันมีภัตตาหารเพียงพอ มีข้าวน้ำเพียงพอ เพราะวัตร และพรหมจรรย์นั้น ดูกรนาคราช พรานหนุ่มทั้งหลาย มีอานุภาพน้อย มีเดชน้อย ไฉนจึงมาเบียดเบียนท่านผู้มีอานุภาพมาก มีเดชมากได้ เพราะเหตุไร ท่านจึงตกอยู่ในเงื้อมมือของพรานหนุ่ม ความกลัวมาถึงท่าน หรือว่าพิษของท่านไม่แล่น ท่านจึงต้องถูกมัดไปเช่นนั้น นาคราชตอบว่า ความกลัวก็มิได้มีแก่ข้าพเจ้า พรานหนุ่มเหล่านั้นก็ไม่สามารถจะทำลายเดช

ของข้าพเจ้าได้ แต่ว่าธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย ที่ท่านประกาศไว้ยากที่จะล่วงได้ วันนั้น ข้าพเจ้ารักษาอุโบสถศีล พรานหนุ่ม ๑๖ คน เขาเป็นพรานมาพบเข้า เขาจับเอาเชือกมัดแทงจมูก ช่วยกันหามข้าพเจ้ามา ข้าพเจ้าก็ต้องอดทนต่อความทุกข์เช่นนั้น เพราะกลัวศีลจะขาด กลัวอุโบสถกรรมกำเริบได้ ข้าพเจ้าบำเพ็ญตบะมิใช่เพราะเหตุบุตร มิใช่เพราะเหตุแห่งทรัพย์ มิใช่เพราะเหตุแห่งอายุ แต่เพราะข้าพเจ้าปรารถนาจะเกิดในกำเนิดมนุษย์ จึงอุตส่าห์บากบั่นบำเพ็ญตบะถึงเพียงนี้ ดูกรนาคราช ท่านมีนัยน์ตาแดง มีรัศมีแวววาวประดับตบแต่งแล้ว ปลงผมและหนวด ชะโลมทาจุณจันทร์แดง ส่งแสงไปทั่วทิศ ดุจคนธรรพราชาฉะนั้น ท่านเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งเทวฤทธิ์มีอานุภาพมาก พร้อมพรั่งด้วยกามารมณ์ทั้งปวง เพราะเหตุไรมนุษยโลกจึงประเสริฐกว่านาคพิภพนี้เล่า ท่านอาฬาระ นอกจากมนุษยโลกแล้ว ความบริสุทธิ์หรือความสำรวมย่อมไม่มี ถ้าข้าพเจ้าได้กำเนิดเป็นมนุษย์แล้ว ข้าพเจ้าจักทำที่สุดแห่งชาติชราและมรณะได้ ข้าพเจ้าอยู่ในสำนักของท่านปีเต็ม ๆ แล้วท่านได้บำรุงบำเรอเราด้วยข้าวน้ำบริบูรณ์ ข้าพเจ้าขอลาท่านกลับละท่านอาฬาระ บุตรและภรรยาของข้าพเจ้า ใครว่าร้ายอะไรท่านบ้างหรือ การได้พบเห็นท่านผู้เป็นที่รักของข้าพเจ้า เป็นความสวัสดี ดูกรนาคราช บุตรสุดที่รักปรนนิบัติบิดามารดาอยู่ในเรือน แม้ด้วยประการใด ท่านบำรุงข้าพเจ้าอยู่ในนาคพิภพนี้ ยังประเสริฐกว่านั้น เพราะจิตของท่านเลื่อมใสในข้าพเจ้า นาคราชบอกว่า แก้วทับทิมอันจะนำ ทรัพย์สมบัติมาให้ตามประสงค์ของข้าพเจ้ามีอยู่ ท่านจึงถือเอามณีรัตน์ อันโอฬารนั้นไปยังที่อยู่ของตน ได้ทรัพย์แล้วจงเก็บแก้วมณีนั้นไว้"

ท่านอาฬารดาบส ถวายพระพรพระเจ้ากรุงพาราณสีว่า"ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร แม้กามคุณของมนุษย์ อาตมภาพก็ได้เห็นแล้ว เป็นของไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา อาตมภาพเห็นโทษในกามคุณทั้งหลาย จึงออกบวชด้วยศรัทธา ขอถวายพระพรทั้งคนหนุ่มคนแก่ ย่อมมีสรีระร่างกายทุพลภาพล่วงหล่นไป เปรียบเหมือนผลไม้ฉะนั้น อาตมภาพเห็นคุณข้อนี้ว่า สามัญผลเป็นข้อปฏิบัติอันไม่ผิด ทั้งเป็นคุณประเสริฐ อาตมภาพจึงขอบวช"

พระเจ้ากรุงพาราณสี ตรัสว่า "ชนเหล่าใดเป็นพหุสูต ค้นคิดเหตุผลได้มาก ชนเหล่านั้นเป็นคนมีปัญญา บุคคลควรคบหาสมาคมด้วยโดยแท้ ท่านอาฬาระ โดยได้ฟังคำของนาคราชและของท่านแล้วจักทำบุญต่อไป"

ท่านอาฬารดาบส ถวายพระพรว่า "ขอถวายพระพรมหาบพิตรพระราชสมภาร ชนทั้งหลายเป็นพหุสูต ค้นคิดเหตุผลได้มาก คนเหล่านั้นเป็นคนมีปัญญาจริง ๆ เป็นผู้ที่บุคคลทั้งหลาย ควรคบหาสมาคมด้วยอย่างแท้จริง มหาบพิตรได้ทรงสดับ เรื่องสังขปาลนาคราชโพธิสัตว์และของอาตมภาพแล้ว ขอได้ทรงบำเพ็ญพระกุศลให้มากขึ้นเถิด จะได้ถึงที่สุดทุกข์โดยชอบต่อไป ขอถวายพระพร"

ข้อที่สังขปาลนาคราช อดกลั้นต่อทุกขเวทนาอันแสบเผ็ดแสนสาหัสได้ ไม่ทำลายศีลในขณะที่พรานหนุ่ม ๑๖ คนมัดหามไปนั้น ศีลนั้นจัดเป็น **"ศีลปรมัตถบารมี"** เพราะรักษาศีลยอมสละชีวิต ไม่ยอมล่วงศีล

๗

เนกขัมมบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **อโยฆรกุมาร**

พระเจ้าพรหมทัต ครองกรุงพาราณสี แคว้นกาสี พระอัครมเหสีของพระองค์ ได้เคยมีเวรกับหญิงคนหนึ่ง ซึ่งหญิงนั้นผูกเวรในพระนางไว้ว่า จะไปเกิดในชาติใดภพใดก็ตาม ขอให้ได้กินโอรสของพระนางทุกชาติไป และหญิงคนนั้นก็ไปเกิดเป็นนางยักษิณี บริวารท้าวเวสสุวัณ พอพระนางเธอประสูติพระราชโอรส ก็ถูกนางยักษิณีจับไปกินเสีย ในคราวที่พระนางเธอทรงตั้งครรภ์ครั้งที่ ๓ พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์นั้น พระเจ้าอยู่หัวโปรดให้ประชาชนช่วยกันหาอุบายป้องกัน

มีชายคนหนึ่งกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า "ธรรมดานางยักษิณีนั้นกลัวใบตาล ควรจะนำเอาใบตาลมาผูกไว้ที่พระหัตถ์หรือพระบาทของพระเทวี" ชายอีกคนหนึ่งกราบทูลว่า "ธรรมดาว่ายักษิณีนั้น กลัวเรือนเหล็ก พระเจ้าอยู่หัวโปรดให้สถาปนา ตำหนักเหล็กขึ้นในพระราชฐาน โปรดให้พระอัครมเหสีเสด็จเข้าประทับ ณ ตำหนักนั้น เพื่อป้องกันมิให้ยักษิณีมาจับพระโอรสกินเช่นเคย พระเทวีประสูติ

พระราชโอรสในตำหนักนั้นโดยสวัสดี” ฝ่ายนางยักษิณี ถึงเวรตักน้ำไปถวายท้าวเวสสุวัณ ต้องไปเข้าเวร เลยไปตามเสียในคราวนั้น พระราชทานพระนามพระราชโอรสว่า **“อโยฆรกุมาร”** โปรดให้ประทับอยู่ในตำหนักเหล็กนั้นสิ้นกาลนาน

เมื่ออโยฆรกุมารได้ครองราชสมบัติ เสด็จเลียบพระนคร ได้ทอดพระเนตรเห็นส่วนต่าง ๆ ของพระนคร ที่ประดับตกแต่งไว้อย่างวิจิตรบรรจง ตรัสถามอำมาตย์ว่า “เรามีความผิดอะไรหรือพระชนกจึงโปรดให้ขังเราเสียตั้ง ๑๖ ปี” เมื่อได้ทรงทราบแล้ว จึงทรงพระดำริขึ้นว่า เราอยู่ในพระครรภ์ ๑๐ เดือน ก็เหมือนอยู่ในคูถนรก ออกมาแล้วมาอยู่ในเรือนเหล็กอีก ๑๖ ปี ก็เหมือนอยู่ในอุสสุทนรก แม้พ้นจากเรือนเหล็กแล้ว ก็มิใช่ว่าจะไม่ต้องไข้ต้องเจ็บต้องตาย ขึ้นชื่อว่าพญามัจจุราชแล้ว ไม่มีใครจะเอาชนะได้เลย ถ้าขึ้นครองราชสมบัติ เราก็จะออกบวชได้ยาก จำจะต้องหาอุบายออกบวชให้ได้เมื่อได้โอกาส จึงกราบบังคมทูลขอพระราชทานอนุญาตออกบวชว่า

๑. **สัตว์ผู้ถือปฏิสนธิทุกจำนวน** เมื่อออกจากท้องแม่แล้ว มีแต่จะรุดหน้าไปหาความแก่ความเจ็บความตาย สัตว์ทั้งมวลล้วนมีความตายเป็นที่สุด นรชนทั้งหลาย จะยกทัพไปต่อรบกับความแก่-เจ็บ-ตายนั้น ไม่ได้เป็นอันขาด นรชาติที่ไม่ตายนั้นไม่มีเลย เพราะฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๒. **พระราชาธิบดี ผู้เป็นอิสระแห่งแคว้นทั้งหลาย** ย่อมจะข่มขี่ ศัตรูผู้มีจาตุรงคเสนาอันน่าสะพึงกลัวได้โดยง่าย แต่พระราชาธิบดี พระองค์นั้น ก็ไม่สามารถจะเอาชนะพญามัจจุราชได้ เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๓. **พระราชาธิบดี ถูกล้อมด้วยกองช้าง กองม้า กองรถ และกองราบ** ก็ยังสามารถปลีกตนให้พ้นจากเงื้อมมือข้าศึกได้ แต่พระราชาธิบดีพระองค์นั้น ก็ไม่สามารถจะตีหักออกไปให้พ้นเงื้อมมือพญามัจจุราชได้ เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๔. **พระราชาธิบดี ผู้ทรงศักดาสามารถ** ย่อมจะนำจาตุรงค-เสนาทั้ง ๔ เหล่า เข้าหักค่ายทำลายพระนครได้ ทำลายประชาชนได้ แต่พระราชาธิบดีพระองค์นั้น ก็ไม่สามารถจะทำลายพญามัจจุราชได้ เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๕. **ช้างสารที่ซับมัน ไหลเยิ้มอยู่ที่กระพอง** ย่อมย่ำยีนครทั้งหลายได้ ย่อมเข่นฆ่าประชาชนได้ แต่ช้างสารนั้น ก็ไม่สามารถจะย่ำยีพญามัจจุราชได้ เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๖. **นายขมังธนู ฝีมือแม่น** ได้ฝึกปรือไว้เป็นอย่างดีมีไหวพริบดี รู้วิธียิงได้แม่นยำไม่ผิดพลาด เปรียบด้วยสายฟ้าแลบ แต่ก็ไม่สามารถจะต่อต้านกับพญามัจจุราชได้ เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๗. **สระทั้งหลายก็แห้งหมดไป** แผ่นดินใหญ่กับทั้งเขาหินล้วนพร้อมทั้งป่าไม้ ก็ย่อมเสื่อมไปได้ แม้โลกธาตุเหล่านั้น จะตั้งอยู่ยาวนานสักเท่าไรก็ตามเถิด ในที่สุดก็ต้องเสื่อมสิ้นไป เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๘. **ผ้านุ่งคนขี้เมา ย่อมหลุดลุ่ยลงได้ง่าย** ต้นไม้ใกล้ฝั่งก็ไม่ยั่งยืน ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายทั้งชายทั้งหญิง ก็ไม่ยั่งยืนเช่นกัน เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๙. **ผลไม้ทั้งหลายที่สุกแล้ว** ย่อมหล่นจากต้นตกลงยังพื้นดินฉันใด คนทั้งหลายทั้งชายทั้งหญิง ทั้งหนุ่มทั้งแก่ ก็ต้องตายฉันนั้น เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๑๐. **พระจันทร์ผู้ราชาแห่งดวงดาวทั้งหลาย** เป็นเช่นใด วัยทั้งหลายหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะวัยต้นพ้นไปก็เป็นอันพ้นไป ถึงวัยแก่แล้ว ก็จะหาความสนุกสนานมิได้เลย เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๑๑. **ยักษ์ทั้งหลายผู้มีมหิทธิฤทธิ์ก็ดี ปีศาจก็ดี เปรตก็ดี** กำเริบแล้ว เข้าแทรกตามลมหายใจได้ แต่ก็ไม่สามารถจะแทรกสิงพญามัจจุราชได้ เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๑๒. **คนทั้งหลายย่อมเส้นสรวง บูชา บนบาน** พวกยักษ์หรือปีศาจหรือเปรต ซึ่งกำเริบฤทธิ์ให้อดโทษได้ ให้ยินดีได้ด้วยพลีกรรม แต่คนทั้งหลายจะบวงสรวงพญามัจจุราช ด้วยพลีกรรมมิได้เลย เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๑๓. **พระราชาทั้งหลาย** ทรงทราบโทษผิดโดยแจ้งชัดแล้ว ย่อมโปรดให้ลงพระราชอาญา แก่ผู้เป็นขบถต่อพระองค์บ้าง ต่อ

ราชสมบัติบ้าง หรือคนที่เป็นโจรปล้นฆ่าชาวบ้านให้เดือดร้อนบ้าง ตามโทษานุโทษได้ แต่พระราชาทั้งหลายนั้น ไม่สามารถจะลงอาญาแก่พญามัจจุราชได้เลย เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๑๔. **ผู้ผิดฐานประทุษร้ายต่อพระเจ้าแผ่นดินก็ดี** ฐานประทุษร้ายต่อราชสมบัติก็ดี ฐานปล้นสดมภ์ก็ดี ย่อมได้ประกาศนิรโทษกรรม หรือพ้นโทษได้ด้วยหลักฐานพยาน หรือพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานอภัยโทษด้วยพระมหากรุณาได้ แต่หาทำให้พญามัจจุราชยกโทษให้เช่นนั้นได้ไม่ เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๑๕. **พญามัจจุราช มิได้เกรงใจใครว่า** ผู้นี้เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นคนมั่งคั่ง เป็นคนมีกำลัง มีเดช มีอานุภาพมาก ย่อมย่ำยีทั้งหมด เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๑๖. **ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง** ย่อมเคี้ยวกินสัตว์อื่นให้สะดุ้งด้วยพลการได้ แต่ไม่สามารถจะเคี้ยวกินพญามัจจุราชได้ เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๑๗. **นักเล่นกลทั้งหลาย** เมื่อกระทำกลมารยาท่ามกลางสนาม ย่อมแสดงสิ่งที่ไม่จริงให้เห็นเป็นจริง ลวงตาประชาชนให้หลงเชื่อได้ แต่ไม่สามารถจะลวงพญามัจจุราชได้เลย เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๑๘. **อสรพิษทั้งหลาย** ที่มีพิษร้าย โกรธแล้วย่อมฉกขบกัด พ่นพิษใส่ ทำให้คนทั้งหลายที่ถูกขบกัดตายได้ แต่ไม่สามารถจะพ่นพิษใส่พญามัจจุราชได้เลย เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๑๙. **อสรพิษฉกขบกัดแล้ว หมองูอาจถอนพิษได้** แต่หมองูไม่อาจถอนพิษพญามัจจุราชได้เลย เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๒๐. **นายแพทย์ผู้มีชื่อเสียง** เช่น หมอธรรมมันตรี หมอเวตตรุณ หมอโภชา สามารถปรุงยาถอนพิษนาคได้ แต่แพทย์เหล่านั้นก็ต้องนอนตาย กลับพาเอาวิชาตายไปเสียด้วย เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

๒๑. **วิชาธร หรือเพทยาธรทั้งหลาย** เมื่อร่ายมนตร์ ชื่อโฆรมนต์ ย่อมหายตัวไปอยู่ท่ามกลางข้าศึกได้โดยข้าศึกไม่เห็นตัว ด้วยโอสถทั้งหลาย แต่ไม่สามารถจะทำให้พญามัจจุราชไม่เห็นได้ เพราะเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอลาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

“ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ”

ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ นี้เป็นอานิสงส์ในธรรมที่ประพฤติดีแล้ว

“น หิ ธมฺโม อธมฺโม จ อุโภ สมวิปากิโน
อธมฺโม นิรยํ เนติ ธมฺโม ปาเปติ สุคตึ”

ธรรมคือบุญ อธรรมคือบาป มีผลไม่เสมอกัน อธรรมนำไปนรก ธรรมนำไปสุคติ ฯ

ครั้นพระบรมโพธิสัตว์ ทรงแสดงธรรมถวายพระบรมชนกนาถเช่นนี้แล้ว กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า "ขอเดชะพระอาญาไม่พ้นเกล้า ขอราชสมบัติจงเป็นของพระบรมชนกเถิด ข้าพระพุทธเจ้าไม่ต้องการราชสมบัตินั้น ความแก่ ความเจ็บ ความตาย รอวันรอคืนติดตามข้าพระพุทธเจ้าอยู่ทุกขณะ แม้กำลังกราบทูลอยู่เดี๋ยวนี้ก็ติดตามมาทุกระยะ ขอให้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจงเสด็จอยู่ในสุขเถิด ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายบังคมลาพระชนก พระชนนี ออกบวชแล้ว พระบรมโพธิสัตว์ก็เสด็จออกผนวช เปรียบเหมือนช้างซับมัน สลัดตัดเสียซึ่งโซ่ตรวนที่ตกปลอกไว้ แล่นไปในป่าฉะนั้น หรือดุจสีหะโปดกทำลายกรงทองออกไปฉะนั้น"

พระเจ้าบรมทัตผู้พระบรมชนกนาถ ทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้นทรงพระดำริว่า เราจะอยู่ไปทำไม ราชสมบัติก็ไม่มีประโยชน์แก่เราแล้ว จึงทรงสละราชสมบัติออกผนวก พร้อมกับพระราชโอรสในคราวนั้น มีบริษัทออกบวชตามเสด็จมากมาย ประมาณถึง ๑๒ โยชน์โดยคณนา ฝ่ายท้าวสักรินทรเทวราชทรงทราบเช่นนั้น จึงโปรดให้วิสสุกรรม-เทพบุตรไปเนรมิตบรรณศาลา ณ ป่าหิมพานต์ พระราชทานแก่ราชฤาษีเหล่านั้น พระบรมโพธิสัตว์พร้อมด้วยพระบรมชนกนาถและราชบริษัททั้งหลาย เสด็จออกทรงเพศเป็นฤาษี อาศัยอยู่ ณ บรรณศาลานั้น ประพฤติพรหมจรรย์อยู่จนตราบเท่าตลอดชีวิต

การเสด็จออกผนวช ของพระบรมโพธิสัตว์อโยฆรกุมารนี้ จัดเป็น **"เนกขัมมบารมี"** มีนัยดังบรรยายมาฉะนี้

๘

เนกขัมมอุปบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **หัตถิปาลกุมาร**

พระเจ้าเอสุการีราช ครองกรุงพาณาณสี แคว้นกาสี พระองค์มีปุโรหิตคนหนึ่ง เป็นพระสหายสนิท ทั้งสองไม่มีโอรสธิดาเลย ปรึกษากันว่า "จะทำอย่างไรดี เราไม่มีลูกกันเลย" พระเจ้าอยู่หัวจึงรับสั่งว่า "เอาอย่างนี้เพื่อน หากเพื่อนมีลูกชาย เราจะยกราชสมบัติให้ครอง ถ้าเรามีลูก ลูกเราก็ต้องรับมรดกของท่านด้วย" ต่อมาปุโรหิตพบหญิงเข็ญใจคนหนึ่ง มีลูกถึง ๗ คน พ่อก็ไม่มีตัวปรากฏอยู่ จึงถามว่า "แม่มหาจำเริญ เธอได้ลูกมาอย่างไร" หญิงนั้นตอบว่า "ดิฉันบวงสรวงเทวดาในต้นไทรนี้" ท่านปุโรหิตตรงไปเกาะกิ่งไทรประกาศว่า "ข้าแต่เทพยดา พระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเครื่องพลีกรรมให้ท่านถึงปีละพันกษาปณ์ทำไม ท่านไม่ถวายโอรสแก่พระเจ้าอยู่หัว หญิงเข็ญใจคนนั้นทำอะไรให้ท่าน ท่านจึงให้ลูกเขาถึง ๗ คน ถ้าท่านไม่ถวายพระราชโอรสแก่พระเจ้าอยู่หัวแล้วอีก ๗ วัน เราจะให้คนมาโค่นลงสับเป็นท่อน ๆ" ทำอยู่อย่างนี้ถึงหกวัน ในวันที่หกจึงประกาศว่า " ข้าแต่เทวดาผู้ประเสริฐ พรุ่งนี้ถ้าท่านไม่ถวายพระโอรส

แก่พระเจ้าอยู่หัว เราจะยกพวกมาตัดสับท่านออกเป็นท่อน ๆ" พอวันรุ่งขึ้น ท่านปุโรหิตจึงพาพวกถือมีดถือขวานไปยังต้นไทร จับกิ่งเขย่าแล้วประกาศว่า "เอาละท่าน วันนี้แล้ว ท่านไม่ถวายพระโอรสแก่พระเจ้าอยู่หัวของเรา เราจะจัดการกับท่านบัดนี้ละ"

ฝ่ายเทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นไทรนั้น จึงรีบไปหาท้าวจาตุมหาราช ขอให้ช่วย แต่ท้าวจาตุมหาราชก็ไม่สามารถจะช่วยได้ รุกขเทวดาจึงไปหายัญเสนาบดี ๑๘ มงกุฎ ก็ไม่อาจช่วยได้อีก จึงไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช ทรงพระดำริว่า พระเจ้าเอสุการีราชจะได้พระโอรสผู้สมควรหรือไม่ ทรงทราบว่า เทพบุตร ๔ องค์มีบุญญาธิการมาก สมควรจะไปเกิดในราชตระกูลได้ เพราะเทพบุตรทั้ง ๔ ตนนั้น เป็นช่างหูกในกรุงพาราณสีนี้ ทุกคนแบ่งทรัพย์ที่หาได้มา โดยชอบธรรมออกเป็น ๕ ส่วน ใช้สอย ๔ ส่วน เอาไว้ทำบุญส่วนหนึ่ง เมื่อสิ้นชีวิตแล้วได้มาอุบัติในชั้นดาวดึงส์ ถึงความสิ้นอายุแล้ว จะจุติไปอุบัติในชั้นสูงต่อไป แต่ท้าวสักกเทวราชโปรดให้มาเฝ้า ตรัสขอให้มาเกิดในมนุษยโลก เทพบุตรทั้ง ๔ ก็รับเทพโองการแล้ว กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า "ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้าต้องขอพระราชทานพรว่า ถึงแม้ไปเกิดแล้วก็ตาม ข้าพระพุทธเจ้า ก็ต้องขอออกบวชแต่หนุ่ม ๆ"

รุกขเทวดาให้เทพบุตรเหล่านั้น มาเกิดในท้องภรรยาพราหมณ์ปุโรหิตตามลำดับ ลูกคนที่ ๑ มีชื่อว่า **"หัตถิปาลกุมาร"** คนที่ ๒ ชื่อว่า **"อัสสปาลกุมาร"** คนที่ ๓ ชื่อว่า **"โคปาลกุมาร"** คนที่ ๔ ชื่อว่า **"อชปาลกุมาร"** ท่านปุโรหิตไม่อยากจะให้ลูกบวช จึงคิดป้องกัน ไม่ต้องการให้ลูกเห็นนักบวชเลย ทั้งขอร้องให้นักบวชออกนอก

ราชอาณาจักรด้วย ด้วยเหตุที่ปุโรหิตตามใจลูกมาก ทั้งลูกก็ไม่เห็นพระเลย จึงพากันประพฤติหยาบคายมาก เที่ยวรังควานชาวบ้านทั่วไป ชาวบ้านไม่กล้าต่อการ เพราะเป็นลูกท่านปุโรหิต พอลูกเติบโตขึ้นประมาณ ๑๖ ปี คิดว่า ถ้าขึ้นให้ครองเมือง ก็คงจะเบียดเบียนชาวบ้านชาวเมืองให้เดือดร้อนกันทั่วไปแน่ ถ้าให้เห็นพระก็จะพากันบวชเสียหมด ถ้าลูกเราบวชหมด ชาวเมืองก็จะกำเริบ จะต้องทดลองดูก่อน พระเจ้าอยู่หัวกับปุโรหิตจึงปลอมเป็นดาบสเที่ยวภิกษาจาร มาถึงประตูเรือนหัตถิปาลกุมาร พวกกุมารเห็นบรรชิตเข้าเท่านั้น ก็เกิดความเลื่อมใสอาราธนาให้เข้าในเรือน ทำความเคารพด้วยดี กล่าวคำอ่อนหวานว่า "ท่านผู้เจริญ นานนักหนาแล้ว ข้าพเจ้าเพิ่งได้พบท่านพราหมณ์ ผู้ลอยบาปได้ มีผิวพรรณงามปานดังเทวดา ข้าพเจ้าพึ่งได้เห็นท่านผู้ประพฤติธรรม นุ่งห่มผ้าย้อมน้ำฝาด ครอบครองโดยธรรมโปรดรับอาสนะ น้ำใช้น้ำฉัน ผ้าเช็ดเท้าและยาหยอด ข้าพเจ้าจัดไว้ถวายพร้อมแล้ว"

หัตถิปาลกุมาร กล่าวเชื้อเชิญฤาษีปลอมทั้งสอง เป็นรายองค์ ฤาษีแปลงจึงถามว่า "พ่อหัตถิปาละ ท่านรู้จักเราทั้งสองว่าเป็นใครกัน ท่านจึงเชื้อเชิญเราอย่างนี้" หัตถิปาลกุมารตอบว่า "ข้าพเจ้าสำคัญท่านว่าเป็นฤาษีอยู่ป่าหิมพานต์" ท่านปุโรหิตจึงทูลว่า "พ่อคุณเอ๋ย เรามิใช่เป็นฤาษีที่ไหนดอก พระองค์นี้คือพระเจ้าเอสุการี เราคือบิดาของเจ้า" หัตถิปาลกุมารจึงถามว่า "เพราะเหตุไร คุณพ่อกับพระเจ้าอยู่หัวจึงต้องแปลงมาอย่างนี้" ตอบว่า "เพื่อจะทดลองดูว่า เมื่อเจ้าเห็นฤาษีเช่นนี้แล้ว ถ้าเจ้าไม่พอใจจะบวช เราก็จะจัดการอภิเษกเจ้าในราชสมบัติ" หัตถิปาลกุมารตอบว่า "ท่านพ่อ ข้าพเจ้าไม่ต้องการราชสมบัติ ข้าพเจ้า

จะบวช” ท่านปุโรหิตจึงชี้แจงว่า “หัตถิปาละลูกรัก เจ้าจงเรียนวิชา จงแสวงหาทรัพย์ มีลูกเมียสืบตระกูลก่อน จงเสวยมนุษย์สมบัติก่อน ควรบูชาเอาเวลาแก่จะสำเร็จประโยชน์ดี อารยชนสรรเสริญผู้บวชเช่นนี้” หัตถิปาละตอบว่า “ท่านพ่อ วิชาความรู้เป็นของไม่จริง ลาภผลก็เป็นของไม่จริง ใครเล่าจะห้ามความแก่ได้ ลูกเมียก็ห้ามไม่ได้ สัตบุรุษท่านสอนให้ละวางคันธารมณ์ รสารมณ์ คนเราจะดีจะชั่วก็เพราะกรรมที่ตัวทำนี่เอง” พระเจ้าเอสุการี มีพระดำรัสว่า “คำของเจ้าที่ว่า คนเราจะดีจะชั่ว ก็เพราะกรรมที่ทำตัวเองนั้น เป็นคำจริงแท้แน่นอน พ่อแม่ของเจ้าก็แก่เฒ่าแล้ว แต่อยากจะเห็นเจ้าอายุยืนถึง ร้อยปี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน”

หัตถิปาลกุมาร กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า **“ขอเดชะ ความเป็นเพื่อนกับความตาย เป็นไมตรีกับความแก่ พึงมีแก่ผู้ใด หรือแม้ผู้ใดจะพึงรู้ว่าเราจักไม่ตาย บิดามารดาก็จะพึงเห็นผู้นั้นซึ่งมีอายุยืนร้อยปี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ชราพยาธิ ย่อมนำชีวิตสังขารเข้าไปสู่อำนาจแห่งมัจจุราช อันกระทำซึ่งที่สุดติดต่อกันไป เหมือนคนถ่อเรือข้ามน้ำ รับคนฝั่งนี้ไปส่งฝั่งโน้นฉะนั้น”**

เมื่อหัตถิปาลกุมารแสดงถึงชีวิตสังขารแห่งสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นของนิดหน่อยแล้ว กราบทูลต่อไปว่า “ขอเดชะ ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้โปรดอยู่เป็นสุขเถิด ชราพยาธิมรณะไล่ต้อนข้าพระพุทธเจ้าอยู่ทุก ๆ วัน แม้ขณะที่กำลังกราบทูลอยู่นี้ก็ไล่ต้อนอยู่ทุกขณะ ไม่มีว่างเว้นเลย ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท อย่าได้ประมาทเลย” แล้วกราบถวายบังคมลา พาบริวารของตนทิ้งราชสมบัติออกไปบวชยังฝั่งแม่น้ำคงคา ในแดนดินหิมพานต์ เจริญกสินบริกรรม มีความคิด

ว่า น้องชายเราทั้งสามคนก็จักพากันออกบวช พระเจ้าอยู่หัวกับพ่อเรา ก็จะออกบวชเหมือนกัน เมืองพาณาณสีก็จะว่างเปล่า เราก็จะสั่งสอน คนทั้งหลายอยู่ ณ ที่นี้

วันรุ่งขึ้น พระเจ้ากรุงพาราณสีกับปุโรหิต ตรงไปหา อัสสปาล กุมาร ได้รับคำตอบว่า "กามทั้งหลายเป็นดังเปือกตม เพราะกลบสัตว์ ให้ติดอยู่ในภพ ได้ชื่อว่า **ปลิปะ** เพราะทำสัตว์ให้จมดิ่งลง ทำสัตว์ ให้ติดยู่ เป็นที่ตั้งแห่งความตาย คนทั้งหลายที่ติดอยู่ในกาม ก็ไป นิพพานไม่ได้ ข้าพเจ้าไม่อาจรับราชสมบัติ ซึ่งเปรียบเหมือนน้ำลาย ที่เขาบ้วนทิ้งแล้วได้ ขอเดชะ เมื่อก่อน อัตภาพของข้าพระพุทธเจ้า เคยทำบาปหยาบช้ามาแล้ว ผลกรรมนั้นจึงยึดข้าพระพุทธเจ้าไว้ ข้าพระพุทธเจ้าจะพ้นก็หามิได้ ข้าพระพุทธเจ้ารักษาตัวไว้ ไม่ยอมทำ บาปกรรมอีกเลย ข้าพระพุทธเจ้ากับมิตรสหายของข้า พระพุทธเจ้า จงอยู่เป็นสุขเถิด ชราพยาธิมรณะกำลังไล่ต้อนข้าพระพุทธเจ้า อยู่ทุกขณะ คนเลี้ยงโค ไม่เห็นโคที่หายเข้าป่าไปฉันใด ประโยชน์ของ ข้าพระพุทธเจ้าก็หายไปแล้วฉันนั้น ทำไมเล่า ข้าพระพุทธเจ้าจะไม่ ติดตามหาต่อไป"

พระเจ้าอยู่หัวกับท่านปุโรหิต ปรึกษากันว่า เห็นจะฝืนไม่ได้แน่ จึงพาพันไปทดลองโคปาลกุมาร และอชปาลกุมาร ตามลำดับ โคปาลกุมารทูลว่า "คนหยุดงานที่ควรทำ ย่อมเสื่อมจากการงาน ที่ควรทำ ในวันรุ่งขึ้นและในวันต่อไปอีก ธีรชนรู้ว่า สิ่งใดเป็นอนาคต สิ่งนั้นยังไม่มีไม่เป็น ควรบรรเทาความพอใจในกามเสียเถิด" แล้วไม่ ยอมรับราชสมบัติ จะออกบวชเช่นกัน เมื่อไปหาอชปาลกุมาร ก็ได้รับคำตอบว่า "ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้า พบหญิงสาวคนหนึ่ง

รูปร่างหน้าตากิริยามารยาทพอใช้ได้ ดวงตาเหมือนกลีบการะเกด เธอตายเสียแต่ยังสาวรุ่น ยังไม่ทันไรเลย เด็กหนุ่มกำเนิดดี มีหน้าตางดงามน่าดูน่าชม สีตาเหลืองดังทอง หนวดเคราเกลี้ยงเกลา ละเอียดอ่อนคล้ายดอกคำฝอย เด็กหนุ่มอย่างนี้ก็ยังตาย ขอเดชะข้าพระพุทธเจ้าขอบวชละ"

ท่านปุโรหิต ปรึกษากับนางพราหมณีว่า "แม่มหาจำเริญ พืชที่ได้ชื่อว่ารุกขชาติ หรือต้นไม้ แต่ชาวโลกเขาเรียกต้นไม้ที่หมดกิ่งหมดใบว่า ตอไม้อยู่ทุกวันนี้ ลูกทิ้งเราไปแล้ว เราก็ควรจะบวชเหมือนกัน" แล้วชวนพวกออกไปบวชเจริญสมณธรรม นางพราหมณีอุทานว่า "นกกะเรียนทั้งหลาย บินไปได้ไม่ติดอยู่ในอากาศฉันใด เมื่อหมดหน้าฝน หงส์ทั้งหลายก็ทำลายข่ายที่แมงมุมทำไว้ฉันนั้น ลูกผัวเราบวชหมดเราก็ควรบวชเหมือนกัน" แล้วก็พากันออกบวช

พระเจ้ากรุงพาราณสี ทรงทราบเช่นนี้ จึงโปรดให้ขนสมบัติเข้าคลังหลวง เมื่อพระอัครมเหสีทรงทราบ จึงรับสั่งถามอำมาตย์ว่า "ท่านปุโรหิตไปไหน" เมื่อทรงทราบแล้ว จึงทรงพระดำริว่า พระเจ้าอยู่หัวของเรานี้ ช่างเขลาเหลือเกิน ไปขนเอาสมบัติที่เจ้าของเขาทิ้งมาไว้ได้ เท่ากับขนเอาเชื้อไฟเข้ามาไว้ แล้วไปเฝ้ากราบบังคมทูลว่า

"ฝูงแร้งเหล่านั้น ครั้นกินเนื้อแล้ว ก็สำรอกออกเสียจึงบินไปในอากาศได้ ส่วนแร้งเหล่าใดบริโภคแล้ว แร้งเหล่านั้นก็มาถึงมือหม่อมฉัน ปุโรหิตได้สำรอกกามสมบัติทิ้งแล้ว แต่ทูลกระหม่อมกลับไปเก็บเอามาไว้ คนใดกลืนกินสิ่งที่เขาสำรอกแล้ว คนนั้นบัณฑิตไม่สรรเสริญเลย" พระเจ้ากรุงพาราณสีตรัสว่า "ดูกรพระเทวี คนมีกำลังมากจับคนมีกำลังน้อย ซึ่งกำลังจมอยู่ในเปือกตมอันลึกล้ำ ที่ผมหรือมือ

พยุงยกขึ้นได้ฉันใด เธอก็ได้พยุงฉันขึ้นจากเปือกตมคือกามได้ฉันนั้น” ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงพาข้าราชบริพารเสด็จออกผนวช ในสำนักท่านฤาษีหัตถิปาละ ในบริเวณป่าหิมพานต์นั้นแล

ท่านหัตถิปาลฤาษี จึงประกาศข้อความนั้นว่า “พระเจ้าเอสุการีมหาราช ผู้ชนะสิบทิศ ทรงภาษิตคาถานี้แล้ว ทรงสละราชสมบัติเสด็จออกผนวชเปรียบปานดังช้างซับมัน สลัดปลอกเหล็กออกไปได้ฉะนั้น”

เมื่อพระเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ เสด็จออกผนวชแล้ว ประชาชนชาวพระนครที่ยังเหลือ จึงพากันเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลพระราชเทวีว่า “ข้าแต่พระเทวี เมื่อพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกผนวชแล้ว ขอพระแม่เจ้าได้โปรดเป็นพระเจ้าอยู่หัวของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยเถิด โปรดได้ปกครองข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายโดยธรรมสม่ำเสมอด้วยเถิดพระเจ้าข้า” พระราชเทวีตรัสบอกว่า “เมื่อพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกผนวช ฉันก็จะออกบวชด้วยเหมือนกัน”

ประชาชนชาวพระนครพากันออกบวชหมด ไปตั้งสำนักอยู่ด้วยฤาษีหัตถิปาละ สมาคมของฤาษีหัตถิปาละ จึงเป็นสมาคมใหญ่ เช่นสมาคมอโยฆรกุมาร ฉะนั้น

การบวชของท่านฤาษีหัตถิปาละนี้ จัดเป็น **“เนกขัมมอุปบารมี”** ดังที่ได้บรรยายมาด้วยประการฉะนี้

๙

เนกขัมมปรมัตถบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **สุตโสมกุมาร**

พระเจ้ากรุงพาราณสี ผู้ครองแคว้นกาสี พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในครรโภทร ของพระอัครมเหสี เมื่อประสูติแล้ว มีผิวพรรณงามผ่องพักตร์ดังจันทร์แจ่ม พระชนกจึงเฉลิมพระนามว่า **"โสมกุมาร"** เมื่อเจริญพระชันษา ทรงใฝ่พระทัยในการศึกษาหาวิชาความรู้ จึงได้พระนามเพิ่มว่า **"สุตโสมะ"** ต่อมาได้เสวยราชสมบัติแทนพระชนก ทรงปกครองโดยธรรมสม่ำเสมอ ประชาชนชาวเมืองอยู่เย็น เป็นสุขทั่วขอบขัณฑเสมาอาณาจักร วันหนึ่ง ได้ทอดพระเนตร เห็นเส้นพระศกหงอก จึงได้ให้ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์พราหมณ์ ปุโรหิต เสนาอมาตย์ราชบริพารทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน พร้อมทั้งประชาชนชาวพระนคร ตรัสว่า "ท่านทั้งหลาย เราขอบอกชาวเมือง มิตร อำมาตย์และบริษัททั้งหลาย ผมบนศีรษะของเราหงอกแล้ว บัดนี้เราจะออกบวชละ" มีผู้กราบบังคมทูลว่า "ขอเดชะ ทำไมหนอ ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจึงตรัสความเป็นมงคลแก่ข้าพระพุทธเจ้าอย่างนี้ พระองค์ทรงปักพระแสงศรลงบนอกของข้าพระพุทธบาททั่วกันแล้ว พระชายา

พระองค์มีตั้ง ๗๐๐ พระนางเหล่านั้นจะอยู่อย่างไรได้” ตรัสว่า “นางเหล่านั้น ที่ยังสาวอยู่ ก็จะไปพึ่งพระราชาพระองค์อื่นต่อไป”

เมื่อพระชนกชนนีทรงทราบก็ตกพระทัย เสด็จมาตรัสเตือนว่า “พ่อสุตโสม แม่เป็นแม่ของเจ้า ได้ทำผิดอะไรหรือ แม่กลายเป็นคนชั่วไปแล้วหรือ แม่พร่ำเพ้อถึงเจ้าอยู่อย่างนี้ เจ้าก็จะบวชให้ได้ พ่อสุตโสม แม่ออกเจ้ามาไม่ดีเสียแล้วหรือ แม่พร่ำเพ้ออยู่ เจ้าก็จะบวชให้ได้” พระชนกตรัสเตือนว่า “พ่อสุตโสม ธรรมนั่นชื่อไร การบวชคืออะไร เจ้าไม่ห่วงใยเราทั้งสองซึ่งแก่เฒ่าอย่างนี้เลย เจ้าจะทิ้งเราไปบวชอย่างนั้นหรือ ลูกชายลูกสาวของเจ้าก็หลายคน ลูกเหล่านั้นยังเล็กนัก ยังไม่โตพอ กำลังฉอเราะน่ารักน่าใคร่ เมื่อไม่เห็นพ่อ เขาจะทำอย่างไร เขาจะต้องลำบากไปตาม ๆ กัน ลองนึกดูซิ” พระเจ้าสุตโสมกราบทูลว่า “ทูลกระหม่อมของลูกเพคะ ถึงหม่อมฉันจะอยู่ไปนานเท่าไร หม่อมฉันก็ต้องตายไปจากเขาจนได้ และเขาก็ต้องพลัดพรากจากหม่อมฉันเช่นกัน สิ่งทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยงแท้”

พระชายา จึงกราบทูลว่า “พระทัยของทูลกระหม่อมจะตัดขาดเอาเชียวหรือเพคะ จะไม่ทรงพระกรุณาหม่อมฉันเลยหรือเพคะ ไยเล่าทูลกระหม่อมจึงไม่ทรงอาลัยในหม่อมฉันและลูกน้อยบ้างเพคะ หม่อมฉันกำลังร่ำไรอยู่ ทูลกระหม่อมก็ยังขืนบวชหรือเพคะ” พระโพธิสัตว์ตรัสว่า “ใจของเรามิได้ตัดขาด และเราก็มีความกรุณาในเธอทั้งหลายอยู่เป็นนิตย์ แต่เราปรารถนาสวรรค์ เพราะฉะนั้นเราจึงต้องออกบวช”

พระอัครมเหสี ผู้ทรงพระครรภ์จวนประสูติ กราบทูลว่า “ข้าแต่ทูลกระหม่อมจอมสุตโสม หม่อมฉันเป็นมเหสีในพระองค์ได้ชื่อว่า ทำชั่วไปเพราะเหตุไรเพคะ ทำไมหม่อมฉันพร่ำเพ้ออยู่อย่างนี้

ทูลกระหม่อมก็มิได้ทรงใยดีเลย จะทรงผนวชเอาให้ได้ ข้าแต่ทูลกระหม่อม หม่อมฉันผู้เป็นมเหสีชั่วแล้วก็แล้วไป เพราะเหตุไรเล่าทูลกระหม่อมจึงไม่ทรงใยดี ต่อพระราชโอรสที่สถิตในครรภ์จวนจะประสูตินี้บ้าง ทูลกระหม่อมเอาแต่จะบวชท่าเดียว ครรภ์ของหม่อมฉันจวนจะประสูติแล้ว ขอทูลกระหม่อมโปรดทรงรอพอให้ประสูติก่อนเถิดเพคะ อย่าให้หม่อมฉันต้องเป็นหม้ายในเวลาประสูติเลยเพคะ" พระโพธิสัตว์ตรัสว่า "พระครรภ์ของเธอแก่แล้ว เธอจงประสูติพระโอรสมีผิวพรรณงดงาม มีความสำราญเถิด ฉันจะขอบวชละแม่จันทราจ๋า เธอผู้มีหน้าดังดอกอัญชัน เธออย่าได้ร้องไห้ไปเลยจงขึ้นปราสาท เสียเถิด ฉันหมดห่วงใยแล้ว ฉันจะไปบวชละ"

พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ เห็นพระชนนีทรงกันแสงจึงทูลว่า "เสด็จแม่เพคะ ใครทำให้เสด็จแม่ทรงพิโรธ เหตุไฉนหนอ เสด็จแม่จึงทรงกันแสง ทอดพระเนตรจ้องหน้าหม่อมฉันไม่วางพระเนตรพระประยูรญาติทั้งหลายคนไหน โปรดบอกมา หม่อมฉันจะฆ่าเสียตามรับสั่ง" พระนางตรัสว่า "ลูกรักของแม่ ท่านผู้ใดเป็นจอมแผ่นดินทำให้แม่ต้องขุ่นเคืองใจ ท่านผู้นั้นเจ้าฆ่าไม่ได้ดอก พระชนกของลูกตรัสบอกแม่ว่า ฉันหมดห่วงใยแล้ว ฉันจะไปบวชละ" พระเชฏฐโอรสรำพันว่า "เมื่อก่อนเราเคยนั่งรถไปชมสวนจับช้างจับม้ามารบกันเมื่อพระชนกทรงผนวชแล้ว ทีนี้เราจะทำอย่างไรกันเล่า"

ฝ่ายพวกเจ้าน้องพระองค์เล็ก ๆ ทูลพระชนกว่า "เมื่อเสด็จแม่หม่อมฉันทรงกันแสงอยู่ ทั้งเจ้าพี่ก็ไม่ทรงยินยอม เอาละหม่อมฉันจะยึดพระหัตถ์พระชนกไว้ เมื่อหม่อมฉันไม่ยินยอม พระชนกก็จะยังไปไม่ได้" พระโพธิสัตว์ทรงเห็นว่า "จะมีอันตราย จึงตรัสปลุกแม่นมว่า แม่นมจ๋า เชิญลุกขึ้นเถิด ช่วยพาพวกลูกฉันไปเที่ยวเล่นในที่อื่น

ให้เธอเพลิดเพลินด้วยเถิดลูกฉันอย่าทำอันตรายฉันเลย ฉันปรารถนาสวรรค์" ฝ่ายมหาเสนากุต กราบทูลว่า "พระคลังน้อยของพระองค์ก็ยัง ไพบูลย์พระคลังใหญ่ก็ยังบริบูรณ์ ปฐวีมณฑลพระองค์ ก็ทรงชนะแล้ว ขอพระองค์จงทรงยินดีเถิด อย่าเพิ่งผนวชเลย ขอเดชะ" พระโพธิสัตว์ตรัสว่า "คลังน้อยของเราก็เต็ม คลังใหญ่ก็เต็มเปี่ยม ปฐวีมณฑลเราก็ ชนะเด็ดขาดแล้ว แต่เราก็จะละสิ่งเหล่านั้นออกไปบวชนะท่าน" ท่านกุลพันธเศรษฐีกราบทูลว่า "ข้าพระพุทธเจ้ามีทรัพย์มากมาย จนไม่สามารถจะนับให้ถ้วนได้ ข้าพระพุทธเจ้าขอทูลเกล้าถวายทรัพย์นั้นทั้งหมด แต่พระองค์ต้องทรงรับและอย่าทรงผนวชเลย" ตรัสว่า "ท่านเศรษฐี เรารู้ว่าท่านมีทรัพย์มาก และท่านก็บูชาเรา แต่เราปรารถนาสวรรค์ เพราะฉะนั้น เราต้องออกบวช"

พระโพธิสัตว์ ตรัสให้โสมทัตน้องยาเธอมาเฝ้า ตรัสว่า "พ่อโสมทัต เรารำคาญใจนัก เราถูกความไม่ยินดีครอบงำ เป็นอันตรายมาก เราต้องบวชให้ได้ในวันนี้แหละ" กราบทูลว่า "ขอเดชะเจ้าพี่สุตโสม เมื่อพระองค์ทรงพอพระทัยอย่างนี้ ขอพระองค์ทรงผนวชเถิด แม้หม่อมฉันก็จะบวชติดตามพระองค์มิให้ห่าง ขอเดชะ" ตรัสว่า "พ่อโสมทัต เธอจะบวชไม่ได้เป็นอันขาด เพราะใคร ๆ ในพระนครในคามนิคมก็จะพากันไม่หุงต้ม ประชาชนชาวพระนครพากันกราบทูลว่า เมื่อพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงผนวชเสียแล้ว พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะทำอย่างไรกันเล่า ขอเดชะ ตรัสปลอบประชาชนว่า ดูราชาวเราทั้งหลาย เราเข้าใจว่า ชีวิตนี้ถูกชราต้อนไป ชีวิตนี้น้อยนัก เหมือนน้ำบนโคลนฉะนั้น เมื่อชีวิต เป็นของน้อยอย่างนี้ เวลานี้ไม่ใช่เวลาที่จะประมาทเลย แต่พวกคนพากันประมาท คนพาล

เหล่านั้นถูกตัณหาครอบงำ ย่อมจะไปเกิด ในนรก เปรต อสุรกาย กำเนิดดิรัจฉาน ประชาชนชาวนคร พากันพร่ำร้องครวญว่า กลุ่มธุลีออกไม่ไกลปุบผกปราสาท ชะรอย พระธรรมมิกราชผู้เรืองยศ จะทรงตัดเมาลีแล้ว เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงห้อมล้อมด้วยพระสนมกำนัลในเสด็จเที่ยวไปในปราสาทใด นี่คือปราสาทของพระองค์ มีพวกบุปผามาลามาลัยมากมาย เมื่อเสด็จเที่ยวไปยังที่ใด ที่นั้นอันน่ารื่นรมย์เป็นของพระองค์ เมื่อเสด็จไปยังสระโบกขรณีใด นั่นก็เป็นส่วนพระองค์ดารดาษไปด้วยบุปผชาตินานาชาติ ทั้งมีฝูงวิหกนกบินร่อนประสานเสียงอยู่แจ้ว ๆ พระเจ้าสุตโสมทรงสละราชสมบัติ พร้อมทั้งแว่นแคว้นอันมั่งคั่ง เสด็จออกทรงผนวช ทรงผ้ากาสาวพัสตร์ เที่ยวไปพระองค์เดียว เหมือนช้างตัวประเสริฐ ฉะนั้น”

พระเจ้าสุตโสม พอพระทัยในเพศนักบวช ทรงเจริญสมาธิภาวนา ประทานโอวาทว่า

“ขอท่านทั้งหลาย อย่าระลึกถึงความยินดีในการเล่นและการร่าเริงบันเทิงใจ ในครั้งก่อนเลย กามคุณารมณ์ทั้งหลาย อย่าได้ทำลายท่านทั้งหลายเลย จริงอยู่ สุทัศนนครเทพธานี น่ารื่นรมย์ ยิ่งยักท่านทั้งหลายจงเจริญเมตตาจิตอันหาประมาณมิได้ ทั้งกลางวันและกลางคืนเถิด เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านทั้งหลายก็จะได้เข้าถึงเทพธานีอันเป็นที่อยู่ของท่านผู้มีบุญกรรม ได้บำเพ็ญแล้ว ด้วยประการฉะนี้”

การผนวชของพระเจ้าสุตโสมนี้ จัดเป็น **“เนกขัมมปรมัตถบารมี”** ซึ่งมีนัยดังบรรยายมาด้วยประการฉะนี้

๑๐

ปัญญาบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **สัมภวกุมาร**

พระเจ้าธนญชัยโกรพยราช ทรงครองราชสมบัติในกรุงอินทปัต แคว้นกุรุรัฐ พราหมณ์สุจีรัตดำรงตำแหน่งเป็นปุโรหิตผู้สอนอรรถธรรม พระเจ้าธนญชัยโกรพยราช ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมีทานศีลเป็นต้น อยู่เป็นนิตย์ ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยธรรมสม่ำเสมอทั่วหน้ากัน วันหนึ่งท้าวเธอทรงผูกปัญหาชื่อว่า **"ธรรมยาคะ"** คือ ปริศนาธรรมโปรดให้พราหมณ์ปุโรหิตมาเฝ้า พระราชทานสักการะเป็นพิเศษ ทรงทำปฏิสันถารแก่ท่านสุจีรัตพราหมณ์เป็นอย่างดี แล้วยกปริศนาธรรมขึ้นทรงปรึกษาว่า

"ดูกรท่านพราหมณ์สุจีรัต เราทั้งหลายได้ราชสมบัติแล้ว ได้ความเป็นอิสราธิปไตยแล้ว แต่ยังปรารถนาบุตรคนโตต่อไปอีก เพื่อครองแผ่นดินโดยธรรมสม่ำเสมอ และไม่ใช่โดยอธรรม อธรรมนั้นเราไม่พอใจเลย เพราะการประพฤติธรรมนั้น เป็นหน้าที่ของพระราชามหากษัตริย์โดยแท้นะ ท่านสุจีรัต เราทั้งหลาย จะไม่ถูกนินทาว่าร้าย ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ด้วยเหตุใด และเราทั้งหลาย

จะได้รับเกียรติยศเกียรติคุณ ทั้งในมนุษย์และเทวโลกได้ ด้วยประการใด ขอท่านพราหมณ์ได้โปรดบอกเหตุนั้นด้วยเถิด ท่านพราหมณ์ เราทั้งหลายปรารถนาจะประพฤติ ตามอรรถตามธรรม ขอท่านพราหมณ์ได้โปรดแสดงอรรถธรรมนั้นด้วยเถิด"

ท่านพราหมณ์สุจีรัต ทบทวนปัญหาโดยถ้วนถี่ แล้วเห็นว่าพระราชปุจฉานี้เป็นพุทธวิสัย ควรจะถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น เมื่อไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ควรจะถามพระโพธิสัตว์ผู้ทรง บำเพ็ญบารมีธรรม ท่านพราหมณ์สุจีรัต ไม่สามารถจะทูลตอบพระราชปุจฉานี้ได้ เมื่อตอบไม่ได้ก็ไม่มีทิฏฐิมานะ ว่าตนเป็นบัณฑิต หรือไม่อวดฉลาด จึงกราบบังคมทูลว่า "ขอเดชะฝ่ายละอองธุลีพระบาท นอกจากท่านวิธุรพราหมณ์แล้ว ไม่มีใคร ที่สมควรจะกราบทูลชี้แจงข้ออรรถข้อธรรมให้แจ่มแจ้งได้ ขอเดชะ"

พระเจ้าโกรพยราชจึงตรัสว่า "ท่านอาจารย์มาเถิด เราจะส่งท่านไปยังสำนักของท่านวิธุรพราหมณ์ ท่านจงนำเอาทองคำแท่งนี้ ไปมอบให้ท่านพราหมณ์วิธุระเถิด เพื่อรับเรียนรู้ข้ออรรถ ข้อธรรมจากท่าน" ท่านพราหมณ์สุจิรัต รับพระราชโองการแล้ว จึงเดินทางไปสำนักท่านพราหมณ์วิธุระ กราบเรียนถึงเหตุที่มาให้ท่านทราบ ท่านก็ไม่อาจบอกข้ออรรถธรรมนั้นได้ จึงแนะนำให้ไปหา ลูกชายชื่อภัทรการ ภัทรการก็แก้ปัญหานี้ไม่ได้ จึงได้แนะนำให้ ไปหาน้องชายชื่อสัญชัย สัญชัยก็แก้ไม่ได้ จึงแนะนำให้ไปหาน้องชายชื่อสัมภวะ

ท่านพราหมณ์สุจีรัตราชปุโรหิต ได้ฟังดังนั้นแล้วอุทานว่า "ท่านทั้งหลายเอ๋ย ข้อธรรมนี้ น่าอัศจรรย์จริงหนอ เท่านี้ยังไม่พอใจ

เราเลย พ่อกับลูกสองคนไม่มีปัญญารู้แจ้งธรรมนี้ ถูกถามแล้วก็ไม่อาจบอกข้ออรรถข้อธรรมได้ ก็เด็ก ๆ ถูกถามข้ออรรถข้อธรรมแล้วจะรู้ได้อย่างไรเล่า" สัญชัยกุมารได้ฟังดังนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า

"ท่านพราหมณ์ ท่านยังไม่ได้ถามสัมภวกุมารเลย โปรดอย่าเพิ่งเข้าใจว่า เธอยังเป็นเด็ก ท่านถามสัมภวกุมารแล้ว เธอจะบอกข้ออรรถข้อธรรมให้ท่านเข้าใจได้ พระจันทร์ปราศจากเมฆหมอก โคจรไปในอากาศส่องสว่างไสว ล่วงหมู่ดาวทั้งปวงในโลก ด้วยรัศมีฉันใด สัมภวกุมารแม้จะยังเป็นเด็กอยู่ก็จริง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมไพโรจน์ล่วงบัณฑิตทั้งหลาย เพราะมีปัญญาเฉียบแหลม ท่านพราหมณ์ เดือน ๕ ในฤดูคิมหันต์ ย่อมสวยงามยิ่งกว่าเดือนทั้งหลายอื่น ๆ มีต้นไม้ดอกไม้สวยงาม ฉันใด สัมภวกุมารแม้ยังเป็นเด็กอยู่ ก็ฉันนั้น ย่อมล่วงบัณฑิตทั้งหลายเสียได้ เพราะมีปัญญาหลักแหลม

ท่านพราหมณ์ ภูเขาคันธมาทน์ในหมู่เขาหิมพานต์ ดารดาษด้วยไม้หอมนานาพรรณ เป็นที่อยู่อาศัยของทวยเทพ ย่อมสง่างามหอมฟุ้งตลบไปทั่วทิศด้วยทิพยโอสถฉันใด สัมภวกุมารก็ฉันนั้น ย่อมล่วงบัณฑิตทั้งหลายเสียได้ เพราะมีปัญญาหลักแหลม

ท่านพราหมณ์ ไฟป่ามีเปลวรุ่งโรจน์ ไหม้ลุกลามไปทั่วบริเวณป่าไม่รู้จักอิ่ม มีแนวทางดำคุเรื่อยไป มีเปรียงเป็นอาหาร มีควันเป็นธงไหม้แนวไพรสูงทั้งกลางวันกลางคืน ลุกโพลงอยู่บนยอดเขาฉันใด สัมภวกุมารก็ฉันนั้น

ท่านพราหมณ์ ม้าดีรู้ได้ด้วยฝีเท้า โคกำลังรู้ได้ในเวลาลากเข็น โคนมรู้ได้ในเวลามีน้ำนม บัณฑิตจะรู้ได้เมื่อเจรจาฉันใด สัมภวกุมารก็ฉันนั้น"

ท่านพราหมณ์สุจีรัตราชปุโรหิต ได้ฟังดังนั้นจึงตรงไปยังสำนักของสัมภวกุมาร แจ้งให้ทราบว่า "พ่อกุมารหนุ่มน้อย พระเจ้าโกรพยราชผู้เรืองพระยศลือชา โปรดส่งเรามาเป็นทูตพิเศษ ท้าวเธอทรงผูกปริศนาธรรมขึ้นแล้ว โปรดให้ถามดังที่กล่าวแล้ว พ่อกุมารน้อยขอพ่อได้โปรดกล่าวแก้ข้ออรรถข้อธรรมนั้นด้วยเถิด"

สัมภวโพธิสัตว์ ได้ฟังปริศนาข้ออรรถข้อธรรมนั้นแล้ว ปริศนานั้นแจ่มแจ้งแก่เธอ เหมือนดังดวงจันทร์เพ็ญปรากฏในท้องฟ้าที่ปราศจากเมฆหมอกฉะนั้น แล้วบอกแก่ท่านสุจีรัตราชปุโรหิตว่า

"ท่านพราหมณ์ บุคคลผู้ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดตรัสถามแล้ว พึงกราบทูลกิจที่ควรทำในวันนี้ ไปให้ทำในวันพรุ่งนี้ พระเจ้าอยู่หัวก็อย่าทรงทำตามเลย ในเมื่อมีพระราชภาระเกิดขึ้น ท่านพราหมณ์ บุคคลที่พระเจ้าอยู่หัวตรัสถาม พึงกราบบังคมทูลเป็นการภายในเท่านั้น ไม่ควรให้เสด็จไปในทางผิดเลย เป็นดุจคนโง่ไม่มีความคิดฉะนั้น

ท่านผู้เป็นพระราชามหากษัตริย์ ไม่ควรทรงลืมพระองค์ ไม่ควรประพฤติอธรรม ไม่พึงทรงข้ามใน ที่มิใช่ท่า ไม่พึงทรงขวนขวายในสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์ พระราชา มหากษัตริย์องค์ใด ทรงทราบว่าควรทำตามฐานะเหล่านี้ พระราชา มหากษัตริย์พระองค์นั้น ทรงประพฤติสม่ำเสมอ ทรงเป็นธรรมิกราช พระเจ้าทรงธรรม ฝนฟ้าก็จะตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหาร ในมณฑลเกษตรก็งอกงามไพบูลย์เกื้อกูลให้ประชาชนเป็นสุขสำราญ บ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้า พระราชามหากษัตริย์พระองค์นั้น ก็ทรงพระเจริญทุกเมื่อ ดังดวงจันทร์ในวันข้างขึ้นฉะนั้น ย่อมเป็นที่รักของพระ

ประยูรญาติทั้งหลาย ด้วยเป็นปิยมหาราชของประชาชนด้วย ทรงรุ่งเรืองในหมู่มิตร ท้าวเธอทรงมีประปรีชาหลักแหลม เมื่อเสด็จสวรรคาลัยแล้ว ย่อมสถิตในทิพยสุขบริบูรณ์" ดังนี้

ข้อที่ **สัมภวกุมาร** ได้กล่าวแก้ปริศนาข้ออรรคข้อธรรมที่พระเจ้าธนญชัยโกรพยราชตรัสถาม ได้ดังพระราชประสงค์ จัดเป็น **"ปัญญาบารมี"**

๑๑
ปัญญาอุปบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **มโหสถ**

พระเจ้าวิเทหราช ครองราชสมบัติ ณ กรุงมิถิลา แคว้นวิเทหรัฐ ท้าวเธอมีบัณฑิตประจำราชสำนักอยู่ ๔ คน เป็นปุโรหิตผู้ถวายอรรถ-ธรรมานุศาสน์ ชื่อ **เสนก-ปุกกุสะ-กามินท์-เทวินท์** แต่ละคนมีปัญญาสามารถ ถวายคำปรึกษาในราชกิจของอาณาจักรให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยังความเจริญรุ่งเรืองให้บังเกิดแก่แคว้นวิเทหรัฐได้ โดยชอบโดยควร

ต่อมา พระเจ้าวิเทหราช ทรงได้บัณฑิตอีกคนหนึ่งชื่อ **"มโหสถ"** เป็นพระโพธิสัตว์อุบัติในนางสุมนาเทวี ภรรยาท่านศิริวัฒกเศรษฐี มีภูมิลำเนาอยู่ในปาจีนยวมัชฌคาม แห่งกรุงมิถิลานั้น เป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลมตั้งแต่แรกเกิด พอออกจากท้องมารดา เธอก็พูดได้ทันที มีแท่งยาติดมือมาแต่เกิดด้วย พอออกจากท้องมาก็ถามแม่ว่า มีคนไข้ที่ไหนบ้างเธอจะรักษา บิดามารดาได้ช่วยกันทะนุถนอมเลี้ยงดูด้วยดี ต่อมามีผู้ริษยากลั่นแกล้งมโหสถจนถูกเนรเทศออกจากเมืองไป แล้วไปอาศัยอยู่บ้านช่างหม้อ หาเลี้ยงชีพทางปั้นหม้อ

เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองมีความคับขันขึ้น พระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้อำมาตย์ออกติดตาม พร้อมด้วยของพระราชทาน พบแล้วให้กหาปณะพันหนึ่ง ผ้าสำรับหนึ่งซึ่งเป็นของพระราชทานแก่มโหสธ แล้วพาไปยังพระราชสำนัก เมื่อไปถึงอำมาตย์ จึงให้นำความกราบบังคมพระกรุณาให้ทรงทราบล่วงหน้า รับสั่งว่า "พบมโหสธที่ไหน" กราบทูลว่า "มโหสธปั้นหม้อขายอยู่ที่บ้านช่างหม้อ" พระเจ้าวิเทหราช ทรงทราบว่า "มโหสธไม่ได้เป็นศัตรู" จึงรับสั่งให้มาเฝ้าในตำแหน่งเดิม มีรับสั่งถามมโหสธว่า

"คนบางพวกไม่ทำชั่ว เพราะเหตุแห่งความเป็นผู้มียศใหญ่ด้วยคิดว่า เรามีความสุขสมบูรณ์แล้ว เราไม่ควรทำบาป คนบางพวกไม่ทำชั่วเพราะกลัวถูกติเตียน ด้วยคิดว่า คนมุ่งร้ายเขาคอยจ้องจะติเตียนอยู่ คนบางพวกไม่ทำชั่ว เพราะกลัวถูกร้องฟ้องแก่เจ้านายผู้ใหญ่ ด้วยคิดว่า คนทั้งหลายจะติเตียนเจ้านายเราว่า เลี้ยงคนผิด ก็ตัวเจ้าเป็นผู้สามารถ มีความคิดเต็มเปี่ยม ปลอดโปร่ง เหตุไร จึงไม่ชิงราชสมบัติเราเพราะคนอย่างเจ้า ถ้าหากหวังจะครอง ราชสมบัติในชมภูทวีป ก็จะทำได้"

มโหสธกราบทูลว่า "ขอเดชะ บัณฑิตทั้งหลายไม่ประพฤติชั่วเพราะเหตุแห่งความสุขของตน ถูกทุกข์กระทบแล้ว ถึงมีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์ เมื่อต้องถึงความวิบัติตามสภาพ ก็ไม่ละธรรมเพราะความรักหรือความชัง" พระเจ้าอยู่หัวปรารถนาจะทดลองมโหสธ จึงตรัสว่า "บุคคลถอนตนจากความเข็ญใจ ตั้งอยู่ในความมั่งคั่ง ทั้งด้วยความอ่อนแอหรือแข็งแรงอย่างใดอย่างหนึ่ง ก่อนหลังประพฤติธรรมก็ได้มิใช่หรือ" มโหสธกราบทูลว่า "ขอเดชะ บุคคลนั่งหรือนอน

ใต้ร่มเงาต้นไม้ใด ไม่ควรหักกิ่งต้นไม้นั้น เพราะผู้หักกิ่งต้นไม้นั้นชื่อว่า เป็นผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนชั่วช้า" กราบทูลต่อไปว่า "บิดาของข้าพระบาทก็ดี ข้าพระบาทเองก็ดี ได้รับพระมหากรุณาธิคุณชุบเลี้ยงอย่างใหญ่หลวง ไฉนเล่า ข้าพระบาทจะคิดเช่นนั้นได้เล่า ข้าพระบาทจะเป็นคนกับเขาได้หรือ" แล้วทูลท้วงต่อไปว่า

"นรชนรู้แจ้งธรรมแม้เล็กน้อย จากท่านผู้ใด และท่านผู้เป็นสัตบุรุษเหล่าใด บรรเทาเสียซึ่งความเคลือบแคลง อันเกิดแก่นรชนนั้น กิริยาของท่านผู้นั้นเทียวเป็นดังเกาะ เป็นที่พึ่งของนรชนนั้น บัณฑิตไม่ควรยังไมตรีจิตให้เสื่อมจากผู้นั้นไปเสีย"

พระเจ้าอยู่หัวทรงสดับเช่นนั้นแล้ว ทรงพระโสมนัส ตรัสยกพระโพธิสัตว์ไว้ในที่แห่งอรรถธรรมานุศาสน์ ทรงนำเทพปัญหามาตรัสถาม พระมหาโพธิสัตว์ก็กราบทูลความ ให้ทรงทราบทุกประการ

ข้อที่ **มโหสถ** ได้แก้ปัญหาต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีนั้นก็สำเร็จได้ด้วยปัญญา ปัญญาอย่างนี้จัดว่าเป็น **"ปัญญาอุปบารมี"**

ปัญหา ๔ ข้อ ของเทวดา

เทวดาผู้สิงอยู่ในกัมพูฉัตร ถามปัญหา ๔ ข้อ ต่อพระเจ้าวิเทหราช ๆ จึงได้ถามมโหสธ ๆ จึงแก้ถวายดังนี้ :-

๑. ***บุคคลประหารกายผู้อื่นด้วยมือ ด้วยเท้าและประหารปากผู้อื่นด้วยมือ คนผู้ประหารนั้นกลับเป็นที่รักเชิดชูของผู้ถูกประหารนั้น ข้อนี้ได้แก่ใครกัน ?***

มโหสธโพธิสัตว์ ทูลตอบว่า **"ขอเดชะ เมื่อใดเด็กน้อยนอนบนตักมารดา ร่าเริง สวนเสเล่นประหารมารดา จิกผมมารดาลงมา เอามือตีปากมารดา ล้อเลียนมารดา เมื่อนั้นมารดาก็ทำตะคอกลูกน้อยว่า เจ้าอันธพาล เจ้ามหาโจร ตีแม่ทำไม พร้อมกันนั่นก็สวมกอดบุตรน้อยแนบอกให้ดื่มนมลูกน้อยนั้นแหละ เป็นที่รักของมารดาผู้ถูกประหารเช่นนั้น"**

๒. ***บุคคลด่าผู้อื่นตามความพอใจ แต่ไม่อยากให้ผู้ถูกด่านั้นถึงภยันตราย บุคคลผู้ถูกด่ากลับเป็นที่รักของผู้ด่า ข้อนี้ได้แก่ใคร ?***

มโหสธ กราบทูลว่า **"ขอเดชะ แม่บอกลูก ๗-๘ ขวบให้ไปตลาด ลูกกลับบอกว่า แม่ให้ขนมแดงก่อนซิ แม่ก็ให้ลูกกินขนมหมดแล้ว ก็ไปเล่นเสีย ไม่ยอมไป แม่ก็ด่าว่า เจ้าลูก**

วายร้าย เจ้าโจรร้าย เจ้าหลอกแม่ เจ้ากินขนมแม่แล้วก็ไม่ไป ลูกชายถูกด่าเช่นนั้น ก็หลบไปเล่นอีก เล่นเพลินตกเย็นกลับเข้าบ้านไม่ได้ เพราะประตูใหญ่ปิด ต้องไปอาศัยนอนที่บ้านญาติ ฝ่ายแม่เห็นลูกหาย คอยดูต้นทาง กระวนกระวายเป็นทุกข์เป็นร้อนตลอดคืน ออกตามถามหมู่ญาติ พบแล้วรับขวัญกลับบ้าน ข้อนี้ได้แก่ แม่ นั้นแล"

๓. ***บุคคลกล่าวตู่กันด้วยคำไม่จริง พูดเหลาะแหละต่อกันต่างถากถางกัน เมื่อนั้นกลับเพิ่มความรักยิ่งขึ้น ข้อนี้ได้แกใคร?***

มโหสธ กราบทูลว่า **"เมื่อใดภรรยาและสามีอยู่ในที่ลับสองต่อสอง แล้วเล่นหัวกันด้วยความเสน่หาตามวิสัยของโลกกล่าวตู่กันด้วยคำไม่จริงว่าอย่างนี้ เธอไม่รักฉันสักนิดเลย เขาว่าเธอไปมีคนรักใหม่ สามีภรรยาต่างพูดจากันเหลาะแหละ อย่างนี้กลับได้ความรักในกัน และกันอย่างดูดดื่ม ข้อนี้ได้แก่ สามีภรรยานั้นแล"**

๔. ***บุคคลผู้นำข้าวน้ำ ผ้าผ่อนท่อนสะไบ และเสนาสนะไปแล้ว ชื่อว่าเป็นอันนำไปแล้ว แต่บุคคลเหล่านั้นกลับเป็นที่รักที่นับถือบูชา ของเจ้าของข้าวน้ำยิ่งนัก ข้อนี้ได้แกใคร ?***

มโหสธ กราบทูลว่า **"ขอเดชะ ปัญหานี้เทวดากล่าวหมายเอาสมณพราหมณาจารย์ผู้ทรงศีลทรงธรรม จริงอยู่ ตระกูลทั้งหลายผู้มีศรัทธาในโลกนี้ บริจาคทานแล้ว ก็ปรารถนาจะบริจาคอีกเมื่อสมณพราหมณ์ผู้ทรงศีลทรงธรรม รับข้าวน้ำไปเช่นนั้น ทายกผู้บริจาคก็ได้ความเลื่อมใส มีความรักความเคารพนับถือ บูชาในสมณ-พราหมณ์เหล่านั้นยิ่งๆ ขึ้น"**

๑๒

ปัญญาปรัตถบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **เสนกบัณฑิต**

พระเจ้าชนกราช เสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสี แคว้นกาสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเสนกบัณฑิต พระเจ้าชนกราชทรงตั้งไว้ในตำแหน่งปุโรหิตผู้อรรถธรรมานุศาสน์ แสดงธรรม นำพระเจ้าชนกราชให้สมาทานศีล สมาทานอุโบสถ ตั้งพระองค์ไว้ในกุศลกรรมบท ๑๐ ประการ แว่นแคว้นของพระเจ้าชนกราช ปรากฏเหมือนกาลมีพระพุทธเจ้า โปรดให้จัดสถานที่ฟังธรรมทั่วราชอาณาจักรเสนก โพธิ-สัตว์ก็แสดงธรรมโปรดประชาชนให้อยู่ในศีลในธรรม บ้านเมืองมั่งคั่งสมบูรณ์บริบูรณ์ทั่วกัน

มีพราหมณ์ขอทานคนหนึ่ง เก็บรวบรวมทรัพย์ได้ประมาณพันกษาปณ์ เอาไปฝากไว้กับพราหมณ์คนหนึ่ง แล้วเที่ยวขอทานต่อไป พราหมณ์ผู้รับฝาก เอาทรัพย์ไปใช้สอยเสียจนหมดสิ้น เมื่อไม่มีเงินให้จึงจำใจต้องยกลูกสาว ให้เป็นเมียพราหมณ์แก่นั้น พราหมณ์ขอทาน พาภรรยาสาวไปอาศัยอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ตามอัธยาศัย

ภรรยาแอบมีชู้กับพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่ง ออกอุบายลวงผัวให้ไปหาคนใช้มาให้ พราหมณ์แก่จำต้องออกจากบ้านไปหาขอทาน เพื่อให้ได้ทรัพย์สำหรับเป็นค่าจ้างคนใช้ ได้ทรัพย์ประมาณ ๗๐๐ กษาปณ์ จึงเดินทางกลับบ้าน ในระหว่างทางหยุดพักกินอาหาร เปิดถุงย่ามควักเอาสตูก้อนสตูผง เสบียงกรังที่ติดตัวมา กินอิ่มแล้วทิ้งถุงไว้ ลงไปกินน้ำในสระ งูเห่าหม้อตัวหนึ่งได้กลิ่นอาหาร จึงเลื้อยเข้าไปขดกินอาหารอยู่ในย่าม พราหมณ์ไม่ทันพิจารณา คว้าได้รวบปาก รูดหูสะพายบ่าออกเดินทางมุ่งกลับบ้าน เทวดาที่สิงอยู่ตามพุ่มไม้จึงแสดงนิมิตให้ปรากฏเป็นเสียงแว่วที่หูพราหมณ์เฒ่าว่า **"ถ้าวันนี้ ท่านถึงบ้านเมียตาย ถ้าท่านพักกลางทางตัวท่านตาย"** พราหมณ์หยุดเงี่ยหูฟังฟังจนชัดเจนแล้ว ตกใจกลัวเป็นกำลัง เดินทางต่อไป

วันนั้นเป็นวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ พระโพธิสัตว์เสนกบัณฑิตกำลังแสดงธรรมอยู่ในโรงธรรม มีประชาชนฟังกันอยู่แน่นขนัด พราหมณ์จึงเข้าไปนั่งฟังอยู่ท้ายศาลา พระโพธิสัตว์สังเกตเห็นพราหมณ์แก่คนนั้นไม่รื่นเริงเลย ท่านจึงเรียกเข้ามาหา ถามถึงเหตุนั้นเมื่อได้ฟังเรื่องราวตลอดแล้ว จึงพิจารณาโดยรอบคอบว่า เหตุที่ทำให้คนและสัตว์ตายนั้นมีมากด้วยกัน ตาเฒ่าคนนี้จะตาย ด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อคิดทบทวนดูก็มองเห็นเหตุว่า ในย่ามนั้นมันน่าจะมีสัตว์ร้าย เช่น งู เป็นแน่ ถ้าตาเฒ่าไปพักกลางทางอีก แก้ถุงย่ามควักของกิน งูก็กัดตาย ถ้าไปถึงบ้านเมียเห็นเข้าดีใจรับย่าม แก้ย่ามออกควักย่ามหาของ งูก็กัดตายอีก ความก็สมกันกับที่เทวดาบอกจึงถามพราหมณ์ว่า "ในย่ามมีอะไร" พราหมณ์เรียนว่า "มีสตูก้อน สตูผงเจ้าคะ" "วันนี้ท่านกินข้าวที่ไหน เมื่อท่านไปกินน้ำ ท่านทิ้งย่ามไว้

หรือเปล่า ท่านผูกปากย่ามหรือเปล่า กินน้ำแล้วกลับมา ท่านตรวจดูย่ามหรือเปล่า เราแน่ใจว่า งูเลื้อยเข้าไปขดอยู่ในย่ามนั้น ท่านจงปลงย่ามของท่านลงกลางสนามนี่ ค่อย ๆ แก้ปากถุงออก ถอยออกไปยืนอยู่ห่าง ๆ เอาไม้ยาว ๆ เขี่ยปากถุงให้เปิดออก เคาะ ๆ ย่ามดูคงจะได้รู้กันละ" พราหมณ์เฒ่าฟังพระโพธิสัตว์ มีความสลดใจ แก้ย่ามออกกลางสนาม ท่ามกลางหมู่คน งูเห่าดำพิษร้ายเลื้อยออก มาแผ่แม่เบี้ยฉวัดเฉวียน คำพยากรณ์ของพระมหาสัตว์เสนก ปรากฏเหมือนคำพยากรณ์ของพระสัพพัญญูพุทธเจ้า มหาชนต่างปรบมือ ส่งเสียงสาธุการแสดงความปราบปลื้มต่อพระมหาสัตว์ยิ่งนัก ในขณะนั้นฝนแก้ว ๗ ประการ ก็ตกลงมาเหมือนฝนลูกเห็บ เสียงสาธุการ ดังสนั่นปานว่าแผ่นดินจะถล่ม เพราะการแก้ปัญหาเช่นนี้ ไม่ใช่แก้ได้ด้วยอำนาจของชาติชั้นวรรณะ มิใช่ด้วยกำลังอำนาจของ ตระกูล มิใช่ด้วยอำนาจของประเทศ มิใช่ ด้วยอำนาจของเทพเจ้า บันดาลมิใช่ด้วยอำนาจของยศฐาบันดาศักดิ์ มิใช่ด้วยอำนาจของทรัพย์ สำเร็จได้ด้วยกำลังของปัญญา ปัญญาเท่านั้นช่วยให้สำเร็จได้

ท่านพราหมณ์เฒ่าเข้าไปเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งประทับเป็นประมุขอยู่ในประชาชนนั้น ถวายพระพรชัยมงคลว่า "ขอเดชะ ทั้งที่ฝ่าละอองธุลีพระบาททอดพระเนตรเห็นท่านเสนกบัณฑิต ทรงปัญญา มีภูมิปัญญาสูงนัก ทั้งเฉียบแหลมลึกซึ้งนัก ชื่อว่า เป็นลาภใหญ่ที่พระองค์ได้ดีแล้ว" เมื่อทูลสรรเสริญบารมีพระเจ้าอยู่หัวอย่างนั้นแล้ว จึงนำเอาทรัพย์ ๗๐๐ ออกจากย่าม ยกย่องสรรเสริญท่านเสนกบัณฑิต หมายยกให้เป็นรางวัลด้วยความยินดี กล่าวว่า

"ท่านเป็นผู้เปิดหลังคาคือกิเลสได้แล้ว เป็นผู้เห็นแจ้งในสิ่งทั้งปวง ข้าแต่ท่านบัณฑิต ความรู้ของท่านมีกำลังปานดังพระสัพพัญญุตญาณ ข้าพเจ้ามีทรัพย์อยู่ ๗๐๐ ข้าพเจ้าขอบูชาท่าน ขอท่านได้โปรดรับไว้ด้วยเถิด ข้าพเจ้าขอมอบให้ทั้งหมด ข้าพเจ้ารอดชีวิตเพราะท่าน และได้ช่วยภรรยาข้าพเจ้าให้ปลอดภัยด้วย กล่าวอ้อนวอนว่าโปรดด้วยเถิด ถ้าข้าพเจ้ามีมากกว่านี้อีกเป็นแสน ๆ ล้าน ๆ ข้าพเจ้าก็จะยกให้ท่าน แต่นี่ทั้งเนื้อทั้งตัวมีเท่านี้ ก็ขอให้เท่านี้"

พระโพธิสัตว์กล่าวว่า "บัณฑิตทั้งหลาย ไม่ยอมรับรางวัลเพราะคำที่ตนพูดเพราะ ๆ นั้น ท่านพราหมณ์ ท่านจงวางถุงทรัพย์ลงตรงนี้ก่อน นี่เราเพิ่มให้ท่านอีก ๓๐๐ รวมของท่านด้วยเป็น ๑,๐๐๐ ท่านจงกลับไปบ้านเถิด" จึงถามว่า "ใครใช้ให้ท่านไปขอทาน" ตอบว่า "ภรรยาข้าพเจ้าเอง" "ภรรยาท่านแก่หรือสาว" "ยังสาวอยู่" "ถ้าเช่นนั้นภรรยาท่านต้องการให้ท่านไปห่าง ๆ เธอ เพื่อจะได้ประพฤติตามใจตน เมื่อท่านนำทรัพย์นี้ไปให้ เขาก็จะนำเอาไปให้ชายชู้หมด ท่านควรจะเอาไปซ่อนไว้ในที่ใดที่หนึ่งก่อน แล้วจึงเข้าไปบ้าน" พราหมณ์ไปถึงใกล้บ้าน จึงเอาทรัพย์ซ่อนไว้ที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง แล้วเข้าไปบ้านเวลาเย็นฝ่ายภรรยากำลังนั่งรื่นรมย์อยู่กับชายชู้ เมื่อพราหมณ์เคาะประตูบ้านก็จำเสียงได้ จึงรีบให้ชู้หลบไปแอบอยู่ที่บานประตู เปิดประตูให้พราหมณ์เข้าข้างใน ชายชู้ก็หลบออกไปนอกประตู ยืนแอบชายคาอยู่ นางทำเป็นยินดีร่าเริงรับหน้าพราหมณ์ กอดรัดหน้าหลังเสความเพื่อมิให้พราหมณ์จับได้ รับถุงย่ามออกมาแก้ออก ไม่เห็นมีอะไร จึงถามว่า "ท่านไม่ได้อะไรติดมือมาบ้างหรือ" พราหมณ์ตอบว่า "ได้ทรัพย์มา ๑,๐๐๐" ถามว่า "ท่านเอาไว้ที่ไหน" "เอาซ่อนไว้ที่โคนต้นไม้นั้น

พรุ่งนี้เราจะไปเอาทรัพย์นั้นมาให้” ชายชู้ยืนแอบฟังอยู่รู้ความนั้น จึงรีบไปเอาทรัพย์นั้นหลีกไป พอรุ่งเช้า พราหมณ์ไปเอาทรัพย์ ไม่เห็น จึงตรงไปหาพระโพธิสัตว์ เล่าความนั้นให้ทราบ พระโพธิสัตว์ถามว่า “ท่านบอกเรื่องนี้ให้ภรรยารู้หรือเปล่า” ตอบว่า “บอกเจ้าคะ” ถามอีกว่า “ภรรยาท่านมีพราหมณ์ที่คุ้นเคยกันอยู่บ้างหรือ” “มีอยู่หลายคน” “ตัวท่านเล่ามีบ้างหรือไม่” “มีเหมือนกัน” พระโพธิสัตว์จึงจัดเสบียง ให้เพื่อเอาไปเลี้ยงพราหมณ์เหล่านั้นได้สัก ๗ วัน แล้วแนะให้เชิญ พราหมณ์เป็นแขกสัก ๑๔ คน เป็นของภรรยา ๗ คน ของตนเอง ๗ คน ให้ลดลงวันละ ๒ คน ของตนคน ๑ ของภรรยาคน ๑ ถึงวันที่ ๗ ก็จะเหลือ ๒ คน แล้วเชิญพราหมณ์ผู้ที่คุ้นเคยกับภรรยาต่อไปอีก ๗ วัน ควรสังเกตว่า พราหมณ์คนไหนมาเป็นนิจ แล้วให้ไปบอก พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงส่งคนไปเชิญ พราหมณ์หนุ่มคนนั้นมา ถามถึงเรื่องนั้นก็ได้ความจริงทุกประการ พราหมณ์หนุ่มคนนั้น นำคนไปเอาทรัพย์นั้นคืนมา

พระโพธิสัตว์จึงตรัสถามพราหมณ์เฒ่าว่า “ท่านยังจะเลี้ยงนาง พราหมณ์คนนี้ไว้เป็นภรรยาต่อไปอีกหรือ” เมื่อพราหมณ์เฒ่า รับว่าจะเลี้ยงต่อไป พระโพธิสัตว์จึงจัดการให้ลงโทษพราหมณ์หนุ่ม ในฐานะที่เป็นขโมย และลงโทษนางพราหมณ์ในฐานะร่วมโจร แล้ว เนรเทศไปทั้ง ๒ คน เลี้ยงพราหมณ์เฒ่าไว้ในบ้านเรือนของตนให้ อยู่เย็นเป็นสุขโดยควรแก่อัตภาพ ตราบเท่าตลอดชีวิตของพราหมณ์นั้น

ข้อที่ **พระโพธิสัตว์เสนก** ได้เปลื้องพราหมณ์เฒ่าให้พ้นจาก อันตรายนี้ จัดเป็น “**ปัญญาปรมัตถบารมี**”

๑๓

วิริยบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **นายสัตถวาหะ**

พระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติ ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนายสัตถวาหะ พ่อค้าเกวียนได้นำหมู่เกวียน ประมาณ ๕๐๐ เล่ม บรรทุกสินค้าไปเที่ยวค้าขาย ในเมืองต่าง ๆ เดินทางผ่านทะเลทราย มีระยะทางประมาณ ๖๐ โยชน์ มีทรายละเอียดยิบ จับกำไม่ติดมือ พอตะวันสายหน่อยก็ร้อนเป็นไฟ ต้องเดินทางเวลากลางคืน ต้องอาศัยดาวเป็นสำคัญ เมื่อเดินทางมาได้ ๕๙ วันแล้ว เหลืออีกคืนเดียวก็จะถึงเมือง ในระหว่างทางต้นหนผู้นำทางเผลอหลับไป โคนำฝูงเลี้ยวกลับมาทางเก่าโดยที่ผู้นำทางไม่ทราบ พอตื่นขึ้นจึงรู้ว่าผิดทาง ทุกคนต่างพากันตกใจ เพราะไม่มีน้ำและฟืนเสียแล้ว กระวนกระวายทอดอาลัยในชีวิตไปตาม ๆ กัน แต่พระโพธิสัตว์ไม่ยอดท้อถอย เที่ยวเดินดูตามบริเวณนั้นพบกอหญ้ากอหนึ่งมีสีเขียว แน่ใจว่าภายใต้จะต้องมีน้ำ จึงพากันเอาเครื่องมือมีจอบ เสียม พะเนิน เหล็ก เป็นต้น ช่วยกันขุดพื้นทรายบริเวณนั้น เมื่อขุดลงไปประมาณ ๖๐ ศอก ก็ถึงแผ่นหินใหญ่หนาทึบ คนทั้งหลาย

หมดอาลัย ตะวันก็สาย แดดก็ร้อน หนักเข้าพากันหยุดนั่งกอดเข่าเจ่าจุก ทอดอาลัยในชีวิตกันหมดแล้ว แต่พระโพธิสัตว์ไม่ทำเช่นนั้น กลับพยายามหนักขึ้น จึงหันไปปลอบนายเสมียนของตน ให้เอาฆ้อนเหล็กลงไปทุบแผ่นหินนั้น ตีลงไปสองสามทีแผ่นหินก็แตกทะลุลงไปเป็นสองท่อน มีช่องเท่าลำตาล น้ำก็ไหลพุ่งขึ้นมาข้างบนประมาณเท่าลำตาล คนทั้งหลายก็ได้น้ำกินน้ำใช้สมประสงค์ รอดชีวิตทั้งคนและโค พอตกค่ำก็ผูกเกวียนเดินทางต่อไปยังที่หมาย ขายสินค้าได้กำไร ซื้อสินค้ากลับไปยังบ้านเมืองของตนตามเดิม

ความเพียรที่พระโพธิสัตว์สัตถวาหะ ทำในครั้งนั้น จัดเป็น **"วิริยบารมี"**

๑๔

วิริยอุปบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **สีลวกุมาร**

เมื่อพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี แคว้นกาสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสีลวกุมาร เมื่อพระชนกเสด็จสวรรคตแล้วได้ดำรงราชสมบัติสืบต่อไป มีพระนามว่า **"พระเจ้าสีลวมหาราช"** ท้าวเธอทรงเป็นธรรมราชา โปรดให้สร้างโรงทาน ๖ แห่ง ที่ประตูพระนครทั้ง ๔ ทิศ กับที่กลางพระนคร และประตูพระราชวัง โปรดให้แจกทานแก่คนกำพร้าอนาถา และคนพิการทุกถ้วนหน้า ส่วนพระองค์ทรงรักษาอุโบสถศีลทุกวันอุโบสถทรง มีพระขันติ เมตตา และกรุณา ทรงปรารถนาให้สรรพสัตว์ได้รับความแช่มชื่น ประหนึ่งให้พระโอรสประทับอยู่บนพระเพลา ฉะนั้น ทรงครองราชสมบัติโดยธรรมสม่ำเสมอไม่บกพร่อง

มีอำมาตย์คนหนึ่ง ประพฤติการละลาบละล้วงถึงภายในพระราชฐานฝ่ายใน ถูกเนรเทศไปจากแคว้น ไปรับราชการในพระเจ้าโกศล ผลที่สุดได้เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในพระเจ้าโกศล ยุแหย่ให้พระเจ้าโกศลกรีธาทัพมาประชิดพระนคร พระเจ้ากรุง

พาราณสี มีนักรบที่แกล้วกล้าสามารถมาก แต่พระเจ้าอยู่หัวไม่ให้สู้รบ เพราะไม่ต้องการให้คนอื่นลำบาก เชิญให้ยึดครองราชสมบัติตามปรารถนา พระเจ้าโกศลเสด็จยาตราทัพเข้าประทับในท้องพระโรง ตรัสสั่งให้ทหารจับพระเจ้าสีลวราช พร้อมด้วยสูรโยธา รับสั่งให้มัดเอามือไพล่หลัง แล้วเชิญไปยังป่าช้าผีดิบ จับบุคคลเหล่านั้นลงฝังดินลึกเพียงคอ เอาดินกลบพันมือไว้มิให้ยกขึ้นได้ ให้พวกหมาป่าพากันมากัดกินเป็นอาหาร

พระเจ้าสีลวราชมิได้ทรงอาฆาต แก่โจรราชเหล่านั้นเลย ถึงสูรโยธาก็มิได้อาฆาตเช่นกัน พากันเจริญเมตตาตามพระบรม-ราโชวาททุกคน ฝูงสุนัขจิ้งจอกพากันวิ่งมาเพื่อจะกิจเนื้อคน พระเจ้าสีลวราชกับสูรโยธาต่างก็พากันส่งเสียงให้ร้อง ฝูงสุนัขจิ้งจอก กลัวพากันหนีไปแล้วกลับมาอีก เป็นอยู่อย่างนี้ถึง ๓ ครั้ง สุนัขจิ้งจอกจ่าฝูงตรงเข้าหาพระเจ้าสีลวราช นอกนั้นก็ตรูกันเข้าหา สูรโยธา พอมันกระโดดเข้างับพระศอ ทรงกดไว้ด้วยพระหนุอย่างแน่น ปานดังเอาหินก้อนใหญ่ทับมันไว้ จึงร้องดังสนั่นทั่วบริเวณป่าช้า สุนัขจิ้งจอกบริวารได้ยินเสียงนั้น ต่างก็พากันหนีไปหมด ส่วน ตัวที่พระเจ้าอยู่หัวกดไว้แน่นนั้น ดิ้นรน ทำให้ดินที่กลบไว้แน่น ๆ สลายตัวได้ มันกลัวตาย จึงเอาเท้าทั้ง ๔ ตะกุยดินที่กลบพระองค์ไว้ พอดินหลวม ก็ทรงปล่อยไป เขยื้อนพระหัตถ์ออกได้ ถอนพระองค์จากหลุมได้ ทรงช่วยเหลือพวกสูรโยธาได้ทั้งหมด แล้วก็ประทับ อยู่ที่ป่าช้าผีดิบนั้น

พวกคนทั้งหลายพากันเอาศพไปทิ้งที่ป่าช้า ยักษ์ทั้งสองไม่อาจแบ่งกันได้ เกิดวิวาทกัน พากันไปเฝ้าพระเจ้าสีลวราช กราบทูลให้ทรงพระกรุณาแบ่งร่างมนุษย์ที่ตายให้ พระเจ้าสีลวราชรับสั่งว่า

"เราจะช่วยแบ่งให้เจ้าทั้งสอง แต่ตัวเนื้อเราสกปรกเปรอะเปื้อนอยู่ เราอยากจะอาบน้ำเสียก่อน" ยักษ์ทั้งสองก็ไปเอาน้ำที่อบไว้ เพื่อโจรราชมาถวายให้สรง แล้วไปนำผ้าสาฎกที่เขาจัดไว้สำหรับพระเจ้าโกศลได้ทรงมาถวาย ไปนำเอาฝอยสุคนธชาติ ซึ่งปรุงด้วยคันธชาติ ๕ ชนิด มาถวายให้ทรงลูบไล้ นำดอกไม้หอมที่เขาจัดไว้ สำหรับพระเจ้าโกศลมาถวายให้ทรงประดับ นำพระสุธารสที่เขาจัดไว้ถวายพระเจ้าโกศลราชมาถวาย ให้เสวยตามปรารถนา พระเจ้าสีลวราชเสด็จลงทรงพระวรกายแต่งพระองค์เรียบร้อยแล้ว เสวยพระกระยาหาร ยักษ์ไปนำน้ำดื่มที่เขาจัดอบไว้ถวายพระเจ้าโกศลราชมาถวายให้เสวย นำเอาพระศรีที่ปรุงด้วยสุคันธชาติ ๕ ประการ มาถวายให้เสวย รับสั่งให้ไปเอาพระขรรค์ไชยศรี ซึ่งอยู่ที่ในหลังที่บรรทมพระเจ้าโกศลราชมาให้พระเจ้าสีลวราช เอาพระขรรค์นั้นมาทรงตัดแบ่งมนุษย์คนนั้นออกเป็น ๒ ซีกแล้ว พระราชทานแก่ยักษ์ทั้งสองนั้น ทรงชำระพระขรรค์เช็ดเรียบร้อยแล้วทรงเหน็บไว้กับพระองค์ รับสั่งให้ยักษ์พาไปยังห้องพระบรรทมพระเจ้าโกศลราช และหาหมู่สูรโยธาไปยังห้องของตน

พระเจ้าโกศลราชบรรทมหลับอยู่ ณ พระแท่นพระเจ้าสีลวราชทรงวางพระขันธ์ลงบนพระอุระ พระเจ้าโกศลทรงตกพระทัย สะดุ้งตื่นบรรทม ทอดพระเนตรเห็นพระเจ้าสีลวราช ทรงลุกขึ้นสำรวมพระสติสัมปชัญญะ ทูลถามว่า "ขอเดชะ ยามดึกสงัดเช่นนี้ พระราชวังก็ปิดหมด ทั้งมีทหารยามเฝ้ารักษาทุกแห่งหนอย่างกวดขัน พระองค์เสด็จมาได้อย่างไรกัน" พระเจ้าสีลวราชตรัสเล่าถวายโดยตลอด ตามที่ทรงประสบมา พระเจ้าโกศลราชทรงสดับแล้วสลดพระทัย พระองค์เอง

ทูลว่า "ขอเดชะ หม่อมฉันเป็นคนแท้ ๆ มิได้ทรงทราบพระคุณสมบัติของฝ่าพระบาทเลย แต่พวกยักษ์ใจอำมะหิต ซึ่งเป็นพวกกินเนื้อมนุษย์แท้ ๆ ยังรู้จักพระคุณสมบัติของฝ่าพระบาท" ตรัสพลางแล้วต่างพระองค์ทรงจดพระขรรค์ ทรงทำสัจจปฏิญญาแก่กันและกัน พระเจ้าโกศลทูลขอประทานอภัยโทษแล้ว เชิญเสด็จให้ประทับในพระแท่นดังเดิม ฝ่ายพระองค์ก็ลดลงยังพระแท่นน้อย พอรุ่งเช้า ก็ให้คนนำกลองมาตีเป่าประกาศทั่วพระนคร โปรดให้พระราชวงศานุวงศ์ เสนามาตย์ราชปุโรหิตาจารย์ ประชุมพร้อมกัน ตรัสสรรเสริญพระบารมีธรรมที่มีในพระเจ้าสีลวราช ปานดังชูดวงจันทร์ให้ปรากฏ ตรัสขอขมาโทษในท่ามกลางบริษัท แล้วเวนราชสมบัติให้ครอบครองอย่างเดิม ทรงรับคุ้มครองป้องกัน ภัยพิบัติอันจะบังเกิดมีทุกประการ โปรดให้ลงพระอาญาแก่อำมาตย์ผู้ส่อเสียด แล้วเสด็จยาตราทัพกลับพระนครของพระองค์

ฝ่ายพระเจ้าสีลวราช ประทับ ณ พระราชบัลลังก์ ภายใต้พระมหาเศวตฉัตร ทอดพระเนตรราชสมบัติแล้วทรง พระดำริว่าสมบัติอันมโหฬารนี้ เราได้คืนพร้อมทั้งชีวิตและสูรโยธาประมาณพันคนแม้สักอย่างเดียว ด้วยกำลังของความเพียร เราจึงได้คืนทั้งหมด บุคคลไม่ควรสิ้นหวังเสียเลย ควรทำความเพียรเท่านั้น เพราะผู้ที่ประกอบความเพียรย่อมสำเร็จผลเห็นปานนี้ แล้วตรัสพระอุทานว่า

"อาสีสเถว ปุริโส น นิพฺพินฺเทยฺย ปณฺฑิโต
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ ยถา อิจฺฉิ อหุ"

บุรุษผู้เป็นบัณฑิต ยังมีหวังอยู่ ไม่ควรเบื่อหน่าย ให้เห็นตนเองว่า ปรารถนาอย่างใดก็ได้อย่างนั้น ฯ

พระเจ้าสีลวโพธิสัตว์ ตรัสย้ำว่า "ท่านทั้งหลายธรรมดาผลแห่งความเพียรของท่านที่สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมสำเร็จได้อย่างน่าอัศจรรย์จริง ๆ แล้วทรงบำเพ็ญบุญกุศลจนตลอดพระชนม์ชีพ แล้วเสด็จไปสู่สวรรค์ตามบุญกรรมของตน"

ความเพียร ที่พระเจ้าสีลวราชทรงบำเพ็ญนั้น จัดเป็น **"วิริย-อุปบารมี"**

๑๕

วิริยปรมัตถบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **มหาชนก**

พระเจ้ามหาชนก ทรงราชสมบัติในกรุงมิถิลา วิเทหรัฐ ท้าวเธอมีพระราชโอรสสองพระองค์ ทรงนามว่า **"เจ้าชายอริฏฐชนก"** องค์ ๑ ทรงนามว่า **"โปลชนก"** องค์ ๑ พระมหาชนกราช พระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่เจ้าชายอริฏฐชนก พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่เจ้าชายโปลชนก เมื่อพระเจ้ามหาชนกสวรรคตแล้ว เจ้าชายอริฏฐชนกได้รับราชสมบัติแทน พระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่เจ้าชายโปลชนก มีมหาดเล็กคนสนิทคนหนึ่ง กราบบังคมทูลยุแหย่พระเจ้าอยู่หัวว่า **"พระมหาอุปราชทรงคิดขบถ"** จึงโปรดให้จับอุปราชจำขังไว้ พระมหาอุปราชโปลชนก ทรงตั้งสัตยาธิษฐานว่า *"ถ้าข้าพเจ้าก่อเวรในพระเชษฐาธิราชแล้ว เครื่องจองจำอย่าได้หลุดออกจากมือเท้าของเราเลย แม้ประตูก็อย่าเปิดออก ถ้าข้าพเจ้ามิได้ก่อเวรในพระเชษฐาธิราชแล้วไซร้ ขอให้เครื่องจองจำหลุดออกจากมือ และเท้าของเรา และประตูก็จงเปิดออกด้วยเถิด"* ทันใดนั้นเอง เครื่องพันธนาการก็หลุดออกเป็นชิ้น ๆ ประตูก็เปิดออกกว้าง พระมหาอุปราชโปลชนก จึงเสด็จไปลี้ภัยอยู่ ณ บ้านปัจจันตคามตำบลหนึ่ง

ทรงเกลี้ยกล่อมปัจจันตคามให้อยู่ในอำนาจของพระองค์ จนเป็นกองทัพใหญ่ แล้วโปรดให้ประชุมพลนิกายเป็นกองทัพใหญ่ ยกเข้าประชิดพระนครมิถิลา แต่งทูตถือศาส์นตราไปถวาย พระเจ้าอริฏฐชนกเป็นคำขาดว่า "ขอเดชะ หม่อมฉันมิได้เป็นคนก่อเวรในเจ้าพี่มาก่อนเลย แต่บัดนี้ถึงคราวแล้ว หม่อมฉันจำต้องขอประทานอภัย เจ้าพี่จะพระราชทานมหาเศวตฉัตรหรือจะทำสงครามกัน" ตกลงทำสงครามกัน รับสั่งพระอัครมเหสีซึ่งกำลังทรงครรภ์ให้รักษาครรภ์ให้ดี ทรงนำทัพออกจากพระนคร เสด็จสวรรคตในสงคราม ฝ่ายพระอัครมเหสีทรงเลือกเอาของที่จำเป็นและสำคัญติดพระองค์ บรรจุลงกระเช้าสานทรงพระภูษาเก่า ๆ ปลอมพระองค์เหมือนหญิงชาวเมือง ทูนกระเช้าบนเศียร เสด็จหนีออกจากพระนครไป ทรงบ่ายพระพักตร์ ไปทางทิศอุดร สัตว์ที่ถือปฏิสนธิในพระครรภ์นั้น มิใช่สัตว์สามัญเป็นพระมหาสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว ด้วยเดชานุภาพแห่งพระมหาสัตว์ บันดาลให้ร้อนถึงท้าวสักกเทวราช เจ้าพิภพดาวดึงส์ให้ต้องเสด็จมาช่วยพระนางเธอ ทรงนิมิตรเกวียนน้อยทรงแปลงพระองค์เป็นคนแก่ขับเกวียนมาหยุดอยู่ตรงหน้าศาลานั้น ร้องถามว่า "มีใครที่จะไปทางเมืองจัมปากะนครบ้างหรือไม่" พระนางทรงสดับเช่นนั้นก็ดีพระทัย รับสั่งว่า "ท่านเจ้าขา ดิฉันเองเจ้าคะที่จะเดินทางไปยังเมืองจัมปากะนคร" ท้าวสักกะแปลงตรัสว่า "เชิญเถิดเชิญแม่ขึ้นเกวียนเถิด" พระนางเธอก็ได้เสด็จขึ้นเกวียน ประทับบรรทมในเกวียนนั้นไป เพราะทรงเหนื่อยอ่อนมาหลายวันแล้ว พอตกเย็นก็ถึงกาลจัมปากะนคร พระนางเธอทอดพระเนตรเห็นป้อม คู ประตูหอรบ กำแพงรอบพระนคร เป็นเมืองใหญ่โตมโหฬาร เมื่อพระนาง

เสด็จลงจากเกวียนแล้ว กล่าวขอบอกขอบใจตา ฝ่ายตาก็บอกว่า "บ้านแม่หนูไปทางนี้ บ้านตาอยู่ใต้ไปนี้หน่อย" แล้วก็ขับเกวียนต่อไป

พระนางเธอลงจากเกวียนแล้ว ประทับอยู่ศาลาหน้าเมือง มีพราหมณ์ทิศาปาโมกข์คนหนึ่งมาพบเข้า ทราบเรื่องโดยตลอด จึงขอรับพระนางไว้ในบ้าน ตั้งใจจะปรนนิบัติให้มีความสะดวกสบายทุกประการ ท่านทั้งสองสามีภรรยาก็รักใคร่พระนางเธอ ได้ปรนนิบัติด้วยดี ต่อมาพระนางเธอประสูติพระราชโอรส ทรงสมบูรณ์ด้วยบุญลักษณะทุกประการ เมื่อเจริญวัย พระนางเธอให้ทรงศึกษาศิลปวิทยา เสร็จการศึกษาแล้วพระนางเธอตรัสให้ทราบถึงความจริง ส่วนพระองค์ตรัสให้ทรงพระอุตสาหะเอาราชสมบัติ อันเป็นของพระชนกนาถคืนให้ได้ ตรัสว่า แม่ไม่มีอะไรติดตัวมา มีแต่แก้วทั้งสามชนิด คือ แก้วมณี แก้วมุกดา แก้ววิเชียร แก้วทั้งสามนี้สำคัญนัก พอจะเป็นเครื่องมือให้ได้ราชสมบัติคืนได้

ต่อมา พระมหาชนกทูลปรึกษากับพระชนนี ขอประทานทรัพย์กึ่งหนึ่ง เพื่อจะไปค้าขายทางสุวรรณภูมิ พระชนนีทักท้วงว่าการไปค้าขายทางทะเลอันตรายมาก เมื่อพระมหาชนกโพธิสัตว์ตกลงใจแล้ว จึงทูลลาพระชนนีขนสินค้าลงเรือออกทะเลไป เมื่อไปได้ประมาณ ๗ วัน เกิดพายุใหญ่ เรือแตก คนทั้งหลายต่างพากันจมน้ำตายหมด ฝ่ายพระโพธิสัตว์ตั้งสติมั่น เตรียมการที่จะว่ายน้ำ เมื่อเรือค่อย ๆ จมลงทีละน้อย ๆ พระโพธิสัตว์กินอาหารอิ่มหนำแล้ว เปลื้องพระภูษาให้เหลือเท่าที่จำเป็น เอาน้ำมันเนยทาตัวให้โชก งัดไม้กระดานเรือแผ่นหนึ่งติดพระองค์ไว้ ค่อยไต่ขึ้นไปบนยอดเสากระโดง หันหน้าไปทางทิศที่คิดว่า พระชนนีประทับอยู่ ถวายบังคมแล้ว บ่ายหน้าไป

ทางทิศที่คิดว่าจะไป เหยียบปลายเสากระโดดไปพร้อมกับไม้กระดาน ตั้งพระทัยว่ายไปทางทิศที่ประสงค์

ในกาลครั้งนั้น ท้าวจตุโลกบาลมอบให้นางมณีเมขลา มีหน้าที่ดูแลรักษาคนที่เลี้ยงพ่อเลี้ยงแม่ เป็นต้น ต้องมาตกทุกข์ ได้ยากอยู่ในมหาสมุทร ในระหว่าง ๗ วันที่พระมหาสัตว์มาว่ายอยู่นั้น นางมณีเมขลาไปติดอยู่ในเทพสมาคม มิได้ออกตรวจตรา พอออกจากเทวสมาคมได้ นางก็รีบออกตรวจตราตามหน้าที่ มาพบพระมหาสัตว์ว่ายอยู่ในมหาสมุทร พระมหาสัตว์แหงนดูท้องฟ้าเห็นพระจันทร์เต็มดวง ก็สำคัญว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถ จึงเอาน้ำเค็มอมบ้วนปากแล้วอธิษฐานอุโบสถ ฝ่ายนางมณีเมขลาคิดว่า ถ้าเราไม่ช่วยก็จะต้องตายและตนเองก็จะเข้าเทพสมาคมไม่ได้ เพราะละทิ้งหน้าที่ จึงเหาะมาอยู่ใกล้พระมหาสัตว์ กล่าวว่า "นี่ใครกันหนอ เมื่อมองไม่เห็นฝั่ง ก็ยังอุตส่าห์ว่ายอยู่ได้ ท่านเห็นประโยชน์อะไรหนอ จึงพยายามว่ายอยู่อย่างนี้" พระมหาชนกจึงตอบว่า "แม่นางฟ้าเจ้าขา เราพิจารณาเห็นวัตรจริยาของโลกและผลของความพยายาม ถึงจะไม่เห็นฝั่งเราก็ต้องพยายามว่าย" นางมณีเมขลากล่าวว่า "ฝั่งทะเลลึกประมาณมิได้ทั้ง ไม่ปรากฏ ความเพียรอย่างลูกผู้ชายของท่านก็เปล่าประโยชน์ ไม่ทันถึงฝั่งท่านก็ตายก่อนแล้ว" พระมหาชนกตรัสว่า "คนที่ขยันถึงจะตายก็ชื่อว่าตายไม่มีหนี้ คือไม่ถูกติ ใคร ๆ ก็ติไม่ได้ ถึงเทวดาอินทร์ พรหม ก็ติไม่ได้ คนที่ทำกิจตามหน้าที่ของตนนั้น เป็นคนไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลัง" นางฟ้ากล่าวว่า "การงานใด ยังไม่ถึงที่สุดด้วยความขยันหมั่นเพียร การงานนั้นก็ไร้ผล มีความลำบาก คนที่ทำความเพียรอย่างนั้นจะมีประโยชน์อะไร" พระโพธิสัตว์ ตรัสว่า

"ดูกรนางฟ้า ผู้ใดรู้ชัดว่า การงานนี้ยังไม่ถึงที่สุดด้วยความพยายามแล้ว ไม่ป้องกันอันตราย ชื่อว่า ไม่รักษาชีวิตของตน ถ้าผู้นั้นละความเพียร ในฐานะเช่นนั้นเสีย ก็ต้องเห็นโทษของความเกียจคร้านทันที ดูกรนางฟ้า คนบางคนในโลกนี้ เห็นที่หมายแล้วจึงประกอบการงาน งานนั้นจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จก็ตาม ผู้ประกอบย่อมเห็นผลประจักษ์แล้วมิใช่หรือ ดูซิท่าน คนอื่น ๆ ที่ไม่ว่ายตายไปหมดแล้ว เราคนเดียวพยายามว่ายอยู่ จึงรอดอยู่ได้ แถมยังได้เห็นนางฟ้าหน้าขาวเป็นใยเช่นท่านอีกด้วย เรานี่นะนางฟ้า เราได้พยายามจนสุดกำลังแล้ว จะสำเร็จหรือไม่สำเร็จก็ตามเถิด" นางฟ้าเห็นใจจึงกล่าวว่า "ท่านผู้ใดมีความพยายามโดยธรรม ไม่จมน้ำตายในทะเลลึกนี้ ทั้งกว้างและลึกเห็นปานนี้ ด้วยความเพียรของลูกผู้ชายนั้น ท่านผู้นั้นจงไปถึงที่หมายเถิด"

ว่าเท่านั้นแล้ว ก็อุ้มพระมหาชนกโพธิสัตว์ไปส่งไว้ ณ สวนหลวงกรุงมิถิลา วิเทหรัฐ ในขณะนั้น เป็นเวลาที่พระเจ้าโปลชนกเสด็จสวรรคต ท้าวเธอไม่มีโอรส มีแต่พระธิดา เมื่อปุโรหิตทูลถามถึงราชสมบัติ ก็โปรดให้มอบให้แก่ผู้ที่ทำให้พระธิดาทรงพอพระทัย พระมหาสัตว์เป็นผู้มีคุณสมบัติเช่นนั้น ประชาชนชาวพระนครพร้อมด้วยเสนาพฤฒามาจารย์ราชปุโรหิตาจารย์ พร้อมกันถวายราชสมบัติแก่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ได้ครองราชสมบัติแล้ว จึงโปรดให้คนไปรับพระชนนีมาทรงบำรุงรักษา และทรงสถาปนานางสีวลี ให้อยู่ในตำแหน่งพระอัครมเหสี

เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ราชสมบัติสมประสงค์แล้ว ทรงรำพึงถึงความหลัง ครั้งยังว่ายอยู่กลางทะเลลึกพลาง ตรัสพระอุทานว่า

"อาสีสเถว ปุริโส น นิพฺพินฺเทยฺย ปณฺฑิโต
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ ยถา อิจฺฉึ อหํ"

บุรุษบัณฑิตยังมีความหวังอยู่ ก็ไม่ควรเบื่อหน่าย เราเห็นตัวเราเองนี้ได้ครองราชสมบัติ ในกรุงมิถิลาตามที่เราปรารถนา เราเห็นตัวเองถูกน้ำพัดไปก็ยังไม่เบื่อหน่าย เราได้ครองกรุงมิถิลาสมปรารถนา นรชนผู้มีปัญญาถูกความทุกข์ครอบงำแล้วก็ไม่ควรตัดความหวังนั้นเสีย จริงอยู่โภคะทั้งหลายของชายและหญิง หาสำเร็จได้ด้วยความคิดไม่ สิ่งทั้งหลายต้องสำเร็จได้ด้วยความเพียร ด้วยความพยายามทั้งสิ้นเกิดเป็นคนต้องพยายามร่ำไปจนกว่าประโยชน์จะสำเร็จ ฯ

ความเพียร ความพยาม ที่พระมหาชนกได้กระทำแล้วนั้น จัดเป็น **"วิริยปรมัตถบารมี"**

๑๖

ขันติบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **ธรรมปาลกุมาร**

พระเจ้ามหาตาปนาท ทรงเสวยราชสมบัติที่กรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชโอรส ทรงพระนามว่า **"ธรรมปาลกุมาร"** เมื่อพระกุมารมีพระชนม์ได้ ๗ เดือน พระราชชนนีพระนามว่าจันทาเทวี โปรดให้สรงพระกุมารทรงแต่งพระองค์พระกุมารทรงเล่นหัวอยู่ พระเจ้ามหาตาปนาท ผู้พระชนกเสด็จมาถึง พระนางเธอมิได้เสด็จลุกขึ้นรับ เพราะกำลังทรงสาละวนอยู่กับพระกุมาร พระเจ้าอยู่หัวทรงสำคัญพระทัยว่า พระนางเธอทรงประมาทในพระองค์เพราะเหตุพระราชโอรส โปรดให้นายเพชฌฆาตนำพระราชกุมารมาให้ รับสั่งให้ตัดมือทั้งสองข้าง พระนางจันทาเทวีจะอ้อนวอนสักเท่าไรก็ไม่ทรงฟังทั้งสิ้น โปรดให้ตัดพระบาททั้งคู่ ตัดพระเศียร โยนพระเศียรขึ้นไปบนอากาศ เอาปลายดาบรับ ทำอยู่อย่างนี้หลายครั้งหลายหน จนพระมังสะพระกุมารขาดออกเป็นชิ้น ๆ เกลื่อนกลาดท้องพระโรง พระนางเจ้าก็ทรงเก็บพระมังสะเหล่านั้นมาแนบพระองค์ไว้ ทรงกันแสงคร่ำครวญอยู่ในท้องพระโรงนั้นว่า "พระทูลกระหม่อมเพคะ มือทั้งสองของธรรมปาลกุมารผู้รัชทายาท ซึ่งเคยลูบไล้ด้วยจุณ

จันทร์แดงขาดไปเสียแล้ว ชีวิตของหม่อมฉันก็เห็นจะดับไป" เมื่อพระนางเธอตรัสอย่างนี้แล้ว ยกพระหัตถ์ทั้งสองประคองเหนือ พระอุระประเทศ ตรัสปริเทวนาการว่า "พระทูลกระหม่อมเพคะ แขนทั้งสองของธรรมปาลกุมาร ผู้เป็นรัชทายาท ซึ่งเคยลูบไล้ด้วย แก่นจันทร์แดงมาขาดไปเสียแล้ว ชีวิตของหม่อมฉันก็คงจะดับไปแน่นอน"

เมื่อพระนางจันทาเทวี ทรงปริเทวนาการอยู่อย่างนี้ ดวงพระทัยถูกความโศกเศร้าโสกาดูร เผาอยู่อย่างนี้ก็แตกทำลายไป ดังไม้ไผ่ถูกผ่าให้แตกฉะนั้น พระนางเธอก็เสด็จทิวงคตตรงหน้าพระที่นั่งในท้องพระโรงนั้นเอง ฝ่ายพระเจ้ามหาตาปนาท เมื่อไม่สามารถจะดำรงสรีระกายอยู่บนพระราชบัลลังก์ได้ ก็ทรงล้มลงยังท้องพระโรง พื้นอันเรียบสนิทก็แยกออกเป็นสองภาค ท้าวเธอก็พลัดตกลงจากที่นั้นถึงพื้นภูมิภาค ลำดับนั้น แม้แผ่นดินจะหนาแน่นถึง ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ก็ไม่อาจจะทานโทษของพระเจ้ามหาตาปนาทได้ แตกแยกออกเป็น ๒ ภาค เปลวเพลิงก็ลุกโพลงพลุ่ง พุ่งขึ้นจากช่องแผ่นดินนั้น คล้ายกับกลุ่มด้ายผ้ากำพลแดง หอบเอาพระเจ้ามหาตาปนาทให้ตกลงยังอเวจีนรกในขณะนั้นแล

ความอดทน อดกลั้น ของธรรมปาลกุมารนั้น จัดเป็น **"ขันติบารมี"**

๑๗

ขันติอุปบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **ธรรมเทพบุตร**

พระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสี แคว้นกาสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น **ธรรมเทพบุตร** ในฉกามาวจรเทวโลก พระเทวทัตเกิดเป็นอธรรมเทพบุตรในที่แห่งเดียวกัน ธรรมเทพบุตรประดับทิพยาภรณ์แล้ว เมื่อประชาชนบริโภคอาหารมื้อเย็นแล้ว นั่งสนทนากันตามสบาย ตามบ้านเรือนของตน ๆ ได้สถิตอยู่ในอากาศในคามนิคมชนบทราชธานี ทุกวันอุโบสถ ชักชวนฝูงชนให้ถือมั่น ซึ่งกุศลกรรมบททั้ง ๑๐ ประการ พากันบำเพ็ญบุญกุศล บำรุงบิดา มารดา ครูบา อาจารย์ ตั้งอยู่ในสุจริตทั้ง ๓ ประการทั่วกัน เมื่อบำเพ็ญ อย่างนี้ จักพาไปสวรรค์ เสวยยศใหญ่ ได้ทำดังนี้ เวียนปทักษิณ ชมพูทวีปไป

ฝ่ายอธรรมเทพบุตร ก็เที่ยวไปเช่นนั้น แต่คอยชักชวนให้ประพฤติอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ แล้วเวียนซ้ายชมพูทวีปไป ครั้งนั้น รถของเทพบุตรทั้งสองได้พบกันในอากาศ ร้องถามกันว่า "พวกท่านเป็นของใคร" ต่างตอบกันว่า "พวกเราเป็นของธรรมเทพบุตร

พวกเราเป็นของอธรรมเทพบุตร" ธรรมเทพบุตร เรียกอธรรม-เทพบุตรมากล่าวว่า "สหายเอ๋ย เธอเป็นอธรรม ฉันเป็นธรรม หนทางควรแก่ฉัน เธอจงขับรถของเธอหลีกไปเถิด ให้ทางแก่เราเถิด" แล้วกล่าวว่า *"เราเป็นผู้สร้างยศ เป็นผู้สร้างบุญ สมณพราหมณ์พากันสรรเสริญทุกเมื่อ เทวดาและมนุษย์พากันบูชา เธอจงให้หนทางเราเถิด"* อธรรมเทพบุตรกล่าวว่า "เราขึ้นยานอธรรมอันมั่นคง ไม่เคยกลัวใครเลย มีรี้พลสกลโยธามากมาย ธรรมเอ๋ย เรานี้จะต้องให้ทางที่ไม่เคยให้ใครเลยแก่ท่านในวันนี้ เพราะเหตุอะไรกัน เพื่อนเอ๋ย"

ธรรมเทพบุตรกล่าวว่า "ธรรมนั้นแลได้ปรากฏก่อน อธรรมเกิดขึ้นในโลกทีหลัง ธรรมเป็นผู้เจริญกว่า ทั้งประเสริฐกว่า ทั้งเก่าแก่กว่า น้องเอ๋ย เธอจงหลีกทางให้พี่เถิดนะเจ้า" ธรรมเทพบุตร กล่าวว่า "ด้วยคำขอร้องแม้ด้วยถ้อยคำที่เหมาะเจาะ ทั้งในเหตุที่สมควรก็ตามเถิด ข้าไม่ยอมให้หนทางแก่ท่านทั้งสิ้น แต่ว่าวันนี้ เราทั้งสองรบกันเถิด หนทางเป็นของผู้ที่ชนะในการรบ" ธรรมเทพบุตร กล่าวว่า "เราลือชาไปทั่วทุกทิศ มีกำลังมาก มียศหาประมาณมิได้ ใคร ๆ ก็เปรียบมิได้ ธรรมมีสภาพประกอบด้วยคุณทุกอย่าง อธรรมเอ๋ย เธอจะเอาชนะฉันได้อย่างไรกัน" อธรรมเทพบุตร ได้กล่าวว่า "เจ้าธรรมเหวย คนเขาเอาเหล็กตีทองนะเจ้า ไม่มีที่ไหนที่เขาจะเอาทองไปเข่นเหล็ก ถ้าวันนี้ อธรรมเข่นฆ่าธรรมได้ เหล็กก็จะน่าดูดังทองคำ" ธรรมเทพบุตร กล่าวว่า "เจ้าอธรรมเอ๋ย ถ้าเจ้ามีกำลังในการรบ ทั้งผู้หลักผู้ใหญ่และครูบาอาจารย์ของเจ้าเล่า ก็ไม่มี เราก็ขอให้ทางอันเป็นที่ราบรื่น ด้วยอาการอันไม่ราบรื่นแก่เจ้า และเราเองก็จำต้องอดทนต่อถ้อยคำอันหยาบคายร้ายกาจของเจ้าด้วย"

ขณะที่ธรรมเทพบุตรโพธิสัตว์ กล่าวคำนี้จบลงแล้ว อธรรม

เทพบุตรผู้อันธพาล ก็ไม่สามารถจะดำรงอยู่บนทิพรถได้ หกคะเมนตกลงยังพื้นแผ่นดินใหญ่ในมนุษยโลก ครั้นแผ่นดินให้ช่อง แตกแยกออกเป็นปล่องไฟนรกพลุ่งขึ้นจากช่องนั้น หุ้มตัวอธรรมเทพบุตรลงไปยังอเวจีนรก ด้วยผลแห่งบาปนั้น

พระพุทธองค์ ตรัสว่า "ธรรมเทพบุตร มีขันติเป็นกองทัพใหญ่ ชนะกำลังรบของอธรรมเทพบุตรได้ ประหารอธรรมเทพบุตรฝังเสียในแผ่นดิน มีใจทรงกำลังตั้งหน้าเด็ดเดี่ยว ขึ้นสู่ทิพยานไปในทาง นั้นแล บิดามารดา สมณพราหมณ์ ไม่ได้รับความเคารพนับถือ เป็นอันดีในเรือนของตน ของชนเหล่าใด ชนเหล่านั้น ครั้นทอดทิ้งร่างกาย ไว้ในโลกนี้ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมพากันเข้าสู่นรกทั้งนั้นเหมือนอธรรมเทพบุตรพลัดตกหกคะเมนมา ฉะนั้น บิดามารดา สมณพราหมณ์ ได้รับความเคารพนับถือด้วยดี ในเรือนของตน ของชนเหล่าใด ชนเหล่านั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมพากัน เข้าสู่สุคติโลกสวรรค์ทั้งนั้น เหมือนธรรมเทพบุตรสถิต ในทิพยาน เหาะลอยไปในเทวโลก ฉะนั้น"

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงความหลังดังนี้ จบลงแล้ว จึงตรัสแก่ภิกษุว่า ***"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความอดทนนี้เป็นคุณธรรม ที่ควรมีในตนของบุคคลผู้อยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นคณะ เป็นสังคม หากคนในสังคมไม่มีความอดทน คนเหล่านั้นก็อยู่ร่วมกันไม่ได้ เหมือนดังพระเทวทัตไม่มีความอดทน พยายามประหัตประหารเรา ในที่สุดก็อยู่ร่วมกับเราไม่ได้ แยกหมู่ แยกพวก แยกตัว ในที่สุดก็แทรกแผ่นดินหายไป ฉะนั้น เราถูกทำอย่างไร เราก็ต้องอดทน ดังที่เธอทั้งหลายกล่าวถึงนั้นแล"***

ความอดทน ที่ธรรมเทพบุตรได้อดกลั้น ต่อถ้อยคำอันหยาบคายของอธรรมเทพบุตรนั้น จัดเป็น **"ขันติอุปบารมี"**

๑๘

ขันติปรมัตถบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **ขันติวาทีดาบส**

พระเจ้ากลาปุ ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์มหาศาล นามว่า **"กุณฑล"** เมื่อบิดามารดาล่วงลับไปแล้ว ได้ครอบครองโภคสมบัติแทน จึงมาคิดว่า บิดามารดาของเราสั่งสมทรัพย์สมบัติไว้มากมาย แต่ถึงคราวตายก็มิได้มีใครพาเอาไปด้วยเลย เราจะต้องเอาทรัพย์นี้ติดตัวไปให้ได้ จึงจัดแจงแจกทรัพย์ของตนแก่คนของตนก่อน ใครปรารถนาสิ่งใดก็เลือกเอาไปตามปรารถนา เหลือนั้นแจกจ่ายแก่คนกำพร้าอนาถา นอกนั้นยกให้เป็นของหลวง แล้วออกบวชอธิษฐานเพศเป็นฤาษีอยู่ในป่าหิมพานต์ เลี้ยงชีพด้วยผลาผล ต่อมาปรารถนาจะบริโภครสเค็มรสเปรี้ยวบ้าง จึงไปยังแดนมนุษย์ ถึงกรุงพาราณสี พักอยู่ในสวนหลวง รุ่งขึ้นเที่ยวโปรดสัตว์ ไปถึงบ้านเสนาบดี ท่านได้เห็นอิริยาบถของพระฤาษีมีความเลื่อมใสนิมนต์ให้ขึ้นเรือนถวายบิณฑบาตให้ฉัน แล้วรับปฏิญญาให้พักอยู่ในสวนหลวงนั้น

วันหนึ่ง พระเจ้ากลาปุเสวยน้ำจัณฑ์ ทรงมึนเมามาก มีนางสนมแวดล้อมมากมาย เสด็จประพาสสวนหลวงเป็นขบวนใหญ่ โปรดให้ลาด

พระแท่นบรรทมบนตักนางสนมคนหนึ่ง ข้าหลวงฝ่ายในต่างก็พากันร้องเพลงถวาย พระเจ้ากลาปุบรรทมหลับสนิท นางข้าหลวงพากันไปเที่ยวสวนกันหมด เหลือนางสนมที่รองบรรทมเท่านั้น

พระเจ้ากลาปุตื่นบรรทม ไม่เห็นนางสนมอื่นตรัสถาม ทรงทราบว่า พากันไปเที่ยวสวน และไปนั่งล้อมพระดาบสฟังธรรมอยู่ พระเจ้ากลาปุเสด็จไปยังที่นั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์กำลังแสดงธรรมอยู่ พอพระราชาเสด็จถึง พวกหญิงสนมเหล่านั้นก็พากันแตกหมู่เลี่ยงหนีไป พระเจ้ากลาปุทรงพระพิโรธมาก ตรงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ขันติวาที ตรัสว่า "เธอถือธรรมอะไร" ถวายพระพรว่า **"ถือขันติ"** ตรัสว่า "อย่างไรเรียกว่า ขันติ" ถวายพระพรว่า "ไม่โกรธเมื่อเขาด่า เขาว่า เขาตี เขาประหาร" ตรัสว่า "เราจะทดลองดูให้เห็นจริงเดี๋ยวนี้" แล้วโปรดให้เพชรฆาตจับพระโพธิสัตว์ขึงพืดที่พื้นดิน ให้เฆี่ยนสองพันที ผิวหนังและเนื้อขาดออกทั่วตัว เลือดไหลโทรมกาย ตรัสถามอีกว่า "ยังถือธรรมอะไร" ถวายพระพรว่า "ถือขันติมหาบพิตรเข้าพระทัยว่า ขันติแซกอยู่ตามผิวหนังของอาตมภาพอย่างนั้นหรือ หามิได้เลย ขันติมิได้แซกอยู่ตามผิวหนังหรือเลือดเนื้อ แต่ขันติแซกอยู่ในหัวใจอาตมภาพ ซึ่งมหาบพิตรไม่อาจทอดพระเนตรเห็นได้"

พระเจ้ากลาปุ จึงโปรดให้ตัดมือทั้งสองของพระโพธิสัตว์ ให้ตัดเท้าทั้งสอง เลือดไหลออก เหมือนน้ำครั่งไหลจากหม้อทะลุฉะนั้น ตรัสถามว่า "เจ้ายังสรรเสริญธรรมอะไร" ถวายพระพรว่า "ยังสรรเสริญขันติ ขันติไม่ได้อยู่ที่ปลายมือปลายเท้า ขันติอยู่ที่หัวใจอาตมภาพ" พระเจ้ากลาปุโปรดให้ตัดหู ตัดจมูก ผลสุดท้ายตรัสว่า "เจ้าชฎิล เจ้าจงสรรเสริญขันติของเจ้าไปเถิด" แล้วก็ยกพระบาทกระทืบลงบนอกพระโพธิสัตว์เสด็จไป เมื่อพระราชาเสด็จไปแล้ว ท่านเสนาบดี

ผู้อุปฐากจึงเข้าประคองพระโพธิสัตว์ เช็ดเลือดหมดแล้ว เอามือเท้าหูจมูกมีถูกตัดมารวมไว้ในที่ กราบเท้าท่าน อ้อนวอนว่า "ขออย่าให้โกรธใครอื่นเลย ผู้ใดตัดมือเท้าหูจมูกของท่าน ท่านจงโกรธผู้นั้นเถิด ขออย่าให้แว่นแคว้นนี้พินาศเลย"

พระโพธิสัตว์ กล่าวว่า "พระราชาพระองค์ใด ตัดมือ ตัดเท้า ตัดหู ตัดจมูกเรา ขอพระราชาพระองค์นั้นจงทรงพระเจริญพระชนม์ยืนนานเถิด คนอย่างอาตมภาพหาโกรธใครไม่"

เมื่อพระเจ้ากลาปุ เสด็จจากพระอุทยาน พอลับตาพระโพธิสัตว์ แผ่นดินซึ่งหนาได้ถึง ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ ก็แยกออกเป็นสองภาค เหมือนดังผ้าขาด เปลวไปนรกพุ่งขึ้นมาหุ้มพระเจ้ากลาปุ ลงไปยังอเวจีมหานรก ที่ประตูสวนหลวงนั่นเอง พระโพธิสัตว์ก็ดับขันธ์ ในวันนั้นประชาชนชาวพระนคร ได้จัดการเผาสรีระของท่านแล้ว นำอัฐิไปบรรจุไว้ในพระสถูปในทางสี่แพร่ง เพื่อเป็นที่สักการะบูชาของมหาชนสืบไป

ขันติ ที่ท่านขันติวาทีดาบสแสดงให้ปรากฏ แก่พระเจ้ากลาปุนั้น จัดเป็น **"ขันติปรมัตถบารมี"**

๑๙

สัจจบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **นกคุ่ม**

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกคุ่ม ในแคว้นมคธ พ่อนกแม่นกให้ลูกนอนอยู่ในรัง เที่ยวแสวงหาอาหารมาป้อนลูก อยู่เป็นนิจ ลูกนกยังบินไม่ได้ แม้แต่เท้าก็ยกขึ้นเองไม่ได้ วันหนึ่งไฟป่าได้ไหม้ลุกลามมาถึงบริเวณนั้น ฝูงนกกลัวตาย ต่างพากันร้องเสียงขรม ที่บินได้ก็พากันบินหนีออกจากรังไป ฝ่ายพ่อแม่ของพระโพธิสัตว์กลัวตายพากันบินหนีไป พระโพธิสัตว์นอนอยู่ในรังตัวเดียว ชูคอขึ้นเห็นไฟลุกลามใกล้เข้ามา จึงคิดว่า ถ้าเรามีปีกหางที่จะบินไปได้ เราก็จะบินหนีไปแล้ว ถ้าเราวิ่งได้ เราก็วิ่งหนีไปแล้ว พ่อแม่ของเราก็หนีเราไปแล้ว ทิ้งเราไว้ตัวเดียว มีสิ่งใดบ้างหนอที่จะเป็นที่พึ่งของเราได้ในวันนี้

พระโพธิสัตว์ คิดว่า **สีลคุณ สัจจคุณ** มีอยู่ในโลกนี้เป็นธรรมดา ในกาลเป็นไปล่วงแล้ว พระสัพพัญญูพุทธเจ้าหลายพระองค์ ทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศ ให้บริบูรณ์ ประทับที่โพธิบัลลังก์ ทรงพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ และ พระองค์มีความสัตย์ มีพระหฤทัยเอ็นดู มีพระกรุณาในสัตว์ ทั่วไปเป็นธรรมดา คุณธรรมนั้นก็มีอยู่ในเรา เพราะฉะนั้น วันนี้ควรที่เราจะระลึกถึงพระพุทธเจ้า

ทั้งหลายในอดีต และคุณธรรมที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต และคุณธรรมที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ได้ตรัสรู้ถือเอาซึ่งคุณธรรม ถือความสัตย์อันมีอยู่ในเราแล้ว ทำสัตยาธิษฐานดับไฟ ทำตนและฝูงนกทั้งหลายที่เหลืออยู่ให้รอดพ้น จากความตาย ถึงความสวัสดีได้ พระโพธิสัตว์รำพึงถึงพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้า ที่เสด็จดับขันธ-ปรินิพพานไปแล้ว และปรารภคุณธรรม คือ ความสัตย์อันมีอยู่ในตน กล่าวว่า

"ปีกทั้งสองมีอยู่แต่ยังบินไม่ได้ เท้าทั้งสองมีอยู่แต่ยังเดินไม่ได้ อนึ่งเล่า พ่อแม่ของเราก็บินหนีไปแล้ว เพราะกลัวตาย ดูกรเปลวไป ท่านจงกลับไปเถิด" ดังนี้ พระโพธิสัตว์นอนอยู่ในรัง ตัวเดียว ทำสัตยาธิษฐานด้วยประการฉะนี้ ด้วยความสัตย์นี้ไฟป่าก็หวนกลับไป ทางอื่นทันทีที่จบคำอธิษฐาน ไฟดับไป เหมือนคนเอาคบเพลิงจุ่มลงในน้ำ ฉะนั้น

สัจจะ ที่นกคุ่มโพธิสัตว์ได้ทำในครั้งนั้น จัดเป็น **"สัจจบารมี"**

วัฏฏกโปตกจริยา ที่ ๙

ประวัติคาถากันไฟ และคาถากันไฟ นิยมเรียกว่า

"คาถานกคุ่มไฟ"

อีกเรื่องหนึ่ง ในกาลเมื่อเราเป็นลูกนกคุ่ม ขนยังไม่งอก ยังอ่อนเป็นดังชิ้นเนื้อ อยู่ในรัง ในมคธชนบท ในกาลนั้น มารดาเอาจะงอยปากคาบเหยื่อมาเลี้ยงเรา เราเป็นอยู่ด้วยผัสสะของมารดา กำลังกายของเรายังไม่มี ในฤดูร้อนทุก ๆ ปี มีไฟป่าไหม้ลุกลามมา ไฟไหม้ป่าเป็นทางดำ ลุกลามมาใกล้เรา ไฟไหม้ป่าลุกใหญ่หลวง เสียงสนั่นอื้ออึง ไฟไหม้ลุกลามมาโดยลำดับ เข้ามาใกล้จวนจะถึงเรา มารดาบิดาของเราสะดุ้งใจหวาดหวั่น เพราะกลัวไฟที่ไหม้มาโดยเร็ว จึงทิ้งเราไว้ในรัง หนีเอาตัวรอดไปได้ เราเหยียดเท้า กางปีกออกรู้ว่า กำลังกายของเราไม่มี เรานั้นไปไม่ได้ อยู่ในรังนั้นเอง จึงคิดอย่าง ในกาลนั้นว่า เมื่อก่อนเราสะดุ้งหวาดหวั่น พึงเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในระหว่าง ปีกของมารดาบิดา บัดนี้ มารดาบิดาทิ้งเราหนีไปเสียแล้ว วันนี้ เราจะทำอย่างไร ?

คาถากันไฟ หรือ คาถานกคุ่มไฟ

สวดทุกคืนกันไฟได้ดีนักแล ฯ

อตฺถิ โลเก สีลคุโณ สจฺจํ โสเจยฺยนุทฺทยา
เตน สจฺเจน กาหามิ สจฺจกิริยมนุตฺตรํ ฯ
อาวชฺชิตฺวา ธมฺมพลํ สริตฺวา ปุพฺพเก ชิเน
สจฺจพลมวสฺสาย สจฺจกิริยมกาสหํ ฯ
สนฺติ ปกฺขา อปตฺตนา สนฺติ ปาทา อวญฺจนา
มาตา ปิตา จ นิกฺขนฺตา ชาตเวท ปฏิกฺกม ฯ
สห สจฺเจ กเต มยฺหํ มหาปชฺชลิโต สิขี
วชฺเชสิ โสฬส กรีสานิ อุทกํ ปตฺวา ยถา สิขี ฯ
สจฺเจน เม สโม นตฺถิ เอสา เม สจฺจปารมีติ ฯ

(๓๓/๕๘๘)

สีลคุณ ความสัตย์ พระสัพพัญญูพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยความสัตย์ เอ็นดูกรุณา มีอยู่ในโลก ด้วยความสัตย์นั้นเราจักกระทำสัจจกิริยาอันสูงสุด เราคำนึงถึงกำลังพระธรรมระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้พิชิตมารอันมีในก่อน ได้กระทำสัจจกิริยาแสดงกำลังความสัตย์ว่า ปีกของเรามีอยู่ แต่ไม่มีขน เท้าของเรามีอยู่ แต่ยังเดินไม่ได้ ยังบินไม่ได้ มารดาบิดาก็พากันออกไปแล้ว แน่ะไฟ จงกลับไป (จงดับเสีย) พร้อมกับเมื่อเรากระทำสัจจกิริยา ไฟที่ลุกรุ่งโรจน์ใหญ่หลวงเว้นไว้ ๑๖ กรีส ไฟดับ ณ ที่นั้น เหมือนจุ่มลงในน้ำ ผู้เสมอด้วยความสัตย์ของเราไม่มี นี้เป็นสัจจบารมีของเรา ฉะนี้แล ฯ

๒๐

สัจจอุปบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **พญาปลาช่อน**

ในแคว้นโกศลเกิดฝนแล้ง ข้าวกล้าในนาตาย ห้วยหนองคลองบึงบางก็แห้งหมด ในสมัยนั้น พระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อน มีฝูงปลาเป็นบริวาร อาศัยอยู่ในลำห้วยแห่งหนึ่ง ฝูงนกฝูงกาก็พากันจิกทึ้งดึงเอาปลาตายออกมาให้เห็น พระโพธิสัตว์เห็นความพินาศของหมู่ญาติ ท่านทนไม่ไหวจึงชำแรกตมสีดำออก ลืมตาทั้งคู่แหงนมองดูอากาศบันลือสีหนาท กล่าวแก่เทวราชปัชชุนนะว่า "ข้าแต่ท่านพระปัชชุนะ เจ้าข้าเอ๋ย ข้าพเจ้าอาศัยฝูงญาติเดือดร้อนมาก ในเมื่อข้าพเจ้ามีศีลลำบากอยู่ ทำไมท่านจึงไม่ให้ฝนตกลงมาเล่า ข้าพเจ้าบังเกิดในกำเนิดนี้ ตกอยู่ในฐานะที่จะกัดกินกันเอง แต่ก็มิได้เคยขึ้น ชื่อว่า กัดกินมัจฉาชาติ ตั้งต้นแต่ปลา แม้มีขนาดเท่าเมล็ดข้าวสาร ถึงสัตว์มีปราณอื่น ๆ เล่า ข้าพเจ้าก็มิได้เคย แกล้งปลงชีวิตเลย ด้วยสัจจะนี้ ขอท่านจงให้ฝนตกลงมา ปลดเปลื้อง หมู่ญาติของข้าพเจ้าจากทุกข์ด้วยเทอญ" เมื่อจะเรียกเทวราชปัชชุนนะ ดังหนึ่งบังคับคนใช้ว่าดังนี้

"อภิตฺถนย ปชฺชุนฺน นิธึ กากสฺส นาสย

กากํ โสกาย รนฺเธหิ มญฺจ โสกา ปโมจย"

ข้าแต่ท่านปัชชุนนะ ท่านจงคำรณคำรามลั่นให้ขุมทรัพย์ของกาพินาศไปเถิด จงทำลายฝูงกาด้วยความโศก แต่จงให้ข้าพเจ้าพ้นจาก ความโศกเถิด ฯ

เมื่อพญาปลาช่อนโพธิสัตว์ เรียกท้าวปัชชุนนะ เหมือนดังบังคับคนใช้อย่างนี้ ให้ฝนตกห่าใหญ่ ทั้งให้ทั่วแคว้นโกศล ให้มหาชนพ้นจากมรณทุกข์ ในที่สุดชีวิตแล้วก็ไปตามกรรม

สัจจะ ที่พญาปลาช่อนโพธิสัตว์ ได้ตั้งจิตเช่นนั้น ฝนก็ตกลงมาดังประสงค์ ประชาชนก็ชุ่มชื่นทั่วกัน พืชพันธุ์ธัญญาหารก็กลับบริบูรณ์กลอดทั่วแคว้นโกศล สัจจะของพญาปลาช่อนนี้ จัดเป็น **"สัจจอุปบารมี"**

๒๑

สัจจปรมัตถบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **สุตโสมกุมาร**

พระเจ้าโกรพย์ เสวยพระสมบัติในกรุงอินทปัตร์ แคว้นกุรุ พระโพธิสัตว์เสด็จอุบัติในพระครรภ์ของพระอัครมเหสี ของพระเจ้าโกรพยราช เมื่อประสูติแล้ว พระราชกุมารมีพระพักตร์งามดังดวงจันทร์ จึงขนานพระนามว่า **"สุตโสม"** ทรงศึกษาศิลปวิทยากรุงตักกศิลา สำนักทิศาปาโมกข์ ร่วมกับพระราชกุมารแห่งนครต่าง ๆ ประมาณร้อยเอ็ดพระองค์ สุตโสมกุมารได้เป็นหัวหน้าของนิสิตในรุ่นนั้น ทรงสนิทสนม เป็นพิเศษกับพรหมทัตตกุมาร แห่งกรุงพาราณสี

ก่อนจากกันไปสู่นครของตน สุตโสมกุมารได้ถวายโอวาทแก่พระกุมารทั้งหลายว่า "เมื่อกลับถึงเมืองแล้ว ให้แสดงศิลปะแก่ประชาชน เมื่อได้เสวยราชสมบัติแล้ว ขอให้พวกเราจงรักษาอุโบสถศีลทุกวันปักข์ อย่าเบียดเบียนไพร่ฟ้าประชาชนเลย"

พระราชบุตรเหล่านั้นทุกพระองค์ เมื่อดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว ต่างก็ประพฤติพระองค์อยู่ในโอวาทนั้น ในพระราชาเหล่านั้น พระเจ้าพรหมทัตแห่งกรุงพาราณสี ทรงเว้นมังสะเสียแล้วเสวยไม่ได้

พวกห้องเครื่องต้องเก็บมังสะไว้ถวายท้าวเธอ แม้ในวันอุโบสถวันหนึ่ง คนทำเครื่องเสวยหามังสะไม่ได้ เวลาค่ำจึงไปยังป่าช้าผีดิบ ตัดมังสะคนที่ตายสด ๆ มาได้ก้อนหนึ่ง เอามาประกอบเครื่องเสวย เมื่อพระเจ้าอยู่หัวทรงเสวย รสมังสะนั้นซาบซ่านไปทั่วพระสรีระกาย ตั้งแต่นั้นมาพระเจ้าอยู่หัวไม่ยอมเสวยเนื้ออย่างอื่นเลย เสวยแต่เนื้อมนุษย์เท่านั้น คือได้เนื้อนักโทษประหาร เมื่อนักโทษหมดแล้ว เอาถุงทรัพย์ไปวางไว้ข้างถนน เมื่อมีใครมาจับก็หาว่าลักทรัพย์แล้วฆ่าเสีย ต่อไปก็เที่ยวซุ่มตามพุ่มไม้หรือซุ้มประตู หรือเงาเรือน ใครเดินมาก็จับฆ่า จนบ้านเมืองมีแต่ซากศพ ประชาชนต่างต้องภัยใหญ่ พากันไปกราบทูลร้องทุกข์ต่อพระเจ้าอยู่หัวว่า "ขอเดชะ โจรกินคนมีอยู่ในพระนครนี้เป็นแน่ ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท โปรดให้จับโจรนั้นเถิด" พระเจ้าพรหมทัตทรงทราบเต็มพระทัย แต่ตรัสเสไปทางอื่น ไม่เอาพระทัยใส่เรื่องนี้เสียแล้ว พากันไปหาเสนาบดีกาฬหัตถี ท่านเสนาบดีจัดส่งพลตระเวนออกสืบจับทั่วพระนคร ผลที่สุดก็จับคนทำเครื่องฆ่าหญิงคนหนึ่ง กำลังจะตัดเนื้อ จึงพากันผูกกระเช้าเนื้อที่คอคนทำเครื่องหลวง นำตัวเข้าไปยังพระราชนิเวศน์ ประชาชนตื่นเต้นไปทั่วกรุง พระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรทางช่องพระแกร เห็นเขาจับคนทำเครื่องมัดมา ทรงทราบว่า เรื่องของเราแตก ทรงแถลงคดีไปตามจริงไม่บิดพริ้ว ทรงรับโดยชื่นตา เสนาบดีกราบทูลว่า "ถ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงอดไม่ได้ พระองค์ก็จะทรงกระทำพระองค์และแว่นแคว้นของพระองค์เองให้พินาศ" ตรัสว่า "ถึงฉันจะต้องเป็นอย่างนั้น ฉันก็ยอม ฉันอดไม่ได้แน่ ๆ" เสนาบดีจึงกราบทูลว่า "ครั้งดึกดำบรรพ์ ในมหาสมุทรนี้มีปลาใหญ่อาศัยอยู่ ๖ ตัว แต่ละตัวโตใหญ่ยาวตั้ง ๕๐๐ โยชน์ ๑,๐๐๐ โยชน์ พร้อมใจกันยกปลา

อานนท์ ให้เป็นราชาแห่งปลาทั้งหลาย แต่ปลาอานนท์ กินปลาของตนเอง พวกปลาพากันหนีหมด เที่ยวตามหาไม่พบ ไปพบภูเขาใต้น้ำเข้าสำคัญว่า ฝูงปลามาหลบซ่อนอยู่ จึงเข้าโอบภูเขานั้น ก็ไม่มีปลาออกมา เห็นหางของตัวเข้าสำคัญว่าเป็นปลาอื่น จึงกัดหางของตัวเอง ต้องเจ็บปวดรวดร้าว ฝูงปลาเล็กปลาใหญ่ได้กลิ่นเลือด จึงพากันมารุม ตอดกินจนปลาอานนท์ต้องตาย พระองค์ก็เช่นเดียวกัน ถ้าอดไม่ได้ ก็จะต้องทิ้งพระโอรส พระธิดา พระมเหสี พร้อมทั้งแว่นแคว้นไป ต้องเสวยพระองค์เอง"

ตรัสว่า "ท่านกาฬหัตถี ท่านพูดข้างเดียว ฟังเราบ้าง เรื่องเคยมีมาแล้ว กุฎุมพีชื่อสุชาต มีบุตรอยู่คนหนึ่งยังเล็กอยู่ วันหนึ่ง พวกฤาษีที่อาศัยอยู่ในสวนของเขา ได้ชมพู่มาจากป่าหิมพานต์ แบ่งให้บุตรชายสุชาตกินแล้วติดใจ ร้องขอพ่อ ร้องขอฤาษี เมื่อไม่ได้จึงต้องร้องไห้จนตาย ขอเดชะ พระองค์โปรดทรงสดับคำของข้าพระบาทเถิด ถ้าพระองค์ไม่ทรงอดเนื้อคน พวกข้าพระบาทจะเนรเทศพระองค์เสีย สาวกของฤาษีที่ได้อบรมตนดีแล้วชื่อว่า สุชาต เขาปรารถนานางอัปสร ไม่กินไม่ดื่ม กามของมนุษย์เปรียบกับกามอันเป็นทิพย์เท่ากับเอาปลายหญ้าคาจุ่มน้ำมาเทียบกับน้ำในมหาสมุทร ท่านกาฬหัตถี เราได้บริโภคของกินที่มีรสอย่างสูงสุดแล้ว ไม่ได้กินเนื้อมนุษย์ถึงจะต้องตายก็ยอม"

ทูลว่า "เปรียบเหมือนหงส์พวกธตรฐ เป็นสัตว์สัญจรไปทางอากาศ ถึงความตายหมด เพราะบริโภคอาหารที่ไม่ควรฉันใด ขอเดชะพระองค์ก็ฉันนั้น โปรดทรงสดับถ้อยคำของข้าพระองค์ เมื่อไม่ทรงฟังประชาชนจึงเข้าห้อมล้อมพระเจ้าโปริสาท พระองค์พร้อมด้วยคนทำเครื่องถือดาบคู่พระหัตถ์ เสด็จหนีออกจากพระนครเข้าป่าไป

เที่ยวฆ่าคนเป็นอาหารได้ไม่เท่าไร ก็หาใครไม่ได้ ในที่สุดต้องฆ่าพ่อครัวที่ติดตามพระองค์เสวย คงเหลือแต่พระองค์ วันหนึ่งจับพราหมณ์ได้ ถูกเขาไล่ติดตาม วิ่งไปเหยียบตอไม้พระบาทเป็นแผลใหญ่ เข้าอาศัยต้นไทรใหญ่ บนบานรุกขเทวดาขอให้แผลหายภายใน ๗ วัน เมื่อไม่มีอาหารก็ซูบผอม แผลหายตามกำหนด สำคัญว่าเทวดาช่วย ตั้งใจจะทำพลีกรรม ไปได้มนต์ปทลักษณะจากพระสหายเก่าที่เคยเป็นยักษ์ ทำให้วิ่งเร็วดังลม จับพระราชา ๑๐๑ พระองค์จะมาฆ่าสังเวยเทวดา รุกขเทวดา เห็นดังนั้น ก็เร่าร้อน เพราะตนไม่ได้ช่วยอะไรเลย แผลนั้นหายเองตามธรรมดา เกรงบาปนั้นจะถึงตน จึงร้อนรนไปหาท้าวจาตุมหาราชก็ช่วยไม่ได้ ไปเฝ้าเท้าสักกเทวราช ก็ช่วยไม่ได้ เป็นแต่บอกอุบายให้ว่า พระเจ้าสุตโสมเท่านั้นที่จะช่วยได้ รุกขเทวดาจึงแสดงตนเป็นพระแปลงให้ปรากฏแก่เจ้าโปริสาท เจ้าโปริสาทไล่ติดตามเข้าใกล้ ร้องให้หยุด บรรพชิตแปลงบอกว่า "อาตมาหยุดแล้ว ท่านนั่นแหละไม่หยุด" เจ้าโปริสาทจึงกล่าวว่า "ท่าน เมื่อเราห้ามว่าหยุดก่อน ท่านก็เดินไปเหลียวหลังไป ดูกรสมณะ ท่านไม่ได้หยุด แต่กลับบอกว่าหยุด ไม่เหมาะแก่ท่านเลย ท่านเห็นดาบของเราว่าเป็นขนนกไปหรือ" "ราชะ อาตมาหยุดอยู่ในสัจจะของตน ไม่ได้เปลี่ยนแปลงชื่อ และโคตรเลย ส่วนโจรสิ นักปราชญ์กล่าวไม่หยุด เพราะเคลื่อนจากโลกนี้แล้วต้องไปเกิดในอบาย ขอถวายพระพร ถ้ามหาบพิตรทรงเชื่ออาตมา มหาบพิตรจงจับพระเจ้าสุตโสมมาบูชายัญให้ได้นั่นแหละจะเป็นกุศลแรงนัก มหาบพิตรจะเสด็จไปสวรรค์ได้" เจ้าโปริสาทจึงคิดอุบายที่จะจับพระเจ้าสุตโสม ในขณะที่พระเจ้าสุตโสมเสด็จพระราชอุทยาน เสด็จลงสรงสนานในสระโบกขรณี ถูกเจ้าโปริสาทจับไปได้ ในระหว่างทาง น้ำหยดจากพระศก เจ้าโปริสาทสำคัญว่า พระเจ้า

สุตโสม ร้องไห้กลัวตาย จึงถามว่า

"ท่านผู้มีความรู้ มีปัญญา เป็นพหุสูตร คิดเหตุการณ์ได้มาก ย่อมไม่ร้องไห้ การที่พวกบัณฑิตเป็นผู้บรรเทาความโศกได้ นี่แหละเป็นที่พึ่งอย่างยอดเยี่ยมของนรชน เหมือนอย่างเกาะเป็นที่พำนักของคนที่ต้องเรือแตกในมหาสมุทร ฉะนั้น"

"ท่านสุตโสม พระองค์ทรงคิดถึงอะไร ตนหรือญาติหรือลูกเมีย หรือข้าวเปลือก ทรัพย์สินเงินทอง ท่านโกรพย์ผู้ประเสริฐสุด หม่อมฉันขอฟังถ้อยคำในพระองค์"

"ท่านโปริสาท หม่อมฉันไม่ได้คิดถึงตน ไม่ได้คิดถึงลูกเมีย ไม่ได้คิดถึงญาติ ไม่ได้คิดถึงมิตร ไม่ได้คิดถึงทรัพย์สมบัติ ไม่ได้คิดถึงแว่นแคว้น แต่ธรรมดาของสัตบุรุษ ที่ท่านประพฤติกันครั้งโบราณ หม่อมฉันผัดท่านสมณพราหมณ์ไว้ หม่อมฉันคิดถึงเรื่องธรรมนั้นแล การนัดหมาย หม่อมฉันตั้งอยู่ในฐานะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ได้ทำไว้กับพราหมณ์ในแว่นแคว้นของตน การนัดหมายนั้นกับ พราหมณ์ผู้ประเสริฐ หม่อมฉันจักเป็นผู้รักษาความสัตย์กลับมา"

"ท่านสุตโสม คนมีความสุข หลุดจากปากของมัจจุราชแล้ว จะมาสู่มือของศัตรูอีก ข้อนั้นหม่อมฉันยังเชื่อไม่ได้ดอก ท่านโกรพย ผู้ประเสริฐสุด จะไม่ใกล้หม่อมฉันกระมัง พระองค์จากมือของโปริสาท เสด็จถึงพระราชมณเฑียรของพระองค์แล้ว เพลิดเพลินด้วยกาม-คุณารมณ์ พระองค์ได้ชีวิตอันเป็นที่รักจิตสนิทใจ จักมาหาหม่อมฉันที่ไหน"

"ท่านโปริสาท คนที่มีศีลบริสุทธิ์ พึงปรารถนาความตาย ท่านยอมตาย ไม่ยอมเสียทรัพย์ คนผู้มีธรรมลามก ที่นักปราชญ์

ติเตียน ไม่พึงปรารถนาชีวิต ชีวิตของเขาไม่มีราคา เพราะไม่ทำความเจริญอะไร นรชนใดพึงกล่าวเท็จ เพราะเหตุแห่งของรักใดของรักนั้นไม่รักษานรชนนั้นจากทุคติได้เลย ท่านโปริสาท ถึงแม้ลมจะพัดภูเขาพังลงได้ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์จะพึงตกลงยังแผ่นดินได้ แม่น้ำทั้งหมดจะพึงไหลทวนกระแสได้ ถึงกระนั้น หม่อมฉันก็พูดเท็จไม่ได้นะท่าน ฟ้าจะพึงแตกได้ ทะเลจะพึงแห้งได้ แผ่นดินอันทรงไว้ซึ่งภูตะจะพึงพลิกได้ เมรุบรรพตจะพึงเพิกถอนได้ตลอดรากหม่อมฉันก็จะพูดเท็จไม่ได้นะท่าน" เมื่อโปริสาทยังไม่เชื่อ เจ้าสุตโสมจึงทูลว่า "หม่อมฉันสาบานให้ก็ได้" โปริสาทว่า "ไม่ต้องสาบาน เพราะเป็นกษัตริย์ไม่จำเป็นต้องสาบาน" แล้วพระเจ้าสุตโสมจึงกล่าวว่า

"ท่านโปริสาท หม่อมฉันจะจับพระแสงดาบและพระแสงหอกจะทำแม้ซึ่งสาบานแก่พระองค์ก็ได้นะพระสหาย หม่อมฉันพ้นจากพระองค์ไปแล้ว เป็นผู้หาหนี้มิได้แล้ว จักเป็นผู้รักษาความสัตย์กลับมา" เมื่อเจ้าโปริสาททรงเชื่อแล้ว พระเจ้าสุตโสมจึงเสด็จไปยังพระนครของพระองค์ ทรงทำสักการะท่านพราหมณ์แล้ว ตรัสอาราธนาท่านพราหมณ์ให้กล่าวคาถาชื่อ สตารหา แล้วรอท่านเพื่อทรงสดับต่อไป

ท่านพราหมณ์ชำระมือสะอาดแล้ว จับพระคัมภีร์ออกจากถุงแพร กล่าวคาถาว่า **"ท่านสุตโสม การสมาคมกับสัตบุรุษคราวเดียวเท่านั้น การสมาคมนั้น ย่อมรักษาผู้สมาคมนั้น การสมาคมกับอสัตบุรุษถึงมากครั้งก็ช่วยอะไรไม่ได้ ท่านสุตโสมต้องคบสัตบุรุษ ต้องทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ เพราะรู้ธรรมของสัตบุรุษมีแต่ดี ไม่มีเสีย ท่านสุตโสม ราชรถที่ตบแต่งวิจิตรดียังคร่ำคร่าได้ แม้สรีระก็เข้าถึงชราได้เหมือนกัน ส่วนธรรมของสัตบุรุษย่อมไม่เข้าถึงชรา สัตบุรุษกับอสัตบุรุษ**

เท่านั้นรู้กัน ท่านสุตโสม ฟ้าและดินไกลกันฝั่งมหาสมุทร คนละฟากก็ไกลกัน แต่ธรรมของสัตบุรุษกับอสัตบุรุษนี้ ยังไกลกันยิ่งกว่านั้น"

พระเจ้าสุตโสม พระราชทานทรัพย์แก่พราหมณ์ ๔ ถุง ถุงละ ๑๐๐ กษาปณ์ คาถานี้จึงได้ชื่อใหม่ว่า **สหัสสารหา** แปลว่า **ค่าควรพัน** พระเจ้าสุตโสม ไม่ทรงอิ่มสุภาษิต ปรารถนาหาความรู้มากกว่าหาทรัพย์ทูลลาพระชนกพระชนนี พร้อมทั้งประชาชนชาวกุรุรัฐ เพื่อรักษาความสัตย์ ที่ได้ประทานไว้แก่เจ้าโปริสาทต่อไป เมื่อพระเจ้าโปริสาทเห็นพระเจ้าสุตโสมเสด็จมาตามที่ดำรัสไว้ ทรงพอพระทัยมาก ตรัสให้พระเจ้าสุตโสม ทรงแสดงคาถาสตารหาบ้าง พระเจ้าสุตโสมจึงตรัสประทานว่าดังนี้

"ท่านโปริสาท พระองค์เป็นคนประพฤติไม่ชอบธรรม ต้องไปจากแว่นแคว้นก็เพราะเหตุแห่งท้อง ส่วนคาถาเหล่านี้สรรเสริญธรรม ธรรมกับอธรรมจะลงรอยกันได้ที่ไหน ท่านโปริสาท คนที่ประพฤติไม่ชอบธรรม ทำบาปร้ายแรง ฝ่ามือเปื้อนเลือดอยู่เป็นนิตย์ ย่อมหาสัจจะมิได้ ธรรมจักมีที่ไหน พระองค์จะทรงสดับธรรมไปทำไม"

"ท่านสุตโสม คนใดเที่ยวป่าฆ่าเนื้อ เพราะเหตุต้องการเนื้อ หรือคนใดฆ่าคนเพราะเหตุตน ทั้งสองคนนั้นเป็นผู้เสมอกันในโลกหน้า ทำไมหนอ พระองค์จึงตรัสหม่อมฉันว่า เป็นคนประพฤติไม่ชอบธรรม"

"ท่านโปริสาท เนื้อ ๑๐ ชนิด พระราชาผู้ทรงธรรมไม่ควรเสวย พระองค์เสวยมังสะมนุษย์ที่ไม่ควรเสวย เพราะฉะนั้น พระองค์จึงเป็นผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม"

"ท่านสุตโสม พระองค์พ้นเงื้อมมือของโปริสาท เสด็จไปถึงพระราชมณเฑียรของพระองค์แล้ว ทรงเพลิดเพลินในกามคุณารมย์

ยังเสด็จกลับมาสู่เงื้อมมือหม่อมฉันผู้เป็นศัตรูอีก พระองค์เป็นผู้ไม่ฉลาดในขัตติยธรรมเลยนะท่าน"

"ท่านโปริสาท ชนเหล่าใด เป็นผู้ฉลาดในขัตติยธรรม ชนเหล่านั้นต้องตกนรกโดยมาก เพราะฉะนั้น หม่อมฉันจึงละขัตติยธรรม เป็นผู้รักษาความสัตย์กลับมา ท่านโปริสาท เชิญพระองค์บูชายัญเสวยหม่อมฉันเถิด"

"ท่านสุตโสม ปราสาทราชมณเฑียร แผ่นดิน โค ช้าง ม้า สตรีน่าอภิรมย์ ผ้ากาสี แก่นจันทร์ พระองค์ต้องได้ในพระนคร ทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ทรงเห็นอานิสงส์อะไรในความสัตย์"

"ท่านโปริสาท รสเหล่าใด บรรดาที่มีอยู่ในแผ่นดิน ความสัตย์ดีกว่ารสเหล่านั้น เพราะสมณพราหมณ์ที่ตั้งอยู่ในความสัตย์ ย่อมข้ามฝั่งแห่งชาติและชราได้"

"ท่านสุตโสม พระองค์พ้นจากมือของโปริสาทแล้ว เสด็จไปถึงพระราชมณเฑียรของพระองค์ ทรงอภิรมย์ด้วยกามคุณ ๕ แล้วยังกลับมาสู่มือของโปริสาทผู้เป็นศัตรูอีก ความกลัวตายของพระองค์ไม่มีแน่ละหรือ พระองค์ผู้ตรัสซึ่งความสัตย์ ไม่มีพระทัยท้อแท้บ้างหรือ"

"ท่านโปริสาท กัลยาณธรรมหลายอย่าง หม่อมฉันได้ทำแล้ว ยัญที่ไพบูลย์บัณฑิตสรรเสริญ หม่อมฉันได้บูชาแล้วทางไปปรโลก หม่อมฉันก็ได้ชำระให้บริสุทธิ์แล้ว ผู้ตั้งอยู่ ในธรรมใครเล่าจะกลัวตาย หม่อมฉันไม่เดือดร้อนที่จะไปสู่ปรโลก เชิญท่านโปริสาทบูชายัญกินหม่อนฉันเถิด"

"ท่านโปริสาท พระชนกชนนี หม่อมฉันได้บำรุงแล้ว พวกญาติมิตร หม่อมฉันก็ได้อุปการะแล้ว ความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

หม่อมฉันก็ได้ปกครองโดยธรรม ทางปรโลกหม่อมฉันก็ได้ชำระให้บริสุทธิ์แล้ว หม่อมฉันไม่เดือดร้อนที่จะไปปรโลก เชิญบูชายัญกินหม่อมฉันเถิด ท่านโปริสาท"

เจ้าโปริสาททรงได้พระสติสัมปชัญญะ ทูลว่า "ท่านสุตโสม คนที่รู้อยู่ จะพึงกินยาพิษ หรือจับอสรพิษที่มีพิษร้ายได้อย่างไร บุคคลใด กินคนที่กล่าวคำสัตย์เช่นพระองค์ ศีรษะของบุคคลนั้นก็จะพึงแตก ๗ เสี่ยง" แล้วทูลถามถึงคาถาที่ขอผัดกลับไปฟังนั้น เมื่อได้ทรงสดับแล้ว ทรงพอพระทัย พระราชทานพรพระเจ้าสุตโสม พระเจ้าสุตโสม ตรัสว่า "เมื่อหม่อมฉันขอพระราชทานพรแล้ว และได้พระราชทานพรแก่หม่อมฉัน แต่ก็อาจไม่พระราชทานก็ได้ เมื่อถกเถียงกันใครเล่าจะเป็นผู้วิจัยได้" พระเจ้าโปริสาททรงพระดำริว่า สุตโสมไม่เชื่อเรา เราจะให้เธอเชื่อให้ได้ จึงตรัสว่า

"ท่านสุตโสม คนเราให้พรใดแล้ว จะกลับไม่ให้ก็ไม่ควรให้พรนั้น ขอพระสหายมั่นพระทัยรับพรเถิด แม้ชีวิตหม่อมฉันก็สละถวายได้"

"ท่านโปริสาท อริยะกับอริยะย่อมมีศักดิ์เสมอกัน ผู้มีปัญญากับ ผู้มีปัญญา ก็ย่อมมีศักดิ์เสมอกัน หม่อมฉันพึงเห็นพระองค์ เป็นผู้หาโรคมิได้ตลอดร้อยปี นี้เป็นพระพรที่ ๑ ที่หม่อมฉันปรารถนา

ท่านโปริสาทพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นกษัตริย์ ได้บัญญัติว่ามุรธาภิสิตเหล่าใด ในชมพูทวีปนั้น พระองค์อย่ากินพระเจ้าแผ่นดินเหล่านั้น นี้เป็นเพียงพรที่ ๒ ที่หม่อมฉันปรารถนา

ท่านโปริสาท กษัตริย์ทั้ง ๑๐๑ ที่ถูกพระองค์จับร้อยพระหัตถ์ไว้ มีพระพักตร์นองด้วยอัสสุชลกันแสงอยู่ ขอพระองค์

จงปล่อยกษัตริย์เหล่านั้น กลับแว่นแคว้นของเธอเหล่านั้นเถิด นี้เป็นพรที่ ๓ ที่หม่อมฉัน ปรารถนา

ท่านโปริสาท แว่นแคว้นของพระองค์ เป็นที่คนอยู่กันเป็นปึกแผ่นแน่นหนา ต้องพากันทิ้งบ้านทิ้งช่อง แตกกระซ่าน-เซ็นเป็นไป เพราะหวาดหวั่นภัยที่จะมาถึงตน หนีไปซุกซ่อนอยู่ ขอพระองค์จงเว้น มังสะมนุษย์เสียเถิด นี้เป็นพรที่ ๔ ที่หม่อมฉัน ปรารถนา”

พระเจ้าโปริสาท ได้สดับพรของพระเจ้าสุตโสมทูลขอ ก็ถวายตามพระราชประสงค์ แต่พอพระเจ้าสุตโสมขอพรข้อที่ ๔ พระเจ้าโปริสาทตบพระหัตถ์ทรงพระศรวญร่า ตรัสว่า “พระสหาย พูดถึงเรื่องนี้เท่านั้นหรือ พระพรนี้เท่ากับชีวิต ถวายไม่ได้ ขอให้ทรงรับพระพรอื่นเถิด ข้อนั้นเป็นอาหารที่ชอบใจหม่อมฉัน หม่อนฉันต้อง ตกระกำลำบากก็เพราะอาหารนี้ หม่อมฉันจะอดได้อย่างไร โปรดทรงเลือกพรที่ ๔ ใหม่เถิด

พระเจ้าสุตโสม ทรงดำรัสปริยายต่าง ๆ ในที่สุด เจ้าโปริสาทก็ถวายพระพรที่ ๔ ตามพระราชประสงค์ จึงทูลพระเจ้าสุตโสมว่า “ดีละพระสหาย จงประทานศีล ๕” เมื่อทรงรับศีล ๕ แล้ว ทรงสดับธรรมเทวดาในป่าใหญ่ต่างพากันสาธุการสนั่นลั่นทั่วบริเวณป่า พวกกษัตริย์ทั้งหลายที่ถูกจองจำอยู่ ต่างพูดจากันว่า “เรารอดชีวิตเพราะพระเจ้าสุตโสมแท้ ๆ” แล้วพากันสรรเสริญพระบรมโพธิสัตว์ทั่วกัน แล้วพระเจ้าสุตโสมตรัสชวนพระเจ้าโปริสาท ปลดเปลื้องกษัตริย์เหล่านั้นจากเครื่องพันธนาการ แล้วตรัสเตือนกษัตริย์ทั้งหลายเหล่านั้นว่า

“ขอท่านทั้งหลาย อย่าคิดประทุษร้ายพระเจ้าโปริสาท ด้วยความเคียดแค้นเลย จงประทานสัจจปฏิญาณต่อหม่อมฉันเถิด”

เมื่อพระราชาเหล่านั้นถวายสัจจปฏิญาณแล้ว จึงพาพระราชาเหล่านั้นส่งกลับพระนครของแต่ละพระองค์ ๆ แล้วนำเสด็จพระเจ้าโปริสาทไปยังพระนครพาราณสี ประทานธรรมว่า

"พระราชาที่เอาชนะคนที่ไม่ควรเอาชนะ เป็นพระราชาไม่ได้ เพื่อนที่เอาชนะเพื่อนก็เป็นเพื่อนไม่ได้ ภรรยาที่ไม่กลัวเกรงสามีก็เป็นภรรยาไม่ได้ บุตรที่ไม่เลี้ยงพ่อแม่เมื่อแก่แล้วก็เป็นบุตรไม่ได้

ชุมนุมที่ไม่มีสัตบุรุษเป็นสภาไม่ได้ คนที่พูดไม่เป็น ธรรมก็เป็นสัตบุรุษไม่ได้ คนที่ละราคะ โทสะ โมหะ พูดเป็นธรรมนั่นแหละเป็นสัตบุรุษ

บัณฑิตอยู่ปะปนกับคนพาล เมื่อไม่พูดก็รู้ไม่ได้ว่าเป็นบัณฑิต แม้พูดก็ต้องแสดงอมตธรรม จึงจะรู้ได้ว่าเป็นบัณฑิต

จงกล่าวธรรมให้กระจ่าง จงยกธงฤาษี เพราะฤาษีมี สุภาษิตเป็นธง ธรรมแลเป็นธงของพวกฤาษี"

พระราชาและเสนาบดี ฟังธรรมกถานั้นแล้วได้ปีติโสมนัส เชิญเสด็จพระเจ้าโปริสาทให้กลับอยู่ในราชสมบัติตามเดิม ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ให้อยู่เย็นเป็นสุข ฝ่ายพระเจ้าสุตโสมก็เสด็จกลับพระนคร ทรงบำรุงเลี้ยงพระชนกชนนี ให้เป็นสุข ทรงปกครองโดยธรรมตราบเท่าสิ้นพระชนม์ชีพ

พระราชาทั้งหลายได้พระชนม์ชีพ ก็เพราะความสัตย์ของพระเจ้าสุตโสม **ความสัตย์** ที่พระเจ้าสุตโสมทรงประพฤติในคราวนั้นจัดเป็น **"สัจจปรมัตถบารมี"**

๒๒

อธิฐานบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **ลูกสุนัข**

พระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลูกสุนัข มีสุนัขจำนวนมากเป็นบริวาร อาศัยอยู่ในป่าช้าใหญ่แห่งหนึ่ง วันหนึ่ง พระเจ้าพรหมทัตทรงรถพระที่นั่งซึ่งประดับประดาอย่างวิจิตรบรรจง เทียมด้วยม้าสินธพชาติอาชาไนยขาวผ่อง เสด็จประพาสพระราชอุทยาน เมื่อเสด็จเข้าพระนครแล้ว ราชบุรุษทิ้งรถไว้ที่พระลานหลวง พร้อมทั้งเครื่องรถ หนังหุ้มแอก วันนั้นฝนตกคืนยังรุ่ง สุนัขเลี้ยงในพระราชวังลงจากปราสาทกัดหนังหุ้มรถกินเป็นอาหาร พอรุ่งเช้า พวกราชบุรุษพบเข้ากราบทูลพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบว่า "ขอเดชะ สุนัขทั้งหลายเข้ามา ทางท่อน้ำกัดหนังหุ้มหัวรถเสียสิ้น พระเจ้าข้า" พระราชาทรงกริ้วสุนัขทั้งหลายรับสั่งว่า "ท่านทั้งหลายเห็นสุนัขที่ไหน จงฆ่ามันให้หมด" ตั้งแต่นั้นมาความมหาพินาศก็เกิดแก่ลูกสุนัข สุนัขทั้งหลายถูกฆ่า ในที่คนเห็นทุกแห่ง พากันหนีเตลิดเข้าไปในป่าช้า เข้าไปยังสำนัก ของพระโพธิสัตว์

เล่าเรื่องให้ทราบทุกประการ พระโพธิสัตว์ปลอบหมู่ญาติให้เบาใจ แล้วรำพึงถึงบารมีธรรมทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญมาทำเมตตาภาวนา ให้เป็นปุเรจาริก แล้วอธิษฐานว่า "ขออย่าให้ใคร ๆ ขว้างเราเลย" ตัวเดียวเท่านั้นเข้าไปในเมือง ครั้งนั้น คนหรือสัตว์แม้คนหนึ่งได้เห็นพระโพธิสัตว์แล้ว จะมีความโกรธเคืองก็หามิได้ พระโพธิสัตว์เข้าไปถึงศาลาหลวงที่พระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ วิ่งมุดซุกตัวเข้าไปภายใต้พระราชบัลลังก์ พวกราชบุรุษที่รักษาพระองค์ช่วยกันไล่ แต่พระเจ้าอยู่หัวทรงห้ามเสีย พระโพธิสัตว์ออกจากภายใต้พระราชบัลลังก์ ถวายบังคมพระราชาแล้ว กราบทูลว่า "ขอเดชะพระอาญาไม่พ้นเกล้า ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ตรัสสั่งฆ่าสุนัขจริงหรือขอเดชะ" "จริงเราสั่งให้ฆ่าสุนัขเอง" "สุนัขเหล่านั้น มีความผิดอะไรขอเดชะ" "มันกัดกินหนังหุ้มรถ และสายรัดของเราหมด ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงจับสุนัขตัวที่กัดกินนั้นได้หรือ ขอเดชะ" "จับมันไม่ได้" "ก็เมื่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ไม่ทรงจับได้และไม่ทรงทราบโดยแน่ชัดว่า สุนัขเหล่านี้เป็นผู้ร้าย กัดกินหนัง ก็ยังไม่บังควรจะบังคับให้ฆ่าก่อน เพราะสุนัขมัน กัดกินหนังหุ้มรถของเรา เราจึงบังคับให้ฆ่าสุนัขทั้งหลาย คนทั้งหลายฆ่าสุนัขทั้งหมดหรือ มีสุนัขที่ไม่ถูกฆ่าบ้างหรือไม่ ขอเดชะ" "เว้นสุนัขในวังของเรา เราไม่ให้ฆ่า" "ขอเดชะ เมื่อตะกี้นี้รับสั่งว่า ตรัสสั่งให้ฆ่าสุนัขทั้งหมดที่พบเห็น แต่เว้นสุนัขในพระราชวังของพระองค์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทก็ทรงลุอำนาจอคติ ๔ มีฉันทาคติ เป็นต้น การลุอำนาจเช่นนี้ เป็นการสมควรแก่พระองค์หรือ การทรงธรรม เช่นนี้ไม่ใช่ราชธรรม ธรรมดาว่าพระราชามหากษัตริย์ ชอบแต่จะทรงพิจารณาสอดส่องให้ทราบ

เหตุอันควรและไม่ควรก่อนแล้ว ตั้งอยู่ในยุติธรรม ประพฤติพระองค์เที่ยงตรงดุจตราชั่ง สุนัขมีเจ้าของไม่ต้องถูกฆ่า ถูกฆ่าแต่สุนัขไม่มีเจ้าของเท่านั้น พระโพธิสัตว์เปล่งเสียงอันไพเราะว่า พระราชกรณียกิจที่ทรงประพฤติ นั้นไม่เป็นธรรมเลย" แล้วกราบทูลว่า

"สุนัขกระจอกงอกง่อย ที่เขาเลี้ยงไว้ในพระราชฐาน เป็นสัตว์มีเจ้าของ มีสีสรรและกำลังวังชาสมบูรณ์ สุนัขกระจอกเหล่านั้นไม่ถูกฆ่า กลับมาฆ่าพวกข้าพระบาท การนี้จะจัดว่าเที่ยงธรรม ไม่เลือกหน้าอย่างไรได้ กลับเป็นฆ่าไม่ปรานี เฉพาะสุนัขที่ไม่มีเจ้าของเท่านั้น ธรรมดาพระมหากษัตริย์ ควรจะปราบปรามจำพวกที่เป็นผู้ร้ายเท่านั้น หาควรจะปราบปรามแต่จำพวกที่ไม่ใช่ผู้ร้ายไม่ พวกผู้ร้ายไม่มีภัยสักอย่างเดียว กลับลอยนวล พวกมิใช่ผู้ร้ายกลับถูกฆ่าโดยมิเป็นธรรม โอ ! เป็นกรรมของสัตว์แท้ ความอาสัตย์อาธรรม ประพฤติมิชอบจึงเป็นไปได้ในโลกนี้"

"ดูกรพ่อบัณฑิต เจ้ารู้หรือว่าสุนัขตัวไหน มันกัดกินหนังหุ้มรถเรา ทราบเกล้า ขอเดชะ" "สุนัขพวกไหน มันมากัดกินเล่า ?" "สุนัขที่เลี้ยงอยู่ในพระราชวังนี้แหละ" "จะรู้ได้อย่างไรว่า ตัวไหนกัดกิน" "ข้าพระบาทจะแสดงถวาย ขอเดชะ" "พ่อบัณฑิต จงแสดงโทษเถิด"

ถ้าเช่นนั้น ขอให้นำสุนัขเลี้ยงในพระราชวังออกมา ให้นำเปรียงและหญ้าคามาด้วยอย่างละน้อย ๆ พระราชารับสั่งให้อำนวยตามทุกอย่างพระโพธิสัตว์จึงบอกให้ขยำหญ้ากับเปรียง แล้วให้สุนัขเหล่านั้นดื่มไป สำรอกออกมาสิ้นพร้อมกับหนัง พระราชาทรงยินดีว่าคำพยากรณ์ ของพระโพธิสัตว์แม่นยำ ดุจคำพยากรณ์ของพระ

สัพพัญญูสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วพระราชทานเศวตฉัตรบูชาพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์แสดงธรรมแก่พระราชา ด้วยคาถาแสดงราชธรรมจริยา กราบบังคมทูลชักนำให้พระราชาทรงประพฤติธรรมในพระราชชนนี ในพระชนก ในพระอัครมเหสี ในพระราชโอรส ในบริวารชน และตลอดถึงพลกนิกรชาวประเทศ กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ขอเดชะ ตั้งแต่นี้ไป ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท อย่าได้ทรงประมาทเลย แล้วนำพระเจ้าแผ่นดินให้ดำรงอยู่ในศีล ๕ แล้วถวายเศวตฉัตรคืน พระราชาทรงสดับธรรมกถาของพระโพธิสัตว์แล้ว ได้พระราชทานอภัยแก่สัตว์ทั้งปวง พระราชทานอาหารเป็นนิจ แก่สุนัขพวกพระโพธิสัตว์ เหมือนอย่างพระกระยาหารที่เสวยเอง ทรงดำรงอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น จนตลอดพระชนม์ชีพ เสด็จสวรรคตไปยังเทวโลก กุกกุโรวาทนี้ ย่อมเป็นไปในโลกประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปี ฝ่ายพระโพธิสัตว์ดำรงชีพอยู่โดยควรแล้ว ตายไปตามยถากรรม ดังนี้แล

เรื่องนี้เป็นตัวอย่างแห่ง **"อธิษฐานบารมี"** ที่พระพุทธองค์ได้ทรงบำเพ็ญมาในปุเรชาติ

๒๓

อธิษฐานอุปบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **ลูกคนจัณฑาล**

พระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสี แคว้นกาสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลูกคนจัณฑาล ในหมู่บ้านชาน พระนคร พ่อแม่ตั้งชื่อว่า **มาตังคะ** เมื่อเติบใหญ่คนทั้งหลายเรียกว่า **"มาตังคมาณพ"** มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด สามารถรู้อรรถธรรมปรากฏแก่คนทั้งหลายว่า **"มาตังคบัณฑิต"**

ธิดาของท่านเศรษฐีในกรุงคนหนึ่ง ชื่อว่า **"ทิฏฐมังคลิกา"** นางสะสวยมาก นางเดินมาประจวบกับพระโพธิสัตว์ตรงประตูเมืองพอดี พระโพธิสัตว์จึงหลบเข้าข้างประตู บังบานประตูอยู่ นางได้เห็นทางช่องม่าน ถามสาวใช้ว่าใคร เมื่อได้ทราบว่าเป็นคนจัณฑาล นางก็ตกอกตกใจ ตีโพยตีพายว่าเป็นอัปปมงคลเสียแล้ว เอาน้ำหอมล้างตาพากันกลับเข้าเมือง ไม่ไปเล่นกีฬา หรืออาบน้ำตามปรกติ อ้างว่าพบอัปปมงคลเสียแล้ว ต้องกลับบ้านก่อน ฝ่ายพวกบริวารของนาง ช่วยกันรุมด่ารุมตี

ว่า เพราะเจ้านี่เชียว ทำให้เราอดกินอดเล่นไปตาม ๆ กัน ทุบตีจนบอบช้ำถึงสลบ เมื่อพระโพธิสัตว์ฟื้นขึ้น คิดว่า คนของนางคนนี้ ทำร้ายเราถึงสลบ เราไม่มีความผิดอะไรเลย มาทำกับเราถึงเพียงนี้ เราจะต้องเอานางคนนี้เป็นเมียให้ได้ เมื่อเราเอานางคนนี้เป็นเมียแล้ว เราจะจัดการกับเจ้าพวกนี้ต่อไป คิดแล้วจึงตั้งจิตอธิษฐานว่า **"ถ้าไม่ได้นางคนนี้เป็นเมียแล้ว จักไม่ลุกหนีจากที่นี้"** เมื่อได้อธิษฐานแล้ว จึงเดินไปนอน อยู่ที่ประตูบ้านท่านเศรษฐี เมื่อท่านเศรษฐีถามว่า "เจ้ามานอนอยู่นี่ทำไม" มาตังคบัณฑิตตอบว่า "ข้าพเจ้าต้องการนางทิฏฐมังคลิกา ลูกสาวท่านเป็นเมีย ถ้าไม่ได้เราจะไม่ยอมลุกไปไหน จะนอนอยู่ที่นี้แหละ" รุ่งขึ้นท่านเศรษฐีออกมาถามอีก พระโพธิสัตว์ก็ตรัสยืนคำอยู่อย่างนั้น เมื่อล่วงไปได้ ๖ วัน ท่านเศรษฐีมาถาม พระโพธิสัตว์ก็ยังตอบยืนยันอยู่เช่นนั้น และไม่ยอมลุกจากที่นั้นด้วย

ตามธรรมดาการอธิษฐานของพระโพธิสัตว์ ย่อมจะต้องสำเร็จแน่นอน ไม่มีทางเป็นอย่างอื่น เพราะทำด้วยความรอบคอบประกอบทั้งเหตุผล และความสมควร พอครบ ๗ วัน ประชาชนพร้อมทั้งเศรษฐี จึงนำนางทิฏฐมังคลิกาลูกสาวเศรษฐีมามอบให้เป็นเมียพระโพธิสัตว์ นางจึงบอกพระโพธิสัตว์ว่า "ท่านเจ้าขา เชิญลุกขึ้นเถิดท่าน มาเราจะไปยังเรือนของท่าน" มาตังคบัณฑิตตอบว่า "แม่มหาจำเริญ ฉันถูกบริวารของเธอทุบตีเสียยับเยินจนทุพลภาพลุกขึ้นเองไม่ไหวแล้ว เธอช่วยยกขึ้นหลังพาไปด้วยเถิด" นางก็ทำตามสามีสั่งทุกประการ ชาวพระนครก็เห็นประจักษ์แก่ตา แล้วพากันมายังบ้านจัณฑาล ชานพระนคร

เมื่อไปถึงบ้านเรียบร้อยแล้ว พระโพธิสัตว์มิได้ล่วงเกินในนางตามเยี่ยงอย่างสามีภรรยาแต่ประการใดเลย คิดว่า เราจะต้องทำให้ภรรยาของเรามีลาภ ยศ สรรเสริญ สุข มากขึ้น แต่จะเป็นได้เช่นนั้น เราก็ต้องบวชจึงจะทำได้ จึงเรียกนางมาพูดปลอบโยนว่า "แม่มหาจำเริญ หากฉันจะไม่นำอะไรมาจากป่าเลย เธอก็จะไม่มีอะไรเลี้ยงชีพ เจ้าจงอยู่ดีเถิด อย่าเพิ่งตกอกตกใจไปเลย ฉันจะต้องเข้าป่าหาสะเบียงอาหารมาเลี้ยงกัน" แล้วเตือนคนในบ้านให้ช่วยกันดูแลนางให้ดีด้วย อย่าล่วงเกินนางไม่ว่าด้วยประการใด ๆ ทั้งนั้น แล้วออกจากบ้านไปป่า ถือเพศเป็นนักบวชตั้งใจมั่นมิได้ประมาท บรรลุอภิญญาสมาบัติภายใน ๗ วัน เมื่อสำเร็จแล้ว คิดว่า บัดนี้เราเป็นที่พึ่งของนางได้แล้ว จึงเหาะมายังบ้านจัณฑาล เดินมายังเรือนนางทิฏฐมังคลิกาภรรยาตน นางรู้ข่าวว่า สามีกลับมาก็รีบออกไปต้อนรับ เมื่อมาพบว่าสามีบวช นางจึงร้องไห้ร่ำไรว่า "ท่านเจ้าขา ทำไมจึงไปบวชเสียเล่า ดิฉันมีความผิดอะไรหรือ ท่านจึงไม่พอใจ ดิฉันจะได้ใครเป็นที่พึ่งเล่าท่านเจ้าคะ" ท่านมาตังคบัณฑิต ปลอบโยนนางว่า "แม่มหาจำเริญ เธออย่าเสียใจไปเลย พี่จะบันดาลยศใหญ่ให้เธอละ แต่เธอต้องประกาศข้อความในท่ามกลางประชุมชนว่า ท่านมาตังคบัณฑิตไม่ใช่สามีของเรา ท้าวมหาพรหมเป็นสามีของเรา" นางรับว่า "ได้" ท่านมาตังคบัณฑิตจึงพูดต่อไปอีกว่า "ถ้าเธอถูกถามว่า สามีของเธอไปไหน เธอก็ตอบว่าไปพรหมโลก เมื่อมีใครถามว่า จะมาเมื่อไร เธอจงตอบว่า อีก ๗ วันนับแต่วันนี้ วันนั้นเป็นวันเพ็ญ พระจันทร์เต็มดวง วันนั้นแหละ ท้าวมหาพรหมสามีของเราจะแหวกเมฆมาหาเรา" เมื่อพระโพธิสัตว์กล่าวแนะนำภรรยาอย่างนั้นแล้ว ก็กลับไปยังป่าพิมพานต์

ฝ่ายนางทิฏฐมังคลิกา เที่ยวประกาศไปตามที่พระโพธิสัตว์สั่งทุกประการ ทำเอาชาวพระนครแตกตื่นไปทั่ว พอถึงวันนั้นพระโพธิสัตว์ก็สำแดงฤทธิ์แหวกเมฆมาตามที่นางบอกทุกประการ คนทั้งหมดที่นับถือท้าวมหาพรหม ก็พากันมาสักการะนางเป็นอันมาก จนถึงช่วยกันสร้างปราสาทราชวังให้นางอยู่ ต่อมานางตั้งครรภ์ด้วยแรงอธิษฐานของพระโพธิสัตว์คลอดลูกออกมา ชื่อ **"มณฑพย์"** เมื่อเจริญวัยแล้ว ได้ประกอบการงานช่วยมารดา ได้ตั้งโรงทานแจกอาหารแก่คนกำพร้าอนาถาทั่วไป ต่อมาเขาประพฤตินอกทาง เพราะไปคบกับอันธพาล ท่านมาตังคบัณฑิตทราบเรื่องนี้ ด้วยญาณวิธีปรารถนาจะให้บุตรของตนกลับตัวประพฤติดี จึงเหาะมายืนอยู่ที่ประตูเรือนลูกชาย ฝ่ายมณฑพย์กุมารกำลังตรวจตราการงานอยู่เหลือบไปเห็นพระดาบสยืนอยู่แต่ไกล จึงคิดในใจว่า ท่านองค์นี้รูปร่างหน้าตาเหมือนผีปีศาจ เข้ามาถึงนี้ได้ มาทำไมกันหนอ เพื่อตัดความสงสัย จึงถามว่า

"ท่านนุ่งห่มไม่สมควรเลย สกปรกสิ้นดี มีหน้าตาเหมือนผีปีศาจ ท่านมาจากไหน มาทำไม ทำไมจงไปเก็บเอาผ้าที่เขาทิ้งกองขยะมานุ่งห่ม ท่านเป็นอะไร ท่านไม่ควรแก่ทักษิณาทานเลย"

พระโพธิสัตว์ ตอบว่า "ลูกรัก เจ้าจำไม่ได้หรือ เจ้ามัวแต่ลุ่มหลงสมบัติอันไม่เป็นแก่นสาร เดิมท่านเคยให้ทาน เหตุไรท่านจึงเลิกเสียเล่า" มณฑพย์กุมาร ตอบว่า "ข้าแต่ท่าน เราจำท่านไม่ได้ ท่านเป็นใคร มานี่เพื่อประโยชน์อันใด เหตุไร ท่านจึงอ้างตัวว่าเป็นบิดาเรา" พระโพธิสัตว์ตอบว่า "ลูกรัก เรามีความสงสารท่าน เมื่อก่อนท่านเคยประพฤติดี บัดนี้ กลับมาประพฤตินอกทาง ข้อนี้ไม่สมควรเลย

ขอให้ท่านกลับประพฤติดีดังเดิมเถิด" แล้วพระโพธิสัตว์ก็อธิษฐานด้วยสัจจกิริยา บันดาลให้มณฑพย์กุมารเห็นโทษ ของความประพฤตินอกทาง เมื่อเห็นแล้ว สารภาพความผิด ตั้งจิตประพฤติดีสืบไป พระโพธิสัตว์มั่นใจในความประพฤติของมณฑพย์แล้ว จึงกลับ ไปยังป่าหิมพานต์ ยังฌานสมาบัติให้ดำรงอยู่ เมื่อสิ้นชีวิตมีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

การอธิษฐาน ที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมาในครั้งนี้ จัดเป็น **"อธิษฐานอุปบารมี"**

๒๔

อธิฐานปรมัตถบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **เตมิยกุมาร**

พระเจ้ากาสิกราช ทรงมีบาทบริจาริกาถึงหมื่นหกพันคน มีพระนางจันทรเทวีเป็นพระอัครมเหสี แต่ไม่มีพระราชโอรสหรือพระราชธิดา พระองค์โปรดให้พระสนมกำนัลทั้งหลาย พร้อมทั้งพระอัครมเหสีทรงสมาทานอุโบสถศีล เพื่อทรงอธิษฐานให้มีพระโอรสหรือพระธิดา ด้วยเดชแห่งศีลของพระนางเจ้าจันทรเทวี พระโพธิสัตว์เสด็จอุบัติในพระครรภ์ของพระนางเจ้า เมื่อประสูติพระโอรส พระเจ้ากาสิกราชและประชาชนทั่วพระนคร มีความยินดีเป็นล้นพ้น พากันถวายพระนามว่า **"เตมิยกุมาร"** พระชนกทรงโปรดปรานมาก แม้เวลาทรงราชการอยู่ก็โปรดให้เชิญเสด็จพระกุมาร มาประทับร่วมอยู่ด้วย คราวหนึ่ง ราชบุรุษเจ้าพนักงานนำโจร ๔ คน มายังหน้าพระที่นั่ง ท้าวเธอทอดพระเนตรเห็นโจรนั้นแล้ว รับสั่งให้ลงพระราชอาญาโจรทั้ง ๔ นั้น ให้เอาหวายหนามเฆี่ยนโจรคนหนึ่งทันที ให้จำโจรคนหนึ่งด้วยเครื่อง จำมีขื่อคาโซ่ตรวน แล้วส่งเข้าเรือนจำทันที ให้เอาฉมวกแทงศีรษะโจรคนหนึ่ง ให้เอาหลาวแทงโจรอีกคนหนึ่ง

พระโพธิสัตว์ทรงสดับพระดำรัส พระชนกนาถทรงรู้สึกร้อนพระทัย ทั้งกลัวทั้งสะดุ้ง ทรงพระดำริว่า พระชนกของเรานี้ ทรงอาศัยราชสมบัติ ทำกรรมหนักเกินไปเสียแล้ว สิ้นสุดพระชนม์ชีพแล้วต้องตกนรกแน่ วันต่อมา พระโพธิสัตว์ประทับภายใต้พระมหาเศวตฉัตร บรรทมหลับไปหน่อยหนึ่ง พอตื่นบรรทม ลืมพระเนตรเห็นพระมหาเศวตฉัตร ได้เห็นราชสมบัติอันยิ่งใหญ่ ทรงกลัวอยู่แล้วก็ทรงกลัวมากขึ้นอีก ทรงพระดำริต่อไปว่า เรามาจากไหน จึงมาเกิดในพระราชวงศ์นี้ เมื่อทรงได้ชาติสรณญาณ คือ ทรงระลึกชาติหนหลังได้ ก็ทรงทราบว่ามาจากเทวโลก เมื่อทรงระลึกย้อนขึ้นไปอีก ก็ทรงทราบว่า พระองค์เคยทรงทำบาป ทรงตกอยู่ในอุสุทนรกถึง ๘๐,๐๐๐ ปี เกิดความกลัวหนักขึ้นว่า "เราเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ๒๐ ปี ต้องตกนรกถึง ๘๐,๐๐๐ ปี ไม่คุ้มกันเลย บัดนี้ก็กลับมาเกิดในเรือนโจรอีกแล้ว เมื่อวานนี้เอง พระชนกของเราก็โปรดให้ลงพระราชอาญาแก่โจร ซึ่งเป็นบาปแท้ สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุตกนรกอีกเป็นแน่" ทรงสลดพระทัย พระสรีระก็ทรงซูบซีดลงทันที ทรงพระดำริว่า "ไฉนหนอ เราจึงจะพึงพ้นจากเรือนหลวงนี้ได้ ทำไฉนหนอ เราจึงจะไม่ต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้"

ในขณะนั้น นางเทพธิดาซึ่งสิงอยู่ในพระมหาเศวตฉัตร เคยเป็นมารดาแต่ชาติหนหลัง ได้ทราบความปริวิตกของพระโพธิสัตว์ จึงปลอบโยนว่า "พ่อเตมิยะ พ่ออย่าทุกข์ร้อนไปเลย พ่อไม่ต้องกลัวดอก เมื่อพ่อไม่อยากจะเป็นก็ไม่ต้องเศร้าโศก แม่จะบอกอุบายให้ พ่อไม่เป็นง่อยเป็นเปลี้ย พ่อก็จงทำให้เป็นง่อยเป็นเปลี้ย พ่อจงทำเป็นคนหูหนวกเสีย พ่อจงทำเป็นคนใบเสีย พ่อจงอธิษฐานองค์ ๓ ประการนี้เถิด พ่ออย่าอวด ลวดลาย" แล้วกล่าวต่อไปว่า

"พ่ออย่าแสดงความฉลาด พ่อจงให้คนทั้งปวงเขารู้ว่า เจ้าเป็นคนเขลา คนในที่นั้นทั้งหมดจะได้ดูหมิ่นพ่อว่า เป็นคนกาลกิณี พ่อก็จะไม่ต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดิน"

พระโพธิสัตว์ เมื่อได้ทรงฟังคำนางเทพธิดา จึงตรัสแก่เทพธิดาว่า "หม่อมแม่เป็นผู้มีพระคุณแก่ลูกมากที่สุด ลูกจะสนองคำของหม่อมแม่ แล้วทรงอธิษฐานองค์ ๓ นั้น คือ ๑. ทรงทำเป็นคนง่อย ๒. ทรงทำเป็นคนหนวก ๓. ทรงทำเป็นคนใบ้ ตั้งแต่วันนั้นก็ทรงสละพระชนม์ชีพ ไม่มอง ไม่หิว ไม่กระหาย ไม่กระวนกระวาย ทุกอย่าง"

นางนมเห็นอาการอันผิดปรกติวิสัยของเด็กเช่นนั้น พากันตกใจช่วยกันแก้ไขไม่สำเร็จ จึงกราบทูลพระชนกพระชนนีให้ทรงทราบ เมื่อโปรดให้แก้ไขด้วยวิธีต่าง ๆ ก็ไม่สำเร็จ หมอก็ตรวจไม่พบอาการของคนง่อยเปลี้ย ไม่พบอาการของคนหูหนวก ไม่พบอาการของคนใบ้ แต่สงสัยว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้นไปได้

เมื่ออายุ ๑-๒-๓-๔-๕ ขวบ ก็ถูกทดลอง แต่พระโพธิสัตว์คิดว่า ไฟนรกร้อนกว่า นรกเป็นภัยใหญ่ เราตายคราวนี้ก็เพียงตายเท่านั้น เมื่อเราไม่ได้ทำกรรมที่เป็นเหตุไปนรก เราก็ไม่ต้องตกนรก พระเจ้ากาสิกราชทรงแก้ไขมาโดยลำดับ แต่ไม่ได้ผลอะไรเลย พระโพธิสัตว์ทรง นึกถึงภัยนรกเป็นสำคัญ ไม่ยอมถอนอธิษฐาน ในที่สุดเมื่อพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา พวกโหรทำนายว่า "พระเตมิยกุมาร เป็นกาลกิณี จะเอาไว้ใน บ้านเมืองไม่ได้ ต้องเนรเทศหรือนำไปฝังเสีย ถ้าขืนเลี้ยงไว้ในบ้านเมือง จะล่มจม จะเกิดจลาจล" พระชนกทรงอนุวัตรตามโหร พระนางจันทรเทวี ทรงทราบ ไม่ทรงอนุวัตรตาม ตรัสว่า "พระลูกของพระนางไม่มีผิด พวกโหรนั่นเองแหละผิด" ได้ทำนายว่า "พระราชโอรส

ทรงสมบูรณ์ด้วย บุญญาภินิหารมากมาย ทำไมคำโหรจึงกลับกลายเช่นนี้เล่า" พระนางเจ้าโปรดให้คนเหล่านั้น ดูพระสรีระพระกุมาร แม้จะมีอาการวิปริตถึงเช่นนั้น มาเป็นสิบ ๆ ปีแล้วก็ตาม ยังทรงสมบูรณ์วิไลลักษณ์อยู่เป็นปรกติ แม้จะประทับบรรทมอยู่เฉย ๆ โดยมิได้ไหวติงเลยก็ตาม ยังปรากฏดังทองคำธรรมชาติ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เมื่อได้ทราบคำทำนายของโหร เช่นนั้น ทรงพอพระทัย มากทรงพระดำริว่า คราวนี้ความปรารถนาของเรา จะถึงที่สุดแล้ว พระเจ้ากาสิกราชโปรดให้นายสุนันทสารถีจัดรถ เพื่อนำพระโพธิสัตว์ไปฝังทั้งเป็นที่ป่าช้า เมื่อพระโพธิสัตว์ประทับรถแล่นผ่านมา พระนางเจ้าผู้เป็นพระชนนี ทรงกันแสงเสด็จตามรถด้วยพระบาท ทรงร้องแล้วร้องเล่า แต่ก็มิได้ มีใครช่วยได้ ด้วยเป็นพระโองการของ พระเจ้าอยู่หัว พระโพธิสัตว์เห็นพระชนนีมีอาการอย่างนั้น พระทัยแทบจะแตกเหมือนกัน อยากจะตรัสกับพระชนนี แต่ถ้าตรัสออกไปอธิษฐานที่ทรงอดมาได้ ๑๖ ปี ก็จะเสียเปล่า ทรงเอาภัยนรกขึ้นมาขู่พระองค์เอง พอรถแล่นกระทบธรณีประตู ผ่านออกไป พระโพธิสัตว์ ก็เข้าพระทัยว่าความปรารถนาของอาตมาถึงที่สุดแล้ว เป็นผู้มีพระมนัสแช่มชื่นเป็นที่สุด เมื่อนายสุนันทสารถีนำพระโพธิสัตว์ไปถึงป่าช้าแล้ว รีบขุดหลุมจะฝัง ขณะที่กำลังขุดหลุมนั้น พระโพธิสัตว์ ทรงดำริว่า เราทำความเพียรอดทนไม่ไหวมือไหวเท้ามาถึง ๑๖ ปีแล้ว กำลังของเราจะยังมีอยู่หรือไม่ ทรงคิดอย่างนี้แล้ว ก็เสด็จลุกขึ้นลูบพระพาหาพระวรกายเสด็จลงจากรถ ก็ทำได้เรียบร้อยดีทุกอย่าง ไม่มีอะไรบกพร่องเลย แล้วจึงเสด็จดำเนินไปหา นายสุนันทสารถี ที่กำลังขุดหลุมอยู่ ถามว่า **"ดูกรนายสารถี ท่านรีบขุดหลุมทำไม ท่านจะใช้หลุมนี้ทำอะไร"**

นายสุนันทสารถีได้ยินคำนั้น ก้มหน้าขุดหลุม ไม่เหลียวดู พูดว่าพระราชโอรสในพระเจ้าอยู่หัว เป็นใบ้ หนวก ง่อยเปลี้ย ดุจจะหาหัวใจไม่ได้ประสูติแล้ว พระเจ้าอยู่หัวตรัสสั่ง กับเราว่า เจ้าจงฝังลูกเราเสียในป่าช้าเถิด

พระโพธิสัตว์ ตรัสว่า "เรามิได้เป็นคนหนวก เรามิได้เป็นคนใบ้ เรามิได้เป็นคนง่อยเปลี้ย เรามิได้มีอินทรีย์วิกลวิการ ถ้าฝังเราในป่าช้า ท่านก็จะทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ทั้งผิดพระราชโองการที่โปรดให้ฝังคนใบ้ ท่านจงดูขาทั้งสองของเรา เหมือนกับต้นกล้วยทองคำ ท่านดูแขนทั้งสองของเรา เหมือนกับกาบกล้วยทองคำ ท่านจงฟังคำที่เรากล่าวเป็นคำอ่อนหวาน ถ้าท่านฝังเราในป่าช้า ท่านจะทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม"

นายสุนันทสารถีฟังคำนั้นแล้ว คิดว่า ใครหนอ ตั้งแต่เกิดมาก็ตั้งหน้าสรรเสริญตัวเองเท่านั้น จึงหยุดขุดหลุมเงยหน้าขึ้นดู เห็นรูปร่างหน้าตาท่าทางสมส่วน แต่ไม่รู้จักว่าเป็นใคร จึงถามว่า "ท่านเป็นใคร เป็นเทวดาหรือคนธรรพ์ หรือพระอินทร์ พระพรหม ท่านเป็นลูกใคร ข้าพเจ้าจะรู้จักท่านได้อย่างไร" พระมหาสัตว์ ตอบว่า "เรามิใช่เทวดา ไม่ใช่คนธรรพ์ ไม่ใช่พระอินทร์ พระพรหม อะไรที่ไหนทั้งนั้นแหละ เราเป็นคนที่ท่านจะฆ่าฝังหลุม ผู้เป็นโอรสในพระเจ้ากาสิกราช พระองค์ที่ท่านพึ่งบารมีเลี้ยงชีพอยู่ได้นี้แหละ ถ้าท่านฝังเราเสียในป่าช้า ก็เชื่อว่าท่านทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม บุคคลนั่งนอนในร่มเงาแห่งพฤกษชาติใด บุคคลนั้นไม่ควรหักกิ่งแห่งพฤกษชาตินั้น เมื่อทำเช่นนั้นก็ชื่อว่า เป็นผู้ประทุษร้ายมิตร เป็นคนลามก พระเจ้าอยู่หัวเหมือนต้นไม้ใหญ่ เราเป็นเหมือนกิ่งไม้ ตัวท่านเป็นเหมือนคนอาศัยร่มเงา ถ้าท่านฝังเราเสียในป่าช้า ท่านก็ชื่อว่าทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรมแน่"

เมื่อทรงทำให้นายสารถีเชื่อสนิทแล้ว จึงประกาศมิตรธรรม ทรอธิษฐานเพศเป็นดาบส ส่งนายสุนันทสารถีกลับพระนคร พระนางเจ้าชนนีประทับนั่งรออยู่ต้นทาง เมื่อเห็นรถกลับมาเปล่า พระนางเจ้าทรงตกพระทัยถึงสลบ เมื่อฟื้นคืนพระสติแล้วได้ทรงทราบว่า "พระโอรสเป็นผู้มีบุญญาธิการ ได้เสด็จออกผนวชแล้ว" พระนางเจ้าก็ทรงพระโสมนัสอนุโมทนาด้วยดี ทั้งพระชนกพระชนนีทรงพร้อมเพรียงกันตลอดพระชนม์ชีพ

คำอธิษฐาน ของเตมิยกุมารบรมโพธิสัตว์นี้ จัดเป็น **"อธิษฐาน-ปรมัตถบารมี"**

๒๕

เมตตาบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **สามบัณฑิต (สุวรรณสาม)**

เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี แคว้นกาสี พระพุทธเจ้าของเราเสวยพระชาติเป็นสามบัณฑิต คนทั้งหลาย เรียกกันว่า **"สุวรรณสาม"** เป็นลูกชายคนเดียวของบิดามารดา ซึ่งบวชเป็นฤาษี อยู่ในป่าริมฝั่งแม่น้ำมิคสัมมตา ตั้งใจปรนนิบัติบิดามารดาด้วยดี อยู่ในป่านั้น ตามปรกติสุวรรณสามเป็นคนมีเมตตากรุณาแก่สัตว์ทั่วไป ด้วยอำนาจของเมตตานั้น สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในป่ากลายเป็นมิตร สนิทสนมกับสุวรรณสามทั้งหมด เวลาสุวรรณสามไปไหน เช่น ไปตักน้ำมา ให้บิดามารดาได้กินได้ใช้ ก็มีสัตว์ป่า เช่น กวางทราย เป็นต้น แวดล้อมไปมาตลอดทาง เป็นอยู่อย่างนี้เป็นปรกติ มิได้มีภัยมีเวร กับใคร และอยู่เป็นสุข ตลอดมา

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าปิลยักษ์ ผู้ครองกรุงพาราณสี ทรงอาวุธครบพระหัตถ์ พร้อมด้วยหมู่ทหารแวดล้อม เสด็จออกทรงกีฬาล่าสัตว์ตามวิสัยของกษัตริย์ในยุคนั้น บังเอิญวันนั้นไม่ได้เนื้อเลยสักตัวเดียว เสด็จเที่ยวสัญจรมาใกล้แม่น้ำมิคสัมมตา ได้ทอดพระเนตรเห็นสุวรรณสามมีหมู่เนื้อแวดล้อม ตักน้ำแบกหม้อขึ้นจากท่าน้ำ ท้าวเธอ

สงสัยพระทัยว่า เพราะผู้นี้ทีเดียวรวบรวมเอาหมู่เนื้อไว้เสีย จึงฟาดพระแสงศรแผลงไป เพื่อให้ถูกแต่พอเจ็บตัว สุวรรณสามค่อยล้มลงประคองหม้อน้ำบนกองทราย กำหนดทิศที่บิดามารดาอยู่แล้วหันศีรษะไปทางนั้น นอนทนความเจ็บอยู่ด้วยความสงสัย จึงกล่าวว่า

"ใครหนอยิงเรา ผู้ประมาทขาดเจริญเมตตาจิตเสียครู่เดียว กำลังแบกหม้อน้ำไป กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนไหนยิงเราแล้วแฝงกายอยู่ เนื้อของเราก็กินไม่ได้ หนังของเราก็ทำอะไรไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครหนอมายิงเราแฝงกายอยู่ เพราะเหตุไรหนอ ท่านเป็นใคร เป็นลูกเต้าเหล่าใครกัน เราจะรู้จักท่านได้อย่างไร โปรดบอกเราเถิดท่านยิงเราแล้ว ทำไมมาแฝงกายอยู่เล่า โปรดบอกเราเถอะว่า ท่านต้องการอะไร กล่าวอย่างนี้แล้ว นอนนิ่งอยู่ด้วยพิษศร"

พระเจ้าปิลยักษ์ ได้ทรงสดับเช่นนั้น ทรงรำพึงว่า "น่าอัศจรรย์จริงหนอ ท่านผู้นี้ถูกยิงแล้ว ไม่ได้กล่าวคำร้ายเลยแม้แต่คำเดียว กลับพรรณนาด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวานอีก" จึงเสด็จเข้าไปใกล้ ทรงแสร้งตรัสเบี่ยงบ่ายว่า "เราเป็นราชาแห่งชนชาวกาสี คนทั้งหลายเรียกเราว่า พระเจ้าปิลยักษ์ เราละแคว้นมอบให้พระชนนีปกครองเที่ยวล่าเนื้อมา เพราะอยากได้เนื้อ เรามีฝีมือทางธนูศิลป์ ใคร ๆ ก็รู้ว่าเราเป็นคนแม่นธนู" ตรัสถามว่า "ท่านเป็นใคร เป็นลูกเต้าเหล่าใคร ทำไมเราจะรู้จักท่านได้ ช่วยแจ้งให้เรารู้ด้วย"

สุวรรณสาม คิดว่า หากเราจะบอกว่า เราเป็นเทวดาหรือนาคยักษ์ พระเจ้าอยู่หัวก็คงจะทรงเชื่อเรา แต่จะประโยชน์อะไรด้วยคำเช่นนั้น จำเราจะกราบทูลให้ทรงทราบตามจริง แล้วจึงกราบทูลว่า "ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้า เป็นลูกฤาษี ซึ่งเป็นเชื้อสายนายพรานป่า

ญาติทั้งหลาย เรียกชื่อข้าพระพุทธเจ้าว่า **สามะ** วันนี้ ข้าพระพุทธเจ้าต้องตายแน่ เพราะถูกศรที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงยิงมา โปรดถอดพระเนตรลูกศร ที่ยังคาตัวข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด" แล้วทรงทูลต่อไปว่า "ขณะนี้ ข้าพระพุทธเจ้า ต้องบ้วนเลือดซึ่งตกในไหลออก แต่ขอทูลถามว่า ทรงยิงข้าพระบาททำไม โลกกล่าวว่าเสือถูกยิงตาย เพราะหนัง ช้างถูกฆ่าตายเพราะงา ก็ข้าพระองค์นี้ถูกฆ่าเพราะอะไร" พระเจ้าปิลยักษ์ทรงสดับแล้ว ทรงละอายพระทัย แต่ก็เสพระทัยตรัสว่า "เนื้อปรากฏแล้ว มาตรงแนวศรที่เราเล็งแล้ว พอมันเห็นท่านเข้าฝูงเนื้อก็แตกไป เราโกรธท่านจึงยิงท่าน" พระโพธิสัตว์สุวรรณสามกราบทูลว่า "ขอเดชะ พระองค์ตรัสอะไรเช่นนั้น ตั้งแต่ข้าพระบาทจำความได้ รู้เดียงสาแล้ว ตั้งแต่ปฐมวัยจนบัดนี้ ฝูงเนื้อหรือเสือร้ายในป่านี้ ไม่เกรงกลัวข้าพระบาทเลย เห็นข้าพระบาทแล้ว กลับยินดีวิ่งเข้าห้อมล้อม เมื่อเป็นเช่นนี้ ไม่น่าตรัสเช่นนั้นไปได้เลย ขอเดชะ" พระเจ้าปิลยักษ์ทรงสดับคำนั้นแล้ว ทรงสลดพระทัยว่า เรานี้ช่างเลวทรามจริง ยิงเขาผู้ไม่มีผิดแล้ว ยังพูดเท็จอีก ไม่เอาละ ตั้งแต่นี้ไปเราจะพูดแต่ความจริงเท่านั้น แล้วตรัสสารภาพว่า

"จริงอย่างท่านว่า เนื้อเห็นท่านแล้ว หาได้ตกใจไม่ เราพูดเท็จกับท่านดอก เพราะเรามีความโลภความโกรธครอบงำ จึงยิงท่าน ความจริงเป็นอย่างนี้นะท่าน" เมื่อพระเจ้าปิลยักษ์ทรงทราบว่า สุวรรณสาม เป็นผู้ปรนนิบัติบิดามารดาซึ่งตาบอดทั้งคู่ อาศัยอยู่ในอาศรม ใกล้ฝั่งน้ำนั้น จึงตรัสรับอาสาจะทรงปรนนิบัติบิดามารดาของสุวรรณสาม ให้เหมือนดังสุวรรณสามได้ปรนนิบัติแล้ว จึงเสด็จไปยังที่อยู่ของดาบส ทั้ง ๒ พอพระเจ้าปิลยักษ์เสด็จเข้าใกล้ ท่านทั้งสอง

ท่านทั้งสอง สังเกตฝีเท้าเดินก็แน่ใจ ว่าไม่ใช่ลูกของตน เมื่อทราบว่าเป็นพระเจ้า แผ่นดินแล้วก็ทำปฏิสันถาร ด้วยดี เมื่อทราบเรื่องตลอดแล้ว พระเจ้าปิลยักษ์จึงพาท่านทั้งสองนั้น มายังที่ซึ่งสุวรรณสามนอนสลบอยู่

ลำดับนั้น พระฤาษีผู้บิดา จึงช้อนศีรษะสุวรรณสามลูกชายขึ้นพาดไว้บนตัก ฝ่ายฤาษีผู้มารดาก็ยกเท้าลูกชายขึ้นวางไว้บนตัก พร่างพร่ำรำพันต่าง ๆ นานา จนพระเจ้าปิลยักษ์แทบขาดพระทัยลงในขณะนั้น ฤาษีทั้งสองกลับคิดได้ว่า เจ้าสุวรรณสามลูกเรา คงจะสลบด้วยอำนาจพิษศร คงจะยังไม่ถึงสิ้นชีวิตเป็นแน่ จึงตั้งใจอธิษฐานสัจจกิริยาเพื่อถอนพิษศรนั้น ฤาษีมารดาพระโพธิสัตว์ เป็นผู้ตั้งจิตสัจจกิริยาว่าดังนี้ *"เจ้าสามนี้ เป็นผู้ประพฤติธรรมเป็นปรกติ เป็นผู้พฤติดังพรหมเป็นปรกติ เป็นคนกล่าวจริงเป็นปรกติ เป็นคนเลี้ยงพ่อเลี้ยงแม่ เป็นคนเคารพยำเกรง ผู้ใหญ่ในตระกูล เป็นที่รักยิ่งปานชีวิตของเราด้วยสัจจวาจานี้ ขอพิษศร จงหายคลายจากเจ้าสามเถิด"* เมื่อฤาษีมารดาได้ตั้งสัจจกิริยา ดังนั้นแล้ว ฤาษีผู้บิดาจึงตั้งสัจจกิริยาว่า *"เจ้าสามนี้เป็นผู้ประพฤติธรรมเป็นปรกติ เป็นผู้มีเมตตาในสัตว์ทั่วหน้าด้วยสัจจวาจานี้ ขอพิษศร จงคลายจากพ่อสามเถิด"* พอจบสัจจกิริยาของมารดา พระโพธิสัตว์ก็พลิกซ้ายแล้วนอนเฉยอยู่ พอจบคำสัจจกิริยาของบิดา พระโพธิสัตว์ก็พลิกขวาแล้วนอนเฉยอยู่

ในลำดับนั้น เทพยดาชื่อว่า **สุนธรี** ผู้เคยเป็นมารดาของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เจ็ด ได้เห็นเหตุนั้นโดยตลอด นางมีความห่วงใยได้มาเฝ้ารักษาอยู่ตลอดเวลาที่พระโพธิสัตว์ได้นอนสลบอยู่ เมื่อได้

โอกาสนางจึงตั้งสัจจกิริยาว่า *"เรามีปรกติอยู่ที่คันธมาทน์ภูผา ตลอดราตรีนาน ไม่มีใครที่เรารักยิ่งไปกว่าพ่อสามะอีกแล้ว ของหอมทั้งหมดที่มี อยู่ในป่านี้ด้วยสัจจวาจานี้ ขอพิษศรจงคลายหายจากพ่อสามะด้วยเถิด"* เมื่อดาบสผู้บิดาและดาบสผู้มารดา ได้พร่ำพรรณนาเพ้ออย่างน่าสงสาร ขอพ่อสามะหนุ่มน้อยงดงาม น่ารักน่าชมน่านิยมเอ็นดู จงลุกขึ้นเถิด

ในทันใดนั้น อัศจรรย์ทั้งปวงก็บังเกิดมี คือ พระโพธิสัตว์หายโรค ดาบสผู้บิดาและมารดาหายตาบอดทั้งหมด เห็นอะไรได้ดีเป็นปรกติ อรุณตั้งขึ้น และท่านทั้ง ๔ คือ พระเจ้าปิลยักษ์ ทุกูลดาบส นางปาริกาตาปสินี และสุวรรณสาม มาปรากฏในอาศรมสถานขณะเดียวกัน บิดามารดาทั้งสองมีความยินดีเป็นล้นพ้นว่า เราทั้งสองได้ดวงดีเป็นปรกติ และเจ้าสามะลูกเราก็หายโรค แล้วสุวรรณสามโพธิสัตว์จึงกล่าวคำอนุโมทนาว่า

"สาโมหมสฺมิ ภทฺทํ โวโสตฺถนมฺหิ สมุฏฺฐิโต"

ข้าพเจ้าเป็นผู้มีนามว่า สามะ ขอความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าลุกขึ้น ได้แล้วโดยสวัสดี ขอท่านทั้งหลายจงอย่าปริเทวนาเลย จงพูดกับข้าพเจ้าด้วยยินดีเถิด ฯ

พระเจ้าปิลยักษ์ ทอดพระเนตรเห็นความอัศจรรย์บันดาลเช่นนั้น จึงตรัสว่า "ข้าพเจ้าทั้งหลงพร้อมหลงเอาจริง ๆ จัง ๆ มืดมิดไปทั่วทิศหมด ข้าพเจ้าเห็นเจ้าสามะตายแล้ว ทำไมจึงกลับเป็นได้อีกเล่า"

พระโพธิสัตว์สุวรรณสาม ทูลถึงเหตุต่าง ๆ ที่กลับเป็นขึ้นนั้นได้ทรงทราบแล้ว พระเจ้าปิลยักษ์ตรัสขอให้พระโพธิสัตว์เป็นสรณะ

ในพระองค์ พระโพธิสัตว์จึงถวายอนุสาสน์ให้พระเจ้าปิลยักษ์ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม มิให้ทรงประมาท เมื่อจะถวายโอวาทให้ยิ่งขึ้นจึงได้ถวายเบญจศีล พระราชาปิลยักษ์ทรงรับโอวาทของพระโพธิสัตว์ด้วยเศียรเกล้า ทรงไหว้พระโพธิสัตว์สุวรรณสาม ตรัสขอขมาลาโทษแล้วเสด็จกลับกรุงพาราณสี ทรงปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้เป็นสุขสำราญทั่วหน้า ตลอดพระราชอาณาจักร ทรงบำเพ็ญบุญ มีทานเป็นต้น ทรงรักษานิตยศีล ครองสมบัติโดยธรรมสม่ำเสมอตลอดพระชนม์ชีพ ของพระองค์ ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์สุวรรณสามก็บำรุงบิดามารดา ให้เป็นสุข ยังฌานให้บังเกิดพร้อมด้วยบิดามารดา มิได้เสื่อมจากฌาน ในที่สุดแห่งอายุขัยก็มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้าโดยนิยมดังนี้

เมตตาธรรม ที่สุวรรณสามโพธิสัตว์ได้เจริญในครั้งนั้น จัดเป็น **"เมตตาบารมี"**

๒๖

เมตตาอุปบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **ทีปายนดาบส**

ในอดีตกาล พระเจ้าโกสัมพิกะ ทรงครองราชสมบัติในกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ มีพราหมณ์ ๒ คน มีทรัพย์สมบัติคนละ ๘๐ โกฏิ เป็น สหายรักกัน เห็นโทษในกามคุณ ให้ทานเป็นการใหญ่ ทั้ง ๒ คนก็ละฆราวาสออกมาบวชเป็นดาบสอยู่ ณ ป่าหิมพานต์ เที่ยวแสวงหามูลผลาหารเลี้ยงชีพอยู่ถึง ๕๐ ปี เมื่อต้องการรรสเค็มรสเปรี้ยว ได้เที่ยวไปถึงชนบท แคว้นกาสี ท่านทีปายนดาบสมีเพื่อนอยู่คนหนึ่งชื่อ มณฑพย์ เมื่อพระดาบสเข้าไปเยี่ยม เขาจึงจัดการต้อนรับ ทำศาลาให้พัก ถวายปัจจัย ๔ ให้บริบูรณ์ พักอยู่ที่นั้นประมาณ ๓-๔ พรรษา แล้วพากันไปยังกรุงพาราณสี อาศัยอยู่ที่อธิมุตกสุสาน ท่านทีปายนดาบสอยู่ที่นั้นพอสมควรแล้ว กลับมาพักอยู่กับสหายมณฑพย์อีก แต่อีกองค์หนึ่งยังอาศัยอยู่ที่ป่าช้านั้น

อยู่มาวันหนึ่ง โจรคนหนึ่งขึ้นบ้านลักทรัพย์ เจ้าของตื่นรู้ว่าขโมย แจ้งเจ้าพนักงาน พากันออกติดตามมาอย่างกระชั้นชิด โจรเห็นไม่ได้

การจึงทิ้งสิ่งที่ลักมาได้ไว้หน้าประตูบรรณศาลา ที่พระดาบสอาศัยอยู่ เมื่อเจ้าของกับเจ้าหน้าที่มาถึงที่นั้น พบพระดาบสอยู่ในบรรณศาลา สำคัญว่าเป็นโจรจึงพากันเข้าไปคุกคามด้วยคำหยาดคาย ซ้อมถึงบาดเจ็บ ขู่ตะคอกว่า "เจ้าคนร้าย กลางวันทำเป็นดาบส กลางคืนออกเที่ยวลักทรัพย์ชาวบ้าน" แล้วช่วยกันจับพระดาบสไปส่งราชสำนัก พระเจ้ากรุงโกสัมพี ไม่ทรงพิจารณา โปรดให้ลงโทษทันที พวกเจ้าพนักงานเอาหลาวไม้ตะเคียนเสียบแต่ไม่เข้า พระดาบสเล็งถึงกรรม ทราบชัดว่าตนได้ทำกรรมไว้เมื่อครั้งก่อน ได้เอาหลาวไม้ทองหลางปักหลังแมลงสาป หนามหักคาแมลงสาปไม่ตาย เห็นว่าตนจะหนีกรรมนี้ไม่พ้น จึงบอกราชบุรุษว่า "ต้องเอาไม้ทองหลางเสียบจึงจะเข้า" เจ้าพนักงานทำตามพระดาบสต้องเสวยทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส เลือดไหลโทรมออกมา ทางช่องหลาว เสวยผลกรรมอยู่ที่นั้น

อยู่มาวันหนึ่ง ท่านทีปายดาบสนึกถึงสหายขึ้นว่า เราไม่ได้พบกันนานแล้ว ออกเดินทางมาเยี่ยม พอมาถึงกลางทางก็ได้ข่าวนั้น ได้พบกันแล้ว จึงถามว่า "เพื่อนไปทำผิดอะไรหรือ" ท่านตอบว่า "เราไม่ได้ทำผิดอะไรเลย" ท่านทีปายนะ จึงถามว่า "ถ้าเช่นนั้น ท่านจะรักษาใจไม่ให้โกรธแค้นพวกนี้จะได้ไหม" ท่านตอบว่า "เพื่อนเอ๋ย แม้เราจะถูกลงอาชญาถึงเพียงนี้แล้วก็ตาม เราก็ยังไม่ได้โกรธคนที่จับเรา หรือพระเจ้าอยู่หัวที่โปรดให้ลงโทษเราเลย เราเจริญเมตตาในท่านเหล่านั้นอยู่ตลอดมา" ท่านทีปายนะผู้สหายพูดว่า "ถ้าเช่นนั้น ร่มเงาของผู้มีศีลเช่นสหายนี้ย่อมเย็นสำราญแน่" เขาจึงนั่งพิงหอกหลาวที่เสียบกายพระดาบสนั้นอยู่ เลือดที่ไหลออกมาได้แปดเปื้อนผ้าครองของท่านทีปายนะติดกรับไปทั้งตัว ขณะที่ท่านนั่งพิงหลาวอยู่นั่นเอง คนทั้งหลาย

จึงพากันไปกราบทูลพระเจ้าโกสัมพีให้ทรงทราบ พระองค์รีบเสด็จมายังที่นั้น ตรัสถามว่า "ท่านทีปายนะ เหตุไร ท่านจึงมานั่งพิงหลาวอยู่อย่างนี้เล่า ช่วยบอกโยมด้วย" ท่านถวายพระพรว่า "มหาบพิตรอาตมภาพ นั่งรักษาพระดาบสอยู่นี้ มหาบพิตรทรงทราบหรือเปล่าว่าพระดาบส ผู้นี้ทำผิดอย่างไร" พระเจ้าโกสัมพีตรัสว่า "ท่านทีปายนะโยมไม่ทันพิจารณาสั่งให้ลงโทษไป" พระดาบสถวายพระพรว่า "บพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาพระราชามหากษัตริย์ ต้องทรงพิจารณาใคร่ครวญดูก่อนแล้วจึงทำ"

เมื่อพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่า "พระดาบสไม่มีผิดแล้ว" โปรดให้ถอนหลาว แต่ก็ถอนไม่ออก เพราะกรรมของท่าน ท่านจึงบอกให้ราชบุรุษเลื่อยให้ขาดเสมอเนื้อ หลาวจะคาอยู่เช่นนั้นด้วยกรรมของท่านและพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้บำรุงพระดาบสนั้นตลอดไป ฝ่ายท่านทีปายนะดาบส เมื่อรักษาสหายดาบสหายแล้ว ก็กลับมายังบ้านมณฑพย์อีกเมื่อวันหนึ่งมณฑพย์ได้ทราบจึงออกต้อนรับ ให้อยู่ในบรรณศาลาของตนบำรุงด้วยปัจจัย ๔ ให้ผาสุขโดยควร

มณฑพย์พาบุตรภรรยา นำเครื่องสักการะบูชาไปนมัสการพระดาบส ลูกชายคนหนึ่งชื่อยัญฑัต เล่นลูกข่างอยู่ท้ายอาศรม ลูกข่างกระเด็น ตกลงไปในโพรงจอมปลวก ซึ่งมีอสรพิษอาศัยอยู่ในนั้นเด็กยัญทัต ไม่รู้ว่ามีอสรพิษ จึงล้วงเอาลูกข่าง ถูกอสรพิษกัดมือ สลบลงในที่นั้นนอง มณฑพย์จึงอุ้มลูกชายมาวางตรงหน้าพระดาบส พูดอ้อนวอนว่า "ท่านเจ้าขา ธรรมดาพระดาบส ก็ย่อมจะรู้จักยาและเวทย์มนต์อยู่บ้าง ขอท่านช่วยรักษาลูกของผมให้หายด้วยเถิดเจ้าข้า" พระดาบสตอบว่า "เราไม่รู้จริงนะโยม อาตมาเป็นพระ เป็นหมอไม่ได้"

มณฑพย์พูดว่า "ท่านเจ้าขา ถ้าเช่นนั้น ขอท่านได้ตั้งเมตตาจิต ช่วยลูกผมด้วยเถิด" ท่านทีปายนะวางมือที่ศีรษะยัญญทัต ตั้งเมตตา ตั้งสัตยาธิษฐานว่า

เรามีจิตเลื่อมใสอยู่ ๗ วันเท่านั้น มีความต้องการบุญ จึงได้ประพฤติพรหมจรรย์ ต่อจากนั้น เราต้องทนประพฤติพรหมจรรย์ตลอดมา ถึง ๕๐ ปีเศษแล้ว ด้วยความสัตย์นี้ขอจงคลายเถิด พร้อมกับสัจจกิริยาด้วยอำนาจเมตตาจิต พิษก็คลายออกจากกายไหลลงสู่ดินไป ยัญญทัตลืมตาเห็นบิดามารดา พลิกกายนอนเฉยอยู่ พระดาบสจึงบอกกับมณฑพย์ว่า "กำลังของเราทำได้เท่านี้ ต่อนี้ท่านจงใช้กำลังของท่านบ้างเถิด" มณฑพย์ผู้บิดาจึงตั้งเมตตาจิต กล่าวสัจจกิริยาว่า

"เราเห็นแขกมาถึงบ้าน บางครั้งไม่พอใจเลย แม้สมณพราหมณ์ผู้พหุสูตรก็ไม่ทราบเรื่องนี้เลย คือ เราได้เห็นพระมาถึงบ้าน เพื่อขอพักหรือขอบิณฑบาต บางครั้งเราไม่พอใจจะให้พัก หรือถวายบิณฑบาต แต่เราไม่แสดงอาการที่ไม่พอใจให้ปรากฏ เรานั่งแลดูด้วยสายตาที่แสดงความรักอยู่ แม้สมณพราหมณ์ผู้พหุสูตร ก็รู้ไม่ได้ แม้เราไม่ประสงค์ ก็ให้ทานได้ด้วยความสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมีอยู่แก่ลูกยัญญทัตเถิด" พร้อมกับสัจจกิริยานี้ พิษที่เหลืออยู่ก็ซึมเข้าแผ่นดินไป ยัญญทัตลุกขึ้นนั่งได้ แต่ยังยืนไม่ได้ มณฑพย์จึงบอกกับภรรยาผู้เป็นแม่เด็กว่า "เธอจ๋า ต่อนี้เธอจงช่วยกันรักษาลูกเราเถิด" ภรรยาบอกว่า "นายดิฉันไม่กล้าจะพูดหน้านายได้" มณฑพย์บอกว่า "จงพูดไปเถอะ ขอแต่ให้ลูกเราหายก็แล้วกัน" นางจึงตั้งเมตตาจิตกล่าวสัตยาธิษฐานว่า

"ลูกรัก อสรพิษมีเดชมาก ตัวที่กัดลูกแม่นั้น แม่ไม่ชอบใจเลย พ่อของเจ้าก็ไม่แปลกอะไรกันกับอสรพิษนั้น แม่ไม่รักเหมือนกัน ด้วยสัจจกิริยานี้ ขอความสวัสดีจงมีแก่ลูกยัญญทัตด้วยเถิด" พร้อมกับสัจจกิริยา พิษก็หมดจากตัวเด็ก ยัญญทัตก็ลุกขึ้นวิ่งเล่นได้ตามปรกติ

เมื่อลูกปลอดภัยแล้ว มณฑพย์จึงถามพระดาบสว่า ธรรมดานักบวชย่อมระงับ กิเลสด้วยฌานภาวนา ฝึกอินทรีย์มีจักษุเป็นต้น ให้หมดมลทินได้ นอกจากท่านทีปายนะจะฝึกใจ ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ได้เป็นอันไม่มี ท่านเจ้าขา ท่านเกลียดชังอะไรหรือ จึงฝืนใจประพฤติพรหมจรรย์อยู่ได้ ทำไมจึงไม่สึกออกมาครองเรือนเล่า"

ท่านตอบว่า "โยมมณฑพย์ คนมักติเตียนกันว่า คนที่ออกบวชด้วยศรัทธาแล้ว กลับสึกออกมาครองเรือนนั้น ว่าเป็นคนเหลวไหล เป็นคนกลับกลอกเหมือนเด็กชาวบ้าน เราเกลียดถ้อยคำเช่นนี้อยู่ แม้จะไม่มีความปรารถนา ก็ต้องทนประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป นี่เป็นฐานะที่วิญญูชนสรรเสริญ และเป็นฐานะแห่งสัตบุรุษ เราจะทำบุญด้วยเหตุนี้แหละ"

พระดาบสย้อนถามอีกว่า "ท่านเลี้ยงดูสมณพราหมณ์ และคนเดินทาง ให้อิ่มหนำสำราญ ในเรือนท่านมีข้าวน้ำบริบูรณ์ ใครมาก็กินได้ทุกเวลา เราขอถามท่านว่า ท่านเกลียดกลัวคำอะไร แม้ไม่มีความประสงค์ ก็ยังทนให้ทานนี้อยู่ได้"

มณฑพย์ตอบว่า "บิดามารดา ปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้องของเราเป็นคนมีศรัทธา เป็นทานบดี รู้หลักนักปราชญ์ เราอนุวัตรตามธรรมเนียมของตระกูลนั้น คิดอยู่ว่าอย่าได้เป็นคนตัดจารีตของตระกูลภายหลัง เราเกลียดกลัวถ้อยคำที่ว่า เราเป็นคนตัดจารีตของตระกูลนั้น

ถึงแม้ไม่มีศรัทธาเราก็ให้ทานได้" แล้วมณฑพย์จึงบอกภรรยาว่า "แม่มหาจำเริญ เราได้กับเจ้าตั้งแต่เจ้ายังเป็นสาวรุ่น มีปัญญายังไม่สามารถ ตั้งแต่อยู่ด้วยกันมา เธอยังไม่เคยแสดงความรักให้ประจักษ์เลย เจ้าไม่รักเราเลย เธอปฏิบัติฉันอยู่ เราขอถามว่า เพราะเหตุไร เธอจึงทนปรนนิบัติเราอยู่ได้" นางตอบว่า "ท่านเจ้าขา แต่ไหนแต่ไรมาแล้วภรรยาที่มีผัวบ่อย ๆ ไม่มีในตระกูลนี้เลย ดิฉันประพฤติตามธรรมเนียมของตระกูล แม้จะไม่พอใจ ก็ทนประพฤติอยู่ได้" นางกล่าวเช่นนั้นแล้ว จึงคิดว่า ความลับเราไม่ควรกล่าวต่อหน้า สามีเลย เราก็ได้กล่าวไปแล้ว เขาคงโกรธเรา เราจะขอโทษเขาต่อหน้าพระดาบส เมื่อจะขอโทษจึงกล่าวว่า "ข้าแต่ท่านมณฑพย์ วันนี้ ดิฉันพูดไม่สมควร ขอท่านจงอดโทษแก่ดิฉันด้วยเถิด เพราะดิฉันเห็นแก่ลูกยัญทัต จงลบถ้อยคำนั้นเสียเถิด สิ่งอะไร ๆ ในโลกนี้จะรักเท่าบุตรไม่มีแล้วลูกเราก็ได้รอดชีวิตแล้ว" มณฑพย์กล่าวปลอบภรรยาว่า "ลุกขึ้นเถิดฉันไม่ถือโทษต่อไป จงตั้งใจปรนนิบัติโดยชอบเถิด แม้เราก็จะตั้งใจให้ทานด้วยศรัทธาต่อไป" ฝ่ายพระดาบสก็จะตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อพระโพธิญาณต่อไป ทุกฝ่ายต่างก็ปรีดาปราโมทย์ในความประพฤติของตน ๆ นี้เป็นผลแห่งเมตตา

เมตตา ที่ท่านทีปายนะดาบสแสดงออกเป็นคนแรกในคราวนี้จัดเป็น **"เมตตาอุปบารมี"**

๒๗

เมตตาปรมัตถบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **พระเจ้าพาราณสี**
(เอกราชาผู้ทรงธรรม)

เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ ในกรุงพาราณสี มีอำมาตย์ของพระเจ้าพาราณสีคนหนึ่ง ประพฤติมิดีมิร้ายกับนางข้างใน พระเจ้าพาราณสีโปรดให้เนรเทศเสีย จากแว่นแคว้นของพระองค์ อำมาตย์คนนั้นต้องระหกระเหินไปถึงกรุงสาวัตถีสมัครรับราชการด้วยความขยันขันแข็ง แสดงความจงรักภักดีจนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าโกศล เมื่อได้ช่องจึงกราบทูลยุงยงให้พระเจ้าทุพภิเสนแคว้นโกศล ยกกองทัพ ไปประชิดพระนครพาราณสี ทางพาราณสีไม่ทันรู้ตัว เมื่อถูกล้อมจำต้องยอมแพ้โดยดี พระเจ้าทุพภิเสนตรัสสั่งให้จับพระเจ้าพาราณสีทั้งเป็นมัดพระหัตถ์ไพล่หลังจับใส่สาแหรก ให้พระเศียรห้อยลง โปรดให้แขวนประจานไว้ที่ประตูพระนครพระเจ้าพาราณสี เมื่อถูกลงกรรมกรณ์เช่นนั้น ทรงปรารภถึงพระเจ้าโกศลว่า ประพฤติอย่างโจรแท้ ๆ ไม่ทำอย่างกษัตริย์เลย ทรงสังเวชพระทัย ทรงเจริญเมตตา พรหมวิหาร ทำกสิณบริกรรมภาวนาบำเพ็ญฌาน ยังฌานให้เกิดขึ้นแล้ว ด้วยอำนาจแห่งเมตตาธรรมนั้น

เครื่องพันธนาการต่าง ๆ ก็หลุดออกหมด พระเจ้าพาราณสี ทรงประทับนั่งขัดบัลลังก์ ตั้งพระกายตรง ดำรงพระสติมั่น ทำสมาธิอยู่ในอากาศ

ฝ่ายพระเจ้าโกศลทุพภิเสน เมื่อสั่งให้จัดการลงทัณฑ์แล้ว ทรงฉลองชัยชนะอยู่ ขณะนั้น พระสรีระของพระองค์ เร่าร้อนกระวนกระวายเหลือกำลัง รับสั่งว่า เราร้อนเหลือเกิน ทรงกลิ้งพระวรกายไปมากับภูมิภาคนั้น พอได้พระสติบ้างก็ตรัสถามว่า "นี่มันเรื่องอะไรกัน มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเล่า ทำไมฉันจึงร้อนอย่างนี้นะ" อำมาตย์ทั้งหลาย จึงกราบทูลพระกรุณาว่า "ขอเดชะ พระองค์โปรดให้ทรมานพระเจ้าเอกราชาผู้ทรงธรรม ผู้หาความผิดมิได้ถึงปานนั้น ด้วยกรรมนั่นแล พระสรีระของพระองค์จึงทรงเร่าร้อนกระวนกระวายเหลือประมาณ" ในทันใดนั่นเอง รับสั่งให้อำมาตย์ไปจัดการแก้มัดเสีย ปล่อยพระองค์ให้เป็นอิสระ พวกอำมาตย์รับพระโองการแล้ว ออกไปยังที่นั้น ได้เห็นพระเจ้าพาราณสีประทับคู้บัลลังก์ ตั้งพระวรกายตรงทรงเจริญสมาธิอยู่ในอากาศ จึงรีบกลับไปกราบทูลให้พระเจ้าทุพภิเสนโกศลทรงทราบ พระองค์จึงเสด็จไปโดยเร็ว ทอดพระเนตรเห็นดังนั้นแล้ว จึงกราบถวายบังคมพระเจ้าพาราณสี ขอพระราชทานอภัยโทษว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเอกราช ในกาลก่อน พระองค์ทรงบริโภคเบญจกามคุณพร้อมพรั่ง บัดนี้ พระองค์ถูกทรมานในที่อันไม่สม่ำเสมอ เหมือนดังเหวยากที่จะพ้นได้ ไฉนพระองค์จึงมิได้ลดความผุดผ่องลงเลยทั้งพระฉวีวรรณและพระกำลังยังคงผ่องใส กระปรี้กระเปร่าอยู่อย่างเดิม ขอเดชะ"

พระโพธิสัตว์ ตรัสตอบว่า "พระสหายทุพภิเสน ขันติความอดทน ตบะธรรมความเพียรเผาบาป ได้เป็นที่ปรารถนาพอใจแก่

หม่อมฉัน ในกาลก่อน ข้าแต่พระสหาย เพราะมีความปรารถนาอยู่เช่นนั้นในกาลก่อน บัดนี้ไฉนเล่า หม่อมฉันจะละทิ้งผิวพรรณและกำลังอันมี อยู่แต่เดิมมา ข้าแต่พระสหายผู้เป็นจอมนรชน สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมบรรเทาความสุข ด้วยความทุกข์ หรือบรรเทาความทุกข์ความทุกข์ นั้นที่ยากที่จะอดทน ได้ด้วยความสุข เป็นผู้มีจิตเห็นยิ่งในความสุข และ ความทุกข์ทั้งสองนั้น เป็นผู้มีจิตเที่ยงตรงดังตราชูทั้งในความสุขและ ความทุกข์นั้นแล"

ขยายความข้อนี้ว่า **อธิวาสนขันติ** และ**ตบะจรณธรรม** เป็นที่ปรารถนาของหม่อมฉันแต่เดิมมาทีเดียว บัดนี้ หม่อมฉันก็ได้ตามความปรารถนานั้น จะพึงละผิวพรรณและกำลังอันมีมาแต่เดิมนั้นเพราะเหตุไรเล่า พระโพธิสัตว์ทรงแสดงว่า "บุคคลธรรมดา มีความสุขความทุกข์หรือโทมนัส บุคคลนั้นจะต้องละผิวพรรณ และกำลังอันมีมาแต่เดิม" และเมื่อจะแสดงสมบัติของตนให้ปรากฏ จึงตรัสว่า "ข้าแต่พระสหายผู้ทรงยศ ทรงพระปรีชาญาณอันหลักแหลม ทรงทนทานเพราะทรงอดกลั้นได้ กิจที่หม่อมฉันจะพึงกระทำ คือ ทาน ศีลอุโบสถกรรม ทั้งหมดนี้ หม่อมฉันได้บำเพ็ญเต็มที่แล้วแต่เดิมมาและเพราะหม่อมฉันได้ยศที่ไม่เคยได้ในกาลก่อน คือ ทรงได้เมตตาภาวนา เพราะเมตตานั้น ผิวพรรณและกำลังวังชาของหม่อมฉันจึงคงมีอยู่บริบูรณ์ หม่อมฉันจะละได้อย่างไรเล่า ชนทั้งหลายเหล่าใดเป็นสัตบุรุษ เช่นหม่อมฉัน บรรเทาควาสุขในราชสมบัติ ด้วยทุกข์คือถูกซัดโยน หรือถูกแขวนไว้ที่ประตูเมือง ที่พระสหายสร้างมันขึ้นมาหรือบรรเทาความทุกข์นั้นได้" ดังนี้แล

พระเจ้าทุพภิเสนโกศล สดับสาธุกถา ดังนี้แล้ว ทูลขอพระราชทานให้พระโพธิสัตว์อดโทษให้ ขอพระองค์เสวยราชสมบัติของพระองค์ไปตามเดิมเถิด หม่อมฉันจะคอยป้องกันราชศัตรูแทนพระองค์เองแล้ว โปรดให้ลงอาชญาแก่อำมาตย์ชั่วช้าคนนั้น แล้วเสด็จเข้าพระนคร ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงเวนราชสมบัติแก่อำมาตย์ทั้งหลาย แล้วเสด็จออกบรรพชาเป็นฤาษีเจริญฌานภาวนา ดับขันธ์แล้วเข้าถึงพรหมโลก

เมตตา ที่ทรงบำเพ็ญในครั้งนั้นเป็นการแลกเปลี่ยนกับชีวิตของพระองค์ เพราะทรงยอมสละพระชนม์ชีพเพื่อหมู่ จัดเป็น **"เมตตา-ปรมัตถบารมี"**

๒๘

อุเปกขาบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **พราหมณ์**

พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี แคว้นกาสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ ในนครพาราณสีนั้น ประกอบการงานช่วยบิดา มารดา เห็นโทษในการครองเรือน จึงละสมบัติพร้อมทั้งวงศาคณาญาติ ออกบวชเป็นดาบส สร้างอาศรมอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาใกล้ป่าหิมพานต์ บำเพ็ญฌาน บรรลุอภิญญาสมาบัติแล้ว เสวยฌานสุขในป่าหิมพานต์นั้น พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีมัธยัสถ์เป็นอย่างยิ่ง บำเพ็ญอุเบกขาบารมี วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์นั่งอยู่ที่ประตูบรรณศาลา มีลิงทุศีลหยาบโลนตัวหนึ่งมาทำกิริยาหยาบโลน มาเกาะที่ร่างกายพระโพธิสัตว์เที่ยวแหย่หูตาเล่นตามวิสัยลิง แม้ลิงจะมาทำเช่นนั้น พระโพธิสัตว์ก็มิได้แสดงความรำคาญให้ปรากฏ คงนั่งเฉยอยู่ อยู่มาวันหนึ่ง มีเต่าตัวหนึ่งขึ้นมาจากน้ำ มานอนอ้าปากผิงแดดอยู่ที่ตลิ่งริมน้ำ บังเอิญหลับไป เจ้าลิงโลนตัวนั้นก็มาถึงที่นั้น ได้เห็นเต่านอนหลับอยู่เช่นนั้น จึงเล่นสัปดนกับเต่า เต่าตกใจตื่นงับไว้แน่น เหมือนบุคคลเอาของ ใส่สมุดปิดฝาไว้แน่นฉะนั้น ลิงโลนเสวยเวทนากล้าแสนสาหัส สุดแสนจะทนได้

จึงคิดหาวิธีจะให้พ้น และใครเล่าที่สามารถจะช่วยได้ เปลื้องทุกข์ของเราได้ เราจะให้ใครช่วยดำดีเล่า นึกได้ว่า ใครอื่น นอกจาก พระดาบสแล้ว จะไม่มีใครสามารถปลดเปลื้องทุกข์ของเราได้ จึงเอามืออุ้มเต่าทั้งตัวไปหาพระดาบส พระโพธิสัตว์เห็นเช่นนั้น จึงกล่าวว่า

"ใครหนอ ดูท่าทีเหมือนคนมีทรัพย์สมบัติมาก ทำท่าเหมือนคนยกสำรับ รีบเดินเข้ามาหาเรา ดูยังกะพราหมณ์ ไปสวดคาถายัญพิธีในเดือน ๑๒ แล้วได้ลาภกลับมายังอาศรมของตน ดูกรพ่อวานรหน้าโง่วันนี้ เจ้าไปภิกขาจารมาถึงประเทศไหน หรือเจ้าไปหาคนมีศรัทธาเจ้าจึงได้ไทยธรรมมากนัก หรือเจ้าไปหาผู้มีศรัทธา แล้วเขาทำ บุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศเสียคราวหนึ่ง เจ้าก็ได้ไทยธรรมเหล่านี้มา เจ้าได้มาแต่ไหน จึงรุ่มรวยเพียงนี้"

ลิงโลเลตอบว่า "ข้าแต่ท่านดาบสผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นลิงโลเล ปัญญาทราม มีจิตโฉดเขลา รู้เท่าไม่ถึงการณ์ จิตหวั่นไหว ไม่มั่นคง ไปจับต้องสิ่งที่ไม่ควรจับเข้า จึงต้องทนทุกข์ทรมานอย่างนี้ ขอได้โปรดเอ็นดูอนุเคราะห์ ช่วยปลดเปลื้องข้าพเจ้าให้พ้นทุกข์นั้นด้วยเถิด เจ้าข้า จะได้เห็นความดีของท่าน เมื่อข้าพเจ้าพ้นจากทุกข์ทรมานนี้ได้ ด้วยอานุภาพของท่าน ข้าพเจ้าจะไปอยู่พักที่ภูเขาโน้น จะไม่แสดงตนให้ปรากฏ ณ ที่นี้ ตั้งแต่วันนี้ไป"

พระโพธิสัตว์มีความกรุณาในลิง จึงพูดกับเต่าว่า "เต่าทั้งหลายเป็นสัตว์มีเลือดเนื้อเชื้อสายสืบเนื่องมาแต่กัสสปโคตร ส่วนลิง เป็นสัตว์เชื้อสายโกณฑัญญโคตร ความพัวพันต่อเนื่องกันและกันด้วยอาวาหมงคลและวิวาหมงคล ของเหล่ากัสสปโคตร และโกณฑัญญโคตร ย่อมจะเคยมีมาแต่ปางก่อนบ้าง อนึ่ง เมถุนธรรมอันหยาบคาย

อันไม่ควร แก่เมถุนธรรมสำหรับเชื้อชาติสกุลวงศ์ ชะรอยตัวท่านกับลิงทุศีลตัวนี้ คงเคยได้อยู่ร่วมกันมา เพราะฉะนั้น เจ้าผู้เชื้อสายกัสสป-โคตร จงปล่อยลิงโลนผู้เชื้อสายโกณฑัญญโคตรเสียเถิด" เต่าได้ฟังดังนั้น มีความเลื่อมใสในถ้อยคำของพระโพธิสัตว์ จึงปล่อยลิงให้มีอิสระแก่ตนทันที ฝ่ายลิงโลนตัวนั้น พอพ้นจากปากเต่าได้แล้ว ทำความเคารพพระโพธิสัตว์ แล้วหลีกไป มิได้กลับมายังที่นั้นอีกต่อไป ฝ่ายเต่าไหว้พระโพธิสัตว์แล้ว ก็กลับไปยังสถานที่แห่งตน เมื่อสัตว์ทั้งสองไปแล้ว พระโพธิสัตว์เจริญ สมาบัติมีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้าดังนี้แล

ชาดกเรื่องนี้ แสดงถึง **"อุเบกขาบารมี"** ที่พระพุทธองค์ได้ทรงบำเพ็ญมาแต่หนหลัง

๒๙

อุเบกขาอุปบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **กระบือใหญ่**

ครั้งพุทธกาล ในกรุงสาวัตถี มีลิงโลนตัวหนึ่ง เขาเลี้ยงไว้ในตระกูลใหญ่ตระกูลหนึ่ง วันหนึ่ง ลิงตัวนั้นไปยังโรงช้าง แล้วขึ้นไปบนหลังช้าง ช้างนั้นเป็นช้างเชื่องทั้งได้ฝึกหัดดี เป็นช้างมีศีลาจารวัตร ลิงตัวนั้น แทนที่จะขึ้นไปขี่แล่นตามธรรมดา กลับไปถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดหลังช้าง แล้วเดินเหยียบย่ำไปมา ทำให้เปรอะเปื้อนไปทั้งตัว แต่ช้างนั้นก็มิได้แสดงกิริยาอย่างไรเลย คงเฉยอยู่ด้วยอำนาจของความอดทน ตามวิสัยของผู้มีศีลาจารวัตร อยู่มาวันหนึ่ง ลูกช้างดุตัวหนึ่งมายืนอยู่ที่ช้างนั้นเคยยืน ฝ่ายลิงโลนก็มาเที่ยวยังที่นั้นอีก ไม่ทันพิจารณาสำคัญว่า ช้างตัวเดิม ลิงจึงปีนขึ้นหลังช้างตัวดุนั้น ทันใดนั้นลูกช้างดุตัวนั้น ก็จับลิงโลนฟาด ลงกับพื้น ลิงแหลกเป็นชิ้นแล็กชิ้นน้อย แถมยังเอาเท้าขยี้ให้ละเอียด เป็นจุณไปอีก พวกภิกษุรู้เรื่องนั้นจึงนั่งสนทนากันถึงเรื่องนั้น พอดีพระพุทธองค์เสด็จมาถึงที่นั้น พวกภิกษุจึงกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบทุกประการ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงความหลัง ครั้งยังบำเพ็ญบารมีธรรมอยู่ ดังนี้ :-

ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ ในกรุงพาราณสีแคว้นกาสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกระบือใหญ่ อยู่ในป่าหิมพานต์ เมื่อเจริญวัยใหญ่กล้า ร่างกายก็โตใหญ่ กำลังวังชาก็มาก เที่ยวสัญจร ไปมาอยู่ตามเชิงเขา อาศัยซอกเขา เงื้อมเขา ห้วย ระหานธารเขาและป่าทึบ พบต้นไม้ใหญ่ในป่าสูงต้นหนึ่ง แตกกิ่งก้านสาขาร่มเย็นน่ารื่นรมย์ จึงยึดเอาเป็นที่พักอาศัย ยืนพักร่มอยู่ใต้ต้นไม้นั้นในเวลากลางวัน ที่ต้นไม่นั้นมีลิงโลนตัวหนึ่งอาศัยอยู่ ลิงเห็นควายป่ามายืนพักอยู่ จึงโดดลงมาขึ้นหลังพระโพธิสัตว์ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดหลังยังซ้ำเหยียบย่ำให้เปรอะเปื้อนไปทั้งตัว จับเขาควายห้อยโหนโยนตัวไปตามสบาย บางคราวก็จับหางโหนเล่น บางคราวก็จับหูดึงเล่น พระโพธิสัตว์มีขันติธรรมและเมตตาธรรม จึงมิได้ใส่ใจถึงการเล่นอนาจารเช่นนั้น ลิงโลนตัวนั้น ก็ทำเช่นนั้นแก่พระโพธิสัตว์ตลอดมาอยู่มาวันหนึ่ง เทวดาซึ่งสิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้นั้น แสดงตัวให้ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์ ณ ค่าคบไม้นั้น เจรจากับพระโพธิสัตว์ว่า "ดูกรท่านผู้เป็นมหิสราช เพราะเหตุไรเล่า ท่านจึงอดกลั้นการดูหมิ่นของเจ้าลิงตัวนี้ได้ ท่านจงกีดกันห้ามปรามมันเสียบ้างเถิด" เมื่อจะประกาศข้อความนั้นจึงกล่าวว่า

"ท่านอาศัยอะไร เมื่อลิงโลเลตัวนั้น ทำตนเหมือนดังเป็นผู้บันดาลให้สมบัติทุกอย่าง ประทุษร้ายท่านอยู่ จึงอดกลั้น ความทุกข์ยากเช่นนั้นได้ ท่านจงขวิดมันซิ จงเหยียบมันซิ กระทืบมันให้ตายไปเสียทีเถิด หากท่านไม่ทำมัน มันก็จะอาศัยความโง่เขลาของมันข่มขี่ท่านหนักขึ้นไปอีก"

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงตอบเทวดาว่า "ดูกรเทวดา เรายิ่งกว่าลิงโลนนี้โดยชาติ โดยโคตร โดยอายุ เป็นต้น ถ้าเราจะไม่ยกโทษให้ลิงโลนนี้ ไฉนมโนรถของเราจักถึงความสำเร็จได้เล่า อนึ่ง ลิงโลนตัวนี้เมื่อไปดูหมิ่น กระบืออื่นเช่นเรา ก็จักทำอนาจารเช่นนี้ ถ้าไปโดยกระบือดุร้ายเข้าเมื่อไร เมื่อนั้น เจ้าลิงโลนตัวนี้ก็จะรู้สึกละว่าตัวผิดเสียแล้ว และก็แก้ไม่ทัน เพราะสายเสียแล้ว จะถูกขวิดตาย เมื่อนั้นแหละ เราก็จักสบาย และพ้นจากปาณาติบาตด้วย" จึงกล่าวว่า

"เมื่อลิงโลนดูหมิ่นกระบือเช่นเรา ก็จักกระทำอนาจารเช่นนี้อีก กระบือเหล่านั้น ก็จักฆ่าลิงตัวนั้นเสีย มันก็จะพ้นไปจากเรา เราก็คงอยู่สบาย" พอล่วงไปได้ ๒-๓ วัน พระโพธิสัตว์ก็ไปอยู่ที่อื่น มีกระบือดุร้ายตัวหนึ่ง เที่ยวสัญจรมาอาศัยอยู่ภายใต้ร่มไม้ใหญ่นั้น ลิงโลนตัวนั้น สำคัญว่ากระบือตัวเดิม จึงลงมาขึ้นหลัง และถ่ายอุจจาระปัสสาวะเล่นเหมือนอย่างเคย กระบือตัวนั้นจึงสลัดลิงตกลงยังพื้นดิน กระทืบลิงโลน ให้ถึงความตายไป ณ ที่นั้น

ความอุเบกขา ที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมาในครั้งนี้ จัดเป็น **"อุเบกขาอุปบารมี"**

๓๐

อุเบกขาปรมัตถบารมี

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็น **พราหมณ์**

สมัยหนึ่ง พระสุนักขัตตะเป็นอุปฐากพระพุทธองค์ วันหนึ่งถือบาตรจีวร ตามเสด็จเที่ยวไปโปรดสัตว์ ในกรุงเวสาลี เกิดไปพอใจหลักธรรมของท่านโกรักขัตติยปริพพาชกเข้า จึงถวายบาตรจีวรแล้วไปอาศัยอยู่ในสำนักของปริพพาชกนั้น ต่อมาปริพพาชกนั้นไปเกิดเป็นอสูร จำพวกกาลัญชิกาสูร ท่านสุนักขัตตะ ต้องสึกออกมาเป็นคฤหัสถ์ เท่านี้ยังไม่พอ กลับเที่ยวติฉินนินทาพระพุทธองค์อีก กล่าวอุตริมนุสสธรรม คือญาณทัสนะอันวิเศษ ซึ่งพอแก่ความเป็นพระอริยเจ้าของพระพุทธเจ้าไม่มีดอก พระสมณโคดม ทรงแสดงธรรมที่พระองค์ทรงกำหนดเอาตามที่ตรึกเห็น ค้นคว้าเอาตามที่สอบสวนได้ความใช้ปฏิภาณของตนเอง และธรรมที่พระสมณโคดมแสดงนั้นเล่าก็มิได้นำออกไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ปฏิบัติตาม คราวนั้นท่านพระสารีบุตรเถรเจ้าเที่ยวไปโปรดสัตว์ในกรุงเวสาลี ได้ยินคำติฉินนินทาเช่นนั้น กลับจากบิณฑบาตแล้ว ก็เข้าเฝ้าพระพุทธองค์กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบเช่นนั้นแล้ว

ตรัสว่า "ดูกรสารีบุตร สุนักขัตตะเป็นคนขี้โกง เป็นโมฆบุรุษ ที่พูดอย่างนั้นก็ด้วยอำนาจความโกรธเท่านั้น แม้ด้วยอำนาจโกรธมาก กล่าวอยู่ว่า ธรรมนั้น มิได้นำออกไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ แก่ผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ดังนี้ เขามิได้รู้อะไรเลย กล่าวแต่โทษของเราฝ่ายเดียวเท่านั้น ก็เพราะเขาเป็นโมฆบุรุษ เขาจึงไม่รู้คุณเรา ดูกรสารีบุตร ที่แท้คุณพิเศษที่ชื่อว่า อภิญญา ๖ ของเราก็มี แม้ข้อนี้ก็เป็นอุตริมนุสสธรรมของเรา ทศพลญาณ ๑๐ เวสารัชชญาณ ๔ ญาณที่กำหนดรู้กำเนิดทั้ง ๔ ญาณที่กำหนดรู้คติทั้ง ๕ แม้เหล่านี้ ก็เป็นอุตริมนุสสธรรมของเรา ก็ใครผู้ใดพูดว่า เรานี้ถึงพร้อมด้วยอุตริมนุสสธรรมถึงเรื่องนี้แล้ว อย่างนี้ว่า อุตตริมนุสสธรรมของพระสมณโคดมไม่มีดอก ผู้นั้นไม่ละคำนั้น ไม่ละความคิดนั้น ไม่ถอนคืน ความเห็นนั้น ย่อมถูกฝังอยู่ในนรก เหมือนถูกจับมาฝังในหลุมฉะนั้น" ครั้นตรัสถึงคุณคืออุตตริมนุสสธรรมที่มีในพระองค์อย่างนี้แล้ว ตรัสต่อไปว่า "ดูกรสารีบุตร ได้ยินว่า สุนักขัตตะเลื่อมใสในมิจฉาตปะด้วย กิริยาแห่งกรรมที่บุคคลทำได้ยากของโกรักขัตติยะ เมื่อเลื่อมใสอยู่อย่างนี้ ก็ไม่ควรจะเลื่อมใสในเราเลยความจริง ในที่สุดกัปป์เก้าสิบเอ็ด นับแต่กัปป์นี้ เราได้ทดลองมิจฉาตบะของพวกพาเหียร เพื่อจะรู้ว่าสาระในตบะนั้นมีจริงหรือไม่ อยู่บำเพ็ญพรหมจรรย์พร้อมด้วยองค์ ๔ เรากล่าวได้ว่า เป็นผู้เรืองตบะและเรืองตบะอย่างยอดเยี่ยม เป็นผู้เศร้าหมองและเศร้าหมองอย่างยอดเยี่ยม เป็นผู้เงียบฉี่และเงียบฉี่อย่างยอดเยี่ยม" พระสารีบุตรเถรเจ้ากราบทูลอาราธนา พระพุทธองค์จึงทรงแสดงความหลัง ดังต่อไปนี้

ในที่สุด ๙๐ กัปป์นับแต่กัปป์นี้ไป พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ

เป็นพราหมณ์ มีความดำริว่า เราจะทดลองตบะของพวกพาเหียร คือพวกที่มีความคิด และการกระทำนอกลู่นอกทาง จึงออกบวชเป็นอาชีวกไม่นุ่งผ้า คลุกเคล้าด้วยธุลี เงียบฉี่อยู่แต่ผู้เดียว เห็นพวกมนุษย์แล้ว ต้องวิ่งหนีเหมือนสัตว์เนื้อเสือร้าย มีมหาวิกัติเป็นอาหาร บริโภคโคมัยแห่งลูกโคเป็นต้น เมื่อจะอยู่ด้วยความไม่ประมาท จึงอยู่ในไพรสณฑ์ป่าเปลี่ยวตำบลหนึ่งในป่าใหญ่ เมื่ออยู่ในที่นั่น เวลาหิมะตกตอนกลางคืนออกจากร่มไม้ไปอยู่กลางแจ้ง ชุ่มโชกด้วยหิมะ เวลากลางวันก็ทำนองเดียวกัน ให้ตนชุ่มโชกด้วยหยาดน้ำที่หลั่งไหล จากไพรสณฑ์ เสวยทุกข์แต่ความหนาวทั้งกลางวันและกลางคืนอยู่ฉะนี้ หนึ่งเดือนในเดือนสุดท้ายฤดูร้อน ตอนกลางวันก็รุ่มร้อนด้วยแสงแดด ที่แผดเผาในกลางแจ้ง กลางคืนก็อย่างนั้นเหมือนกัน มีความรุ่มร้อน อยู่ในไพรสณฑ์ที่สงัดลม หยาดเหงื่อไหลท่วมตัว คราวนั้นได้ความรู้ ความเข้าใจ ที่ไม่เคยได้รู้ได้เห็นมาก่อนเลยว่า

"โส สตฺโต โส สีโต คโต เอโก ภิสเก วเน"

เราร้อนแล้ว หนาวเหน็บอยู่คนเดียว ในป่าอันน่าสะพึงกลัว เป็นชีเปลือย ไม่ยอมผิงไฟแม้หนาวเท่าหนาว เป็นมุนีขวนขวาย ในการแสวงบุญ ฯ

พระโพธิสัตว์ ประพฤติพรหมจรรย์ มีองค์ ๔ อย่างนี้ เห็นรางรถปรากฏชัดขึ้น ในเวลารุ่งอรุณ ทราบว่า การสมาทานวัตรเช่นนี้ ได้ประโยชน์ทันใดนั้นเอง ก็ทำลายลัทธินั้น กลับถือสัมมาทิฏฐิไปเกิดในเทวโลก ด้วยประการดังนี้

ความอุเบกขา ที่พระโพธิสัตว์แสดงออกให้ปรากฏนี้ จัดเป็น**อุเบกขาปรมัตถบารมี**

บารมี ๓๐ ทัศ จบ

สรุป
บารมี ๓๐ ทัศ

๑.	**ทานบารมี**	ในชาติเป็นลูกเศรษฐี เป็นพระเจ้าสีวิราช เป็นเวลามพราหมณ์
๒.	**ทานอุปบารมี**	ในชาติเป็นพระเจ้าสีพี อกิตติดาบส
๓.	**ทานปรมัตถบารมี**	ในชาติเป็นกระต่ายบัณฑิต เป็นพญาไก่ป่าสีลวนาค
๔.	**ศีลบารมี**	ในชาติเป็นพญาวานร พญาฉัตรทันต์
๕.	**ศีลอุปบารมี**	ในชาติเป็นจัมไปยกนาคราช ภูริทัตตนาคราช
๖.	**ศีลปรมัตถบารมี**	ในชาติเป็นสังขปาลนาคราช
๗.	**เนกขัมมบารมี**	ในชาติเป็นเป็นอโยฆรกุมาร
๘.	**เนกขัมมอุปบารมี**	ในชาติเป็นพระหัตถิปาลกุมาร
๙.	**เนกขัมมปรมัตถบารมี**	ในชาติเป็นสุตโสมกุมาร
๑๐.	**ปัญญาบารมี**	ในชาติเป็นสัมภวกุมาร
๑๑.	**ปัญญาอุปบารมี**	ในชาติเป็นวิธุรบัณฑิต เป็นมโหสธ เป็นนกกระทา
๑๒.	**ปัญญาปรมัตถบามี**	ในชาติเป็นเสนกบัณฑิต
๑๓.	**วิริยบามี**	ในชาติเป็นนายสัตถวาหะ เป็นพระยามหากปิราช
๑๔.	**วิริยอุปบารมี**	ในชาติเป็นสีลวกุมาร

๑๕. **วิริยปรมัตถบารมี** ในชาติเป็นมหาชนก
๑๖. **ขันติบารมี** ในชาติเป็นธรรมปาลกุมาร
๑๗. **ขันติอุปบารมี** ในชาติเป็นธรรมเทพบุตร
๑๘. **ขันติปรมัตถบารมี** ในชาติเป็นขันติวาทีดาบส
๑๙. **สัจจบารมี** ในชาติเป็นนกคุ่ม กระต่ายบัณฑิต
๒๐. **สัจจอุปบารมี** ในชาติเป็นพญาปลาช่อน เป็น สุปารบัณฑิต กัณหทีปายนดาบส พญาวานร
๒๑. **สัจจปรมัตถบามี** ในชาติเป็นพระยาสุตโสมราช
๒๒. **อธิษฐานบารมี** ในชาติเป็นพระยากุกกุรราช คือเป็นลูกสุนัข เป็นเนมิราช เป็นมาตังคชฎิล เป็นช้างมาตังคะ
๒๓. **อธิษฐานอุปบามี** ในชาติเป็นลูกคนจัณฑาล ชื่อ มาตังคจัณฑาลบัณฑิต
๒๔. **อธิษฐานปรมัตถบารมี** ในชาติเป็นพระเตมิยกุมาร
๒๕. **เมตตาบารมี** ในชาติเป็นสุวรรณสามดาบส เป็นมหากัณหฤาษี เป็นพระเจ้าโสธนพระเจ้าพรหมทัต คัณหิติณฑกะ
๒๖. **เมตตาอุปบารมี** ในชาติเป็นกัณหาทีปายนะดาบส เป็นโสณนันทบัณฑิต
๒๗. **เมตตาปรมัตถบารมี** ในชาติเป็นพระยาเอกราช
๒๘. **อุเบกขาบารมี** ในชาติเป็นกัจฉปบัณฑิต เป็นนกแขกเต้า ในชาติเป็นพราหมณ์
๒๙. **อุเบกขาอุปบารมี** ในชาติเป็นกระบือใหญ่ (พระยา

มหิสราช)

๓๐. **อุเบกขาปรมัตถบารมี** ในชาติเป็นโลมหังสบัณฑิตเสวยพระชาติเป็นพราหมณ์

ครั้งเป็นพระเวสสันดร

๑. **ทานบารมี** ประสูติแล้ว ทรงบำเพ็ญทานบริจาคมหาทาน

๒. **ศีลบารมี** ทรงรักษาศีล ๕ ศีล ๘

๓. **เนกขัมมบารมี** ทรงบรรพชาเป็นดาบส

๔. **ปัญญาบารมี** ทรงราชทานสองพระโอรสบรรเทาความรัก ความโศกได้

๕. **วิริยบารมี** ทรงพระอุตสาหะเสด็จออกสู่โรงทาน ทุกกึ่งเดือน

๖. **ขันติบารมี** ทรงอดกลั้นไม่โกรธ ทรงเดินทางไกลกันดาร ก็ทรงอดทนได้

๗. **สัจจบารมี** ทรงเสียสละบุตรแก่พราหมณ์ ตามสัจจะที่ตั้งไว้

๘. **อธิษฐานบารมี** ทรงตั้งพระทัยมั่น ไม่หวั่นไหวต่อภัยทั้งปวง

๙. **เมตตาบารมี** ทรงแผ่พระเมตตาไปแก่ชาวกลิงคราษฎร์ และแก่สรรพสัตว์

๑๐. **อุเบกขาบารมี** ตั้งพระทัยเป็นกลางวางเฉยไม่รักไม่ชัง แก่ผู้ใด เช่น ไม่ทรงโกรธแก่ชูชกพราหมณ์ เป็นต้น

อิติปิ โส รตนมาลา
หรือ
พุทธคุณ ๕๖

๑. อิ

อิฏฺโจ สพฺพญฺญุตญาณํ　　อิจฺฉนฺโต อาสวกฺขยํ
อิฏฺฐํ ธมฺมํ อนุปฺปตฺโต　　อิทฺธิมนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ปรารถนาแล้วซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ ปรารถนาอยู่ซึ่งธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะ ถึงโดยลำดับแล้ว ซึ่งธรรมอันพระองค์ปรารถนาแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้มีฤทธิ์ พระองค์นั้น

๒. ติ

ติณฺโณ โย วฏฺฏทุกฺขมฺหา　　ติณฺณํ โลกานมุตฺตโม
ติสฺโส ภูมี อติกฺกนฺโต　　ติณฺณโอฆํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ข้ามแล้วจากทุกข์ในวัฏฏะ ผู้สูงสุดกว่าโลกทั้งสาม ผู้ก้าวล่วงแล้วซึ่งภูมิทั้งสาม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ข้ามแล้วซึ่งโอฆะทั้ง ๔ มีกาโมฆะเป็นต้น

๓. ปิ

ปิโย เทวมนุสฺสานํ ปิโย พฺรหฺมานมุตฺตโม
ปิโย นาคสุปณฺณานํ ปิณินฺทฺริยํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธองค์เจ้าพระองค์ใด ผู้เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ผู้เป็นที่รักอันสูงสุดของพรหมทั้งหลาย ผู้เป็นที่รักอัน สูงสุดของนาคและครุฑทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้นผู้มีอินทรีย์บริบูรณ์

๔. โส

โสกา วิรตฺจิตฺโต โย โสภมาโน สเทวเก
โสกปฺปตฺเต ปโมเทนฺโต โสภวณฺณํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้มีจิตปราศจากความเศร้าโศก ผู้งามในโลกทั้งเทวโลก ยังสัตว์ทั้งหลายผู้ถึงแล้วซึ่งความเศร้าโศกให้บันเทิงอยู่ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีวรรณะอันงาม

๕. ภ

ภชฺชิตา เยน สทฺธมฺมา ภคฺคปาเปน ตาทินา
ภเย สตฺเต ปหาเสนฺโต ภยสนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระสัทธรรมทั้งหลาย อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ทรงแจกแล้ว ผู้มีบาปอันหักเสียแล้ว ผู้คงที่ ยังสัตว์ทั้งหลายผู้กลัวให้รื่นเริงอยู่ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้มีภัยอันสงบแล้ว

๖. ค

คมิโต เยน สทฺธมฺโม คมาปิโต สเทวกํ
คจฺฉมาโน สิวํ ธมฺมํ คมฺยธมฺมํ นมามิหํ ฯ

พระสัทธรรมอันพระผู้มีพระภาคพระองค์ใดถึงแล้ว ผู้ยังสัตวโลกพร้อมทั้งเทวดาให้ถึงแล้ว ผู้ถึงอยู่ซึ่งพระนิพพาน เป็นที่ยินดี เป็นที่เกษม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้มีธรรมอันถึงแล้ว

๗. วา

วานา นิกฺขมิ โย ตณฺหา วาจํ ภาสติ อุตฺตมํ
วานนิพฺพานปตฺถาย วายมนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ผู้ออกไปจากตัณหาเครื่องร้อยรัด ย่อมตรัสซึ่งวาจาอันสูงสุด เพื่อประโยชน์แก่อันยังตัณหาเครื่องร้อยรัดให้ดับไป ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้เพียรอยู่

๘. อ

อนสฺสาสกสตฺตานํ อสฺสาสํ เทติ โย ชิโน
อนนฺตคุณสมฺปนฺโน อนฺตคามิ นมามิหํ ฯ

พระชินะอรหันตเจ้าพระองค์ใด ให้อยู่ซึ่งความหายใจคล่อง แก่สัตว์ทั้งหลายผู้หายใจไม่คล่อง ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยคุณไม่มีที่สุด ข้าพเจ้าขอนอบพระชินะอรหันตเจ้า พระองค์นั้น ผู้ถึงที่สุดธรรม

๙. ร

รโต นิพฺพานสมฺปตฺเต　　　รโต โส สตฺตโมจเน

รมฺมาเปตีธ สตฺเต โ ย　　　รณจาคํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้ทรงยินดีแล้วในธรรมอันถึงพร้อมซึ่งพระนิพพาน ยินดีแล้วในอันยังสัตว์ให้พ้นจากกิเลส และกองทุกข์ ย่อมยังสัตว์ทั้งหลายให้ยินดีในพระนิพพานนี้ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้กำกัดเสียซึ่งข้าศึกคือกิเลส

๑๐. หํ

หญฺญเต ปาปเก ธมฺเม　　　หํสาเปติ ปรํ ชนํ

หํสมานํ มหาวีรํ　　　หนฺตปาปํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ย่อมฆ่าเสียซึ่งธรรมทั้งหลายอันลามกยังชนอื่นให้รื่นเริงอยู่ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธ-เจ้า พระองค์นั้น ผู้ยังหมู่สัตว์ให้ร่าเริงอยู่ ผู้มีความเพียรอันยิ่งใหญ่ ผู้มีบาปอันฆ่าเสียแล้ว

๑๑. สมฺ

สํขาตาสํขเต ธมฺเม　　　สมฺมา เทเสสิ ปาณินํ

สํสารํ สํวิหาเฏติ　　　สสมฺพุทฺธํ นมามิหํ ฯ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ได้ทรงแสดงแล้วโดยชอบซึ่งธรรมทั้งหลาย ที่เป็นสังขตะและอสังขตะแก่สัตว์ทั้งหลาย ย่อมกำจัดเสียซึ่งสังสารทุกข์ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ตรัสรู้ชอบเอง

๑๒. มา

มาตาว ปาลิโต สตฺเต　　　　มานตฺถทฺเธ ปมทฺทิโน
มานิโต เทวสํเฆหิ　　　　มานฆาฏํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เป็นประดุจมารดา ผู้เลี้ยงซึ่งสัตว์ทั้งหลาย ผู้ย่ำยีเสียซึ่งความกระด้างด้วยมานะทั้งหลาย ผู้อันหมู่แห่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนับถือแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ขจัดเสียได้ซึ่งมานะ

๑๓. สมฺ

สญฺจยํ ปารมี สมฺมา　　　　สญฺจิตฺวา สุขมตฺตโน
สํขารานํ ขยํ กตฺวา　　　　สนฺตคามี นมามิหํ ฯ

ข้าพเจ้าขอนอบนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ก่อสร้างพระบารมีโดยชอบ สั่งสมแล้วซึ่งสุขเพื่อตน กระทำแล้วซึ่งธรรมเป็นเหตุสิ้นไปแห่งสังขารทั้งหลาย ถึงพระนิพพานอันสงบระงับ

๑๔. พุทฺ

พุชฺฌิตฺวา จตุสจฺจานิ　　　　พุชฺฌาเปติ มหาชนํ
พุชฺฌาเปนฺตํ สิวํ มคฺคํ　　　　พุทฺธเสฏฺฐํ นมามิหํ ฯ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ตรัสรู้แล้วซึ่งสัจจะ ๔ ยังมหาชนให้รู้อยู่ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ยังสรรพสัตว์ให้รู้อยู่ซึ่งทางอันเกษม ผู้ประเสริฐสุด

๑๕. โธ

โธติ ราเค จ โทเส จ โธติ โมเห จ ปาณินํ

โธตาสวํ มหาวีรํ โธตจเกฺลสํ นมามิหํ ฯ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ย่อมขจัดเสียซึ่งราคะ โทสะ โมหะ แห่งสัตว์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีอาสวะอันขจัดแล้ว ผู้มีความเพียรอันยิ่งใหญ่ ผู้มีกิเลสอันขจัดแล้ว

๑๖. วิชุ

วิวิจฺเจว อสทฺธมฺมา วิจิตฺวา ธมฺมเทสนํ

วิเวเก จิตจิตฺโต โย วิทิตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด มีจิตตั้งอยู่แล้วในวิเวก สงัดแล้วจากอสัทธรรม ร้อยกรองแล้วซึ่งพระธรรมเทศนา ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้รู้แล้ว

๑๗. ชา

ชาติธมฺโม ชราธมฺโม ชาติอนฺโต ปฺกาสิโต

ชาติเสฏฺเฐน พุทฺเธน ชาติโมกฺขํ นมามิหํ ฯ

ชาติธรรม ชราธรรม ที่สุดแห่งชาติ อันพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้มีชาติอันประเสริฐสุด ผู้รู้แล้ว ประกาศแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้พ้นจากชาติ

๑๘. จ

จยเต ปุญฺญสมฺภาเร จเยติ สุขสมฺปทํ
จชนฺตํ ปาปกมฺมานิ จชาเปนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด สั่งสมอยู่ซึ่งสัมภาระเป็นบุญทั้งหลาย ก่อสร้างอยู่ซึ่งความถึงพร้อมแห่งสุข ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ละอยู่ ผู้ให้ละอยู่ ซึ่งกรรมอันลามกทั้งหลาย

๑๙. ร

รมิตํ เยน นิพฺพานํ รกฺขิตํ โลกสมฺปทํ
รชโทสาทิเกฺลเสหิ รหิตํ ตํ นมามิหํ ฯ

พระนิพพาน อันพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงยินดีแล้ว ความถึงพร้อมในโลก อันพระพุทธเจ้าพระองค์ใดรักษาแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้เว้นแล้วจากกิเลส มีความยินดี และความคิดประทุษร้าย เป็นต้น

๒๐. ณ

นมิโตเยว พฺรหฺเมหิ นรเทเวหิ สพฺพทา
นทนฺโต สีหนาทํ โย นทนฺตํ ตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด อันมนุษย์ เทวดา และพรหมทั้งหลายนอบน้อมแล้วในกาลทุกเมื่อ บันลือสีหนาทอยู่ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้บันลืออยู่

๒๑. สมฺ

สํขาเร ติวิเธ โลเก　　สญฺชานาติ อนิจฺจโต
สมฺมานิพฺพานสมฺปตฺโต　　สมฺปสฺสนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด รู้พร้อมอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายในโลกสาม โดยความเป็นของไม่เที่ยง ถึงพร้อมแล้วซึ่งพระนิพพานโดยชอบ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้เห็นอยู่โดยชอบ

๒๒. ปนฺ

ปกฺกเต โพธิสมฺภาเร　　ปสฏฺโจ โส สเทวเก
ปญฺญาย อสโม โหติ　　ปสนฺนํ ตํ นมามิหํ ฯ

ครั้นเมื่อโพธิสมภาร อันพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงสร้างมาแล้ว พระองค์เป็นผู้ อันมนุษย์และเทวดาสรรเสริญแล้ว ทั้งในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก หาผู้เสมอด้วยพระปัญญามิได้มี ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ผ่องแผ้วแล้ว

๒๓. โน

โน เทติ นิรยํ คนฺตุํ　　โน จ ปาปํ อการยิ
โน สโม อตฺถิ ปญฺญาย　　โน นธมฺมํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ย่อมไม่ให้เพื่อจะไปนรก อนึ่งไม่ได้ให้กระทำแล้วซึ่งบาป ไม่มีใครเสมอด้วยปัญญา ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีธรรมอันยิ่ง

๒๔. สุ

สุนฺทโร วรรูเปน สุสฺสโร ธมฺมภาสเน
สุทุทฺทสํ ทิสาเปติ สุคตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด งามด้วยพระรูปอันประเสริฐ มีพระกระแสเสียงอันไพเราะในอันตรัสซึ่งธรรม ให้เห็นอยู่ซึ่งธรรมที่บุคลเห็นได้ยากนัก ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้เสด็จไปดีแล้ว

๒๕. ค

คจฺฉนฺโต โลกิยํ ธมฺมํ คจฺฉนฺโต อมตํ ปทํ
คโต โส สตฺตโมเจตุํ คตญฺญาณํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ถึงอยู่ซึ่งธรรมอันเป็นโลกีย์ ถึงอยู่ซึ่งทางอันไม่ตาย พระพุทธองค์เสด็จไปแล้ว เพื่อจะยังสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ ข้าพเจ้าขอน้อบน้อมพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีพระญาณอันทรงบรรลุแล้ว

๒๖. โต

โตเสนฺโต วรธมฺเมน โตสฏฺฐาเน สิเว วเร
โตสํ อกาสิ ชนฺตูนํ โตลจิตฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ให้สรพพสัตว์ยินดีอยู่ ด้วยพระธรรมอันประเสริญ ได้กระทำแล้วซึ่งความยินดีในที่ควรยินดีอันเกษม ประเสริฐ แก่สัตว์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีจิตเที่ยงตรงดุจตราชั่ง

๒๗. โล

โลเภ ชหติ สมฺพุทฺโธ โลกเสฏฺโฐ คุณากโร
โลเภ สตฺเต ชหาเปติ โลภสนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เป็นผู้ตรัสรู้เองแล้ว ย่อมละเสียซึ่งโลภทั้งหลาย ผู้เป็นบ่อเกิดแห่งคุณเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก ย่อมยังสัตว์ทั้งหลายให้ละเสียซึ่งโลภะ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ระงับเสียซึ่งความโลภ

๒๘. ก

กนฺโต โย สพฺพสตฺตานํ กตฺวา ทุกฺขกฺขยํ ชิโน
กเถนฺโต มธุรํ ธมฺมํ กถาสณฺหํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้ชนะล่วงกันดารไปแล้ว กระทำแล้วซึ่ง ความสิ้นไปแห่งทุกข์ เพื่อสัตว์ทั้งหลายทั่วปวง ตรัสอยู่ซึ่งธรรมอันไพเราะ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีถ้อยคำอันไพเราะเสนาะยิ่ง

๒๙. วิ

วินยํ โย ปกาเสติ วิทฺธํเสตฺวา ตโย ภเว
วิเสสญฺญาณสมฺปนฺโน วิปฺปสนฺนํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ถึงพร้อมแล้วด้วยพระญาณอันวิเศษ กำจัดเสียซึ่งภพทั้งหลาย ประกาศอยู่ซึ่งอุบายเครื่องแนะนำ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ผ่องแผ้วแล้ว

๓๐. ทู

ทูเส สตฺเต ปหาเสนฺโต ทูรฏฺฐานํ ปกาสติ
ทูรํ นิพฺพานมาคมฺม ทูสหานํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ยังสัตว์ผู้ประทุษร้ายให้รื่นเริงอยู่ ประกาศอยู่ซึ่งที่อันไกล อาศัยแล้วซึ่งพระนิพพานอันไกล ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ละเสียซึ่งความประทุษร้าย

๓๑. อ

อนฺตํ ชาติชราทีนํ อกาสิ ทุปทุตฺตโม
อเนกุสฺสาหจิตฺเตน อสฺสาเสนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้สูงสุดกว่าสัตว์สองเท้า ได้ทรงทำแล้ว ซึ่งที่สุดแห่งทุกข์ทั้งหลาย มีชาติชราเป็นต้น ด้วยจิตมีความอุตสาหะมิใช่น้อย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ให้หายใจคล่องอยู่

๓๒. นุตฺ

นุเทติ ราคจิตฺตานิ นุทาเปติ ปรํ ชนํ
นุนอตฺถํ มนุสฺสานํ นุสาสนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ย่อมบรรเทาเสียซึ่งราคะจิตทั้งหลาย ยังชนอื่นให้บรรเทาอยู่ ข้าพเจ้าขอน้อบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ตามสอนอยู่ซึ่งอรรถอันสละสลวยแก่มนุษย์ทั้งหลาย

๓๓. ต

ตโนติ กุสลํ ธมฺมํ ตโนติ ธมฺมเทสนํ

ตณฺหาย วิจรนฺตานํ ตณฺหาฆาฏํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ย่อมแผ่ไปซึ่งธรรมอันเป็นกุศล ย่อมแผ่ไปซึ่งพระธรรมเทศนา เพื่อสัตว์ทั้งหลายผู้ต้องเที่ยวไปอยู่ด้วยตัณหา ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ฆ่าเสียซึ่งตัณหา

๓๔. โร

โรเสนฺเต เนว โกเปติ โรเส เหว น กุชฺฌติ

โรคานํ ราคอาทีนํ โรคสนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ไม่โกรธเลยซึ่งสัตว์ทั้งหลาย ผู้ไม่โกรธอยู่ ไม่เคืองอยู่ ซึ่งสัตว์ทั้งหลายผู้เคืองอยู่ทีเดียว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีโรคทั้งหลาย มีราคะเป็นต้น อันระงับแล้ว

๓๕. ปุ

ปุนฺนตํ อตฺตโน ปาปํ ปุเรนฺตํ ทสปารมี

ปุญฺญวนฺตสฺส ราชสฺส ปุตฺตภูตํ นมามิหํ ฯ

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า ผู้ละอยู่ซึ่งบาปของพระองค์ ยังบารมี ๑๐ ให้เต็มอยู่ ผู้เป็นบุตรของพระราชาผู้มีบุญ

๓๖. ริ

ริปุราคาทิภูตํว ริทฺธิยา ปฏิหญฺญติ
ริตฺตํ กมฺมํ น กาเรตา ริยวํสํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ย่อมขจัดเสียซึ่งกิเลสมีราคะ ดังข้าศึกเป็นต้น ด้วยฤทธิ์ ไม่ให้สรรพสัตว์ทำกรรมอันเหลวไหล ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้เป็นอริยวงศ์

๓๗. ส

สมฺปนฺโน วรสีเลน สมาธิปวโร ชิโน
สยมฺภูญาณสมฺปนฺโน สณฺหวาจํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เป็นผู้ชนะ ถึงพร้อมแล้วด้วยศีลอันประเสริฐ มีสมาธิอันประเสริฐ ถึงพร้อมแล้วด้วยพระญาณแห่งบุคคลผู้รู้เอง ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีพระวาจาไพเราะ

๓๘. ทมฺ

ทนฺโต โย สกจิตฺตานิ ทมิตฺวาปิ สเทวกํ
ททนฺโต อมตํ เขมํ ทนฺตินฺทฺริยํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ฝึกอยู่ซึ่งจิตทั้งหลายของพระองค์ แม้ทรงทรมานแล้วซึ่งสัตวโลกเป็นไปกับด้วยเทวโลก ประทานอยู่ซึ่งอมตธรรมอันเกษม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีอินทรีย์อันทรมานแล้ว

๓๙. ม

มหุสฺสาเหน สมฺพุทฺโธ มหนฺตํ ญาณมาคมิ
มหิตํ นรเทเวหิ มโนสุทฺธํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เป็นผู้ตรัสรู้เอง บรรลุแล้วซึ่งพระญาณอันใหญ่ ด้วยพระอุตสาหะอันใหญ่ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้อันนรชนและเทวดาทั้งหลายบูชาแล้ว ผู้มีพระทัยหมดจดแล้ว

๔๐. สา

สารํ เทตีธ สตฺตานํ สาเรติ อมตํ ปทํ
สารถี วิย สาเรติ สารธมฺมํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ประทานอยู่ซึ่งสาระประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ให้ดำเนินไปอยู่สู่ทางอันไม่ตาย ดังนายสารถียังสัตว์พาหนะให้แล่นไป ฉะนั้น ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีสารธรรม

๔๑. ร

รมฺมตาริยสทฺธมฺเม รมฺมาเปติ สสาวกํ
รมฺเม จาเน วสาเปนฺตํ รณหนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ยังสาวกของพระองค์ให้ยินดีแล้วในพระสัทธรรม อันพระอริยะยินดีแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ยังสาวกให้อยู่ในสถานอันรื่นรมย์ ผู้ขจัดเสียซึ่งข้าศึกคือกิเลส

๔๒. ฐิ

ฐิโต โย วรนิพฺพาเน ฐิเร ฐาเน สสาวโก
ฐิรํ ฐานํ ปกาเสติ ฐิตธมฺมํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด กับทั้งพระสาวกดำรงอยู่แล้วในพระนิพพาน เป็นสถานอันมั่นคง ทรงประกาศแล้วซึ่งสถานอันมั่นคง ข้าพเจ้าขอนอบน้อมซึ่งพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีธรรมอันดำรงอยู่แล้ว

๔๓. สตฺ

สทฺธมฺมํ เทสยิตฺวาน สนฺตํ นิพฺพานปาปกํ
สมาหิตํ สสาวกํ สนฺตจิตฺตํ นมามิหํ ฯ

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า กับทั้งพระสาวก ผู้แสดงแล้ว ซึ่งพระสัทธรรม อันยังสรรพสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน อันระงับแล้ว ผู้มีจิตตั้งมั่น มีจิตสงบแล้ว

๔๔. ถา

ถานํ นิพฺพานสํขาตํ ถาเมนาธิคโค มุนิ
ถาเน สคฺคสิเว รมฺเม ถาเปนฺตํ ตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เป็นมุนี บรรลุแล้ว ซึ่งสถานอันบัณฑิต นับพร้อมแล้วว่า พระนิพพาน ด้วยความเพียร ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ยังสัตว์ทั้งหลายให้ดำรงอยู่ในสวรรค์ และพระนิพพาน อันเป็นสถานน่ารื่นรมย์

๔๕. เท

เทนฺโต โย สคฺคนิพฺพานํ เทวมนุสฺสปาณินํ
เทนฺตํ ธมฺมวรํ ทานํ เทวเสฏฺฐํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ประทานอยู่ซึ่งสวรรค์ และนิพพาน แก่เทวดา มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ ผู้ประทานอยู่ซึ่งพระธรรม อันประเสริฐเป็นทาน

๔๖. ว

วนฺตราคํ วนฺตโทสํ วนฺตโมหํ อนาสวํ
วนฺทิตํ เทวพฺรหฺเมหิ วรํ พุทฺธํ นมามิหํ ฯ

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ ผู้มีราคะ โทสะ โมหะ อันคายเสียแล้ว ไม่มีอาสวะ ผู้อันเทวดาและพรหมทั้งหลาย ถวายบังคมแล้ว

๔๗. ม

มหตา วิริเยนาปิ มหนฺตํ ปารมี อกา
มนุสฺสเทวพฺรหฺเมหิ มหิตํ ตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ก่อสร้างซึ่งพระบารมีอันยิ่งใหญ่ แม้ด้วยความเพียรอันยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้อันมนุษย์เทวดาและพรหมทั้งหลายบูชาแล้ว

๔๘. นุสู

นุนธมฺมํ ปกาเสนฺโต นุทนฺตุถาย ปาปกํ
นุนทุกฺขาธิปนฺนานํ นุทาปิตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ประกาศอยู่ซึ่งพระธรรมอันสละสลวย เพื่ออันบรรเทาเสียซึ่งกรรมอันลามก แก่สัตว์ทั้งหลายผู้นอนจมแล้วในทุกข์โดยแท้ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ยังทุกข์ให้บรรเทาแล้ว

๔๙. สา

สาวกานํ นุสาเสติ สารธมฺเม จ ปาณินํ
สารธมฺมํ มนุสฺสานํ สาสิตํ ตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงพร่ำสอนอยู่ซึ่งพระธรรมอันเป็นสาระทั้งหลาย แก่สาวกและสัตว์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้สั่งสอนแล้วซึ่งพระธรรมอันเป็นแก่นสาร แก่มนุษย์ทั้งหลาย

๕๐. นํ

นนฺทนฺโต วรสทฺธมฺเม นนฺทาเปติ มหามุนิ
นนฺทภูเตหิ เทเวหิ นนฺทนียํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เป็นมหามุนี บันเทิงอยู่ในพระสัทธรรม อันประเสริฐ ยังสรรพสัตว์ให้บันเทิงอยู่ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้อันเทวดาผู้มีความยินดีทั้งหลาย พึงชื่นชม

๕๑. พุทฺ

พุชฺฌิตาริยสจฺจานิ พุชฺฌาเปติ สเทวกํ

พุทฺธญาเณหิ สมฺปนฺนํ พุทฺธํ สมฺมา นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ยังสัตวโลกกับทั้งเทวโลกให้ตรัสรู้อยู่ ซึ่งอริยสัจอันพระองค์ตรัสรู้แล้วทั้งหลาย ผู้ถึงพร้อมแล้ว ด้วยพระญาณของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

๕๒. โธ

โธวิตพฺพํ มหาวีโร โธวนฺโต มลมตฺตโน

โธวิตฺวา ปาณินํ ปาปํ โธตเกฺลสํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้มีความเพียรอันยิ่งใหญ่ ชำระอยู่ซึ่งมลทินควรชำระของพระองค์ ชำระแล้วซึ่งบาปของสัตว์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีกิเลสอันชำระแล้ว

๕๓. ภ

ภยมาปนฺนสตฺตานํ ภยํ หาเปติ นายโก

ภเว สพฺเพ อติกฺกนฺโต ภยสนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ได้ก้าวล่วงแล้วซึ่งภพทั้งปวง เป็นนายกผู้แนะนำของสัตว์ทั้งหลายที่ถึงแล้วซึ่งภัย ให้ละอยู่ซึ่งภัยได้ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีภัยอันสงบแล้ว

๕๔. ค

คธิโต เยน สทฺธมฺโม คตญฺญาเณน ปาณินํ
คณฺหนียํ วรธมฺมํ คณฺหาเปนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระสัทธรรม อันพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ได้ตรัสรู้แล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ยังสรรพสัตว์ ให้ถือเอาอยู่ซึ่งธรรมอันประเสริฐ ที่ควรถือเอาด้วยพระญาณ อันพระองค์ทรงบรรลุแล้ว

๕๕. วา

วาปิตํ ปวรํ ธมฺมํ วานโมกฺขาย ภิกฺขุนํ
วาสิตํ ปวเร ธมฺเม วานหานํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมอันบวร อันพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ให้ทรงแพร่หลายไปแล้ว แก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่ออันให้พ้นจากตัณหาเครื่องร้อยรัด ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้ถึงความเป็นผู้มีอำนาจในธรรมอันบวร ผู้ละเสียซึ่งตัณหาเครื่องร้อยรัดทั้งมวล

๕๖. ติ

ติณฺโณ โส สพฺพปาเปหิ ติณฺโณ สคฺคา ปติฏฺฐิโต
ติเร นิพฺพานสํขาเต ติกฺขญาณํ นมามิหํ ฯ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด พ้นแล้วจากบาปทั้งปวง พ้นแล้วจากสวรรค์ ตั้งมั่นแล้วที่ฝั่งคือพระนิพพาน ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีพระญาณอันเฉียบแหลม

พระธรรมคุณ ๖

๑. **สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม** พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว

๒. **สนฺทิฏฺฐิโก** อันผู้ได้บรรลุจะพึงเห็นเอง

๓. **อกาลิโก** ไม่ประกอบด้วยกาล

๔. **เอหิปสฺสิโก** ควรเรียกให้มาดู ให้มาพิสูจน์ได้

๕. **โอปนยิโก** ควรน้อมเข้ามา

๖. **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ** อันวิญญูทั้งหลายพึงรู้เฉพาะตน (๑๕/๑๗๒ ๑๘/๕๐,๔๑๗ ๒๐/๑๙๙ ๒๒/๓๙๘ ๒๓/๔๗๔ ๓๐/ ๒๙๕)

พระธรรมคุณ ๓๘

๑. สฺวา

สฺวาคตนฺตํ สิวํ รามฺมํ **สฺวาเณยฺย ธมฺมเทเสนฺตํ**

สฺวาหเณยฺย ปุญฺญกฺเขตฺตํ **สฺวาสวนฺตํ นมามิหํ ฯ**

พระธรรมใด ชี้บอกหนทางอันรื่นรมย์เกษม นำผู้ประพฤติปฏิบัติตามไปโดยปลอดภัยอย่างดีเลิศ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันเป็นเนื้อนาบุญค้ำจุน รองรับผู้เคารพนับถือให้ไหลไปสู่สวรรค์ และพระนิพพาน

๒. ขา

ขาทนฺโต โส สพฺพชนํ ขายิตํ มธุรธมฺมํ

ขายนฺตํ ติวิธํ โลกํ ขายิตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ยังชนทั้งปวงให้ได้ดื่มรสพระธรรม อันให้เกิดความสงบสุขหวานปานน้ำผึ้งเข้าถึงกาย วาจา ใจ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งครอบงำโลกทั้ง ๓ ได้อย่างเด็ดขาดแล้ว

๓. โต

โตเสนฺโต สพฺพสตฺตานํ โตเสติ ธมฺมเทสนํ

โตสจิตฺตํ สมิชฺฌนฺตํ ตสิตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ยังสรรพสัตว์ทั้งหลายให้ยินดี คือให้เอิบอิ่มต่อพระธรรมเทศนา ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งยังจิตของผู้ยินดี ให้สำเร็จ ให้เบิกบานแจ่มใส

๔. ภ

ภตราโค ภตโทโส ภตโมโห อนุตฺตโร

ภตกิเลสสตฺตานํ ภตตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด กำจัดราคะ โทสะ โมหะ ได้เด็ดขาดแล้วเป็นธรรมอันยอดเยี่ยม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งกำจัดกิเลสของสัตว์ทั้งหลาย ให้หมดสิ้นไป

๕. ค

คจฺฉนฺโต ธมฺมเกสิเว คมาปิโต สเทวเก
คจฺฉนฺโต พฺรหฺมจริยํ คจฺฉิตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด เป็นยอดธรรม ยังเทวดาและมนุษย์ให้เข้าถึงสัจจธรรม นำสรรพสัตว์ให้เข้าถึงพรหมจรรย์ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งยังเทวดาและมนุษย์ให้ดำเนินไปสู่สันติสุข

๖. ว

วนฺตราคํ วนฺตโทสํ วนฺตโมหํ วนฺตปาปํ
วนฺตพาลมิจฺฉทินฺนํ วนฺตตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด คายราคะ โทสะ โมหะ และคายบาปออกทิ้งแล้ว คายความพาลความเห็นผิดออกทิ้ง ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งคายบาปทั้งปวงหมดสิ้นแล้ว

๗. ตา

ตาเรสิ สพฺพสตฺตานํ ตาเรสิ โอรมตีรํ
ตาเรนฺตํ โมกฺขสํสารํ ตาเรนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ยังสรรพสัตว์ให้ข้ามโอฆะ ๔ ให้ข้ามฝั่งนี้ให้ถึงฝั่งโน้น ให้หลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ ให้ข้ามพ้นวัฏฏสงสาร ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งยังสรรพสัตว์ให้พ้นจากสังสารวัฏฏ์ ตัดตรงเข้าสู่พระนิพพาน

๘. ธ

ธรมเนปิ สมฺพุทฺเธ ธมฺมเทสํ นิรนฺตรํ
ธเรยฺย อมตํ ฐานํ ธเรนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระธรรมใด ทรงไว้ซึ่งความดีเด่นเห็นได้ชัดของธรรม ตลอดกาลเนืองนิตย์ ไม่มีอะไรปิดกั้นในระหว่าง ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันทรงไว้ซึ่งอมตฐาน คือพระนิพพาน

๙. โม

โมหญฺจ ทมโต สตฺเต โมทชิเต อการยิ
โมหชาเต ธมฺมชาริ โมหิชิตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ฝึกสัตว์ทั้งหลาย กระทำให้คลี่คลายออกจากโลภะ โทสะ โมหะ ให้เพลิดเพลินอยู่ในกุศล ผ่านพ้นจากอบายอกุศล มีผลอันสูงล้ำ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งชนะกิเลสทั้งปวงเสียได้แล้ว

๑๐. ส

สพฺพสตฺตตโมนุโท สพฺพโสกาวินาสโก
สพฺพสตฺตา หิตกฺกโร สพฺพสนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด บรรเทาความมืดบอดของสรรพสัตว์ ยังความเศร้าโศกทั้งปวงให้พินาศไป กระทำประโยชน์เกื้อกูลแก่ปวงสัตว์ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันสงบระงับดับจากทุกข์ทั้งปวง

๑๑. ทิ

ทิฏฺเจ ธมฺเม อนุปฺปตฺโต ทิฏฺจิกงฺขารตาลุตฺโต

ทิฏฺจิทฺวาสฏฺจิฉินฺทนฺเต ทสสนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด อันบุคคลได้บรรลุแล้ว ในภพปัจจุบันทันตาเห็น ตามสมควรแก่วาสนาบารมีของตน ผ่านพ้นจากความเห็นผิดและความสงสัยลังเลใจเสียได้ ตัดขาดซึ่งทิฏฐิ ๖๒ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งชี้บอกหนทาง ๗ สาย ไว้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งแล้ว

๑๒. จิ

จิติ สีลสมาจาเร จิติ เตรสธุตงฺเค

จิติ ธมฺเม ปาลิปตฺติ จิติปชํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ยังสรรพสัตว์ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลสมาจารย์ ให้ตั้งมั่นอยู่ในธุดงคคุณ ๑๓ ให้ตั้งมั่นอยู่ในธรรม ให้ถึงซึ่งระเบียบ แบบแผน อันยังกาย วาจา ใจ ให้หนักแน่นอยู่ในสัจจธรรม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งยังหมู่สัตว์ให้ตั้งมั่นอยู่ในทาน ศีล ภาวนา สัมมาปฏิบัติ ขจัดทุกข์ทั้งปวง

๑๓. โก

โกกานํ ราคมิสีโต โก ธมฺมปฏิหญฺญติ

โกกานํ ปูชิโต โลเก โกกานํ โก นมามิหํ ฯ

กิเลสมีราคะเป็นต้น อาศัยข่าย แสวงหาข่ายคือกามคุณ ๕ พระธรรมใดย่อมกำจัดกิเลสนั้นพร้อมทั้งข่าย ผู้ใดปฏิบัติตาม

พระธรรม พระธรรมนั้น สามารถนำกิเลสของผู้นั้นออกแล้วบอกให้ผู้อื่นรู้ตาม ดังนั้น พระธรรมนั้นจึงได้รับการสักการะบูชาในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งกำจัดกิเลสพร้อมทั้งข่าย ให้หายไปจากขันธสันดานของสรรพสัตว์

๑๔. อ

อคฺโค เสฏฺโจ วโร ธมฺโม อคฺคปุญฺโญ ปพุชฺฌติ
อคฺคธมฺมํ สุณิปุณํ อคฺคตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด เลิศประเสริฐสุด เป็นยอดบุญ ปลุกคนให้ตื่นจากหลับคือกิเลส ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันเลิศล้ำ ละเอียดประณีต เป็นยอดกุศล นำคนให้พ้นทุกข์ ถึงสุขล้นไพบูลย์ กล่าวคือพระนิพพาน

๑๕. กา

กาเรนฺโต โส สิเวรชฺเช การเย ธมฺมจริเย
กาตพฺเพ สุสิกฺขาเม กาเรนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ยังสรรพสัตว์ให้เสวยราชสมบัติ คือพระนิพพาน ยังสรรพสัตว์ให้ดำรงอยู่ในธรรมจริยาสัมมาปฏิบัติ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันยังสรรพสัตว์ให้กระทำในสิ่งที่ควรกระทำ คือ สุจริต ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๓ และบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ให้ศึกษาในสิ่งที่ควรศึกษา คือศีล สมาธิ ปัญญา

๑๖. ลิ

ลิโต โย สพฺพทุกฺเขสุ ลิกฺขิเต ปิฏกตฺตเย
ลิมฺปิตฺเตปิ สุวณฺเณน ลิกฺขนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ที่บุรพาจารย์ได้จารจารึกไว้ในพระไตรปิฎก ยกสรรพสัตว์ให้พ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งพระอรหันต์ทั้งหลายได้จารึกไว้ในพระไตรปิฎกนั้น ๆ ด้วยแผ่นทองคำ เพื่อให้อนุชนได้ศึกษาเล่าเรียนแล้วน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติตาม

๑๗. โก

โก ปุคฺคโล สทิสมํ โก ธมฺมํ อภิปูชยิ
โก อิตรํ ธมฺมรสํ โก สีโลตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีสิ่งใดมาเปรียบเทียบได้ ผู้ที่ได้บูชาพระธรรมนั้น ได้ดื่มรสพระธรรมนั้น เป็นผู้ควรแก่การเคารพสักการะบูชาอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันให้เกิดเกียรติยศชื่อเสียงแก่ผู้ปฏิบัติตาม

๑๘. เอ

เอสติ พุทฺธวจนํ เอสติ ธมฺมมุตฺตมํ
เอสิติ สคฺคโมกฺขญฺจ เอสนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

ผู้ใด แสวงหาพระพุทธวจนะ แสวงหาพระธรรมอันสูงสุด แสวงหาทางไปสวรรค์และทางไปพระนิพพาน ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมที่ท่านผู้นั้นแสวงหา

๑๙. หิ

หิเน ถาเนน ชายนฺเต หิเน โถเม หิสุคติ
หิเน โมหํ เสม ชาเล หินตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ละกิเลสทั้งหลายที่กำลังเกิดอยู่ ด้วยมรรคอันคู่ควรแก่กิเลสนั้น ๆ ยังสรรพสัตว์ให้ถึงแต่ความเจริญรุ่งเรือง นำไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งกำจัดข่ายคือ โลภะ โทสะ โมหะ ได้หมดสิ้นแล้ว

๒๐. ป

ปสฺสนฺโต โพธิสมฺภาเร ปสฏฺโจ โส สเทวเก
ปญฺญาย อสโม โหติ ปสฺสนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด รวบรวมโพธิสมภารเป็นธรรมอันประเสริฐสูงสุด ทั้งในเทวดาและมนุษย์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตตรธรรม คือมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ซึ่งหาใครเสมอเหมือนมิได้ด้วยพระปัญญา ข้าพเจ้าขอบนอบน้อมพระธรรมนั้น อันเห็นแจ้งชัดในปรมัตถธรรม ทั้ง ๔

๒๑. สี

สีเลน สุคตึ ยนฺติ สีเลน โภคสมฺปทา
สีเลน นิพฺพุตึ ยนฺติ สีเลธนํ นมามิหํ ฯ

คนทั้งหลายพากันไปสู่สุคติเพราะศีล อุดมสมบูรณ์ด้วยโภคะเพราะศีล ไปสู่พระนิพพานเพราะศีล ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งเป็นอริยทรัพย์อันประเสริฐคือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๒๒. โก

โกสุโสอคฺคปญฺโญ ปุพฺโพ โกธชเห อธิคจฺฉติ
โก ธมฺมญฺจ วิชานาติ โกธวนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด เป็นกองบุญอันเลิศ เป็นเบื้องต้นของบุญกุศล ทำให้บุคคลได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ละกิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้เป็นสมุจเฉทปหาน ทำให้บุคคลได้รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งสัจจธรรมนั้น อันกำจัดซึ่งโทษนานาประการ มีความโลภ โกรธ หลง เป็นประธาน ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น

๒๓. โอ

โอภโต สพฺพกิเลสํ โอภญฺชิโต สพฺพมลํ
โอภโต ทิฏฺฐิชาลญฺจ โอภโต ตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ได้กำจัดกิเลสทั้งปวง ได้ชำระมลทินทั้งสิ้น ได้ละข่ายคือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ หมดสิ้นแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันทำลายข้าศึกทั้งปวงได้แล้ว

๒๔. ป

ปญฺญา ปสฏฺโจ โลกสฺมิ ปญฺญา อปฺปฏิปุคฺคโล
ปญฺญา มหนฺตโมโหติ ปสนฺโน ตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมคือปัญญา ประเสริฐสุดในโลก หาบุคคลผู้เปรียบด้วยปัญญามิได้มีเลย ปัญญาสามารถทำลายความมืดมน

อนธการ อันใหญ่หลวงให้พินาศลงไปได้ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันผ่องใสยิ่งนัก ประจักษ์ชัดด้วยตนเอง

๒๕. น

นรานรหิตํ เทวํ　　　　นรเทเวหิ ปูชิตํ

นรานํ กามปงฺเกหิ　　　　นมามิ สุคตํ ชิตํ ฯ

พระธรรมใด เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่มนุษย์และเทวดา อันมนุษย์และเทวดาพากันบูชาแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันยังนรชนให้หลุดพ้นจากเปือกตม คือกาม ให้ข้ามพ้นโอฆสงสาร ชนะมารทั้งปวง

๒๖. ยิ

ยิฏฺฐิเต สพฺพสตฺตานํ　　　　ยิฏฺฐิตํ เทวพฺรหฺมเมหิ

ยิฏฺฐิสฺสติ จ ปาณีนํ　　　　ยิฏฺฐิตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ยังสรรพสัตว์ผู้เคารพบูชา และยังเทวดาพรหม ผู้บูชาสักการะแล้ว ให้คลาดแคล้วจากเวรภัย ให้ห่างไกลจาก ศัตรู ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันเป็นรัตนะควรแก่การเคารพบูชาอย่างยิ่ง

๒๗. โก

โกปชฺชหติ ปาปกํ　　　　โกธนํ ธนนาสฺสติ

โกธชเห สุขปตฺติ　　　　โกธนฺทํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ละบาปเสียได้ ยังสรรพกิเลสน้อยใหญ่มีความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นต้น ให้พินาศไป ยังสรรพสัตว์ผู้ละกิเลสได้แล้ว ให้ถึงแต่ความสุข ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันจำกัดกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว

๒๘. ป

ปญฺจาภิญฺญาสตฺตาปชฺชา ปชฺชหิตา ปาปกาโย

ปปฺโปติ โส วิปุญฺโญ จ ปชฺโชตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ยังหมู่สัตว์ให้บรรลุอภิญญา ๕ ให้ละกองบาปกองทุกข์ทั้งปวง และให้ถึงบุญอันวิเศษสุด ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันเป็นดวงประทีปส่องทาง ๗ สาย ให้แก่เทวดาและมนุษย์ สว่างไสวสดใสรุ่งเรือง ปานดังพระจันทร์เพ็ญลอยเด่นอยู่ท่ามกลางนภา ฉะนั้น

๒๙. จ

จริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จชนฺตํ สุวิหญฺญติ

จชนฺตํ สพฺพทาเนน จชนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ยังสรรพสัตว์ให้รีบรัดตัดตรงเข้าสู่ พรหมจรรย์ ละลิ่มสลักอันสำคัญ คือ อวิชชา นำพามิให้เบียดเบียนกัน ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันกำจัดกิเลสชั้นต้น ด้วยทาน ศีล กำจัดกิเลสชั้นกลางด้วยสมาธิ กำจัดกิเลสชั้นละเอียดด้วยวิปัสสนาปัญญา

๓๐. ต

ตโนติ กุสลํ ธมฺมํ ตโนติ สพฺพวีริยํ
ตโนติ สีลสมาธิ ตนฺตรายํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด แผ่ไปซึ่งกุศลธรรม แผ่ไปซึ่งความเพียรทั้งปวง แผ่ไปซึ่งศีล สมาธิ ปัญญา ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันหาอันตรายมิได้

๓๑. ว

เวรนฺโนทินฺนํ พชฺฌนฺติ เวรํ เตสูปสมฺมติ
เวรํ เวเรน เวรานิ เวรสนฺตํ นมามิหํ ฯ

ชนเหล่าใด ไม่ผูกเวรกันไว้เพราะอำนาจแห่งพระธรรม คือ ขันติ และเมตตา เวรของชนเหล่านั้นย่อมเข้าไปสงบ เวรย่อมไม่ระงับด้วยการผูกเวร การผูกเวรกันเหมือนกับเอาคูถล้างคูถ ไม่มีวันจะสะอาดได้ มีแต่จะเพิ่มความเหม็นยิ่งขึ้นไปเป็นทวีคูณ ฉะนั้น ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งไม่มีเวรไม่มีภัย แกใคร ๆ ทั้งสิ้น

๓๒. ที

ทีฆายุโก พหุปุญฺโญ ทีฆารตฺโต มหาสาโล
ทีฆา โคตฺเตน ปุญฺเญน ทีฆรตฺติ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ทำให้คนมีอายุยืน ทำให้คนมีบุญมาก ทำให้คน มีวันคืนเดือนปีมหาศาล ทำให้คนมีทั้งโคตรทั้งบุญอันยืดยาวนาน ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น ซึ่งยัง สรรพสัตว์ให้เจริญราตรี

๓๓. ต

ตโต ทุกฺขา ปมุญฺจนฺโต ตโต โมเจติ ปาณิโน

ตโต ราคาทิกิเลเส ตโต โมหํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ยังสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์นั้น ๆ ปลดเปลื้องสรรพสัตว์จากกิเลส มีราคะเป็นต้น และจากกองทุกข์ทั้งปวง ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันยังประชาชนให้หลุดพ้นจากกิเลสทั้ง ๓ ขั้นนั้น ๆ

๓๔. โภ

โภนฺโต เทว สฺมา โยติ โภคเสฏฺโฐ จ ปาปโก

โภคานิ ปริปุณฺณํ โส โภคสนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด เป็นธรรมอันเจริญประเสริฐ เป็นธรรมกำจัดกิเลส เป็นธรรมให้เกิดความขยันหมั่นเพียร เป็นธรรมจำกัดบาปอย่างเลิศ ประเสริฐสุด เป็นธรรมยังโภคะภายนอกภายในให้บริบูรณ์เต็มเปี่ยม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันยังสรรพสัตว์ให้สมบูรณ์พูนสุข อยู่ในโภคสมบัติภายนอกและภายใน

๓๕. วิ

วิรตฺตสฺส สพฺพทุกฺขา วิริยา นาม ทุลฺลภา

วิริยา สุขสมฺปนฺนา วิริยนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ยังสรรพสัตว์ให้ปราศจากกองทุกข์ทั้งปวง ให้เพรียบพร้อมด้วยความเพียร อันบุคคลพึงได้โดยยาก ยังสรรพสัตว์ผู้มีความเพียรให้สมบูรณ์ ด้วยความสุข ๗ ประการ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันยังสรรพสัตว์ให้มีความเพียรขั้นต้น ขั้นกลาง และขั้นสูง

๓๖. ญ

ญูตญฺญาเณหิ สมฺปนฺนํ ญูตํ โยคํ จ สมฺปตฺติ
ญูตญฺญาณทสฺสนญฺจ ญูตํ โยคํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด ถึงพร้อมด้วยญาณที่รู้สัทธรรม ๓ ยังสรรพสัตว์ให้มีความรู้ มีความเพียร และมีความสมบูรณ์ พูนสุข มีญาณทัสสนะอันให้รู้ให้เข้าใจต่อสภาวธรรม คือ รู้ปัจจุบันรูปนาม พระไตรลักษณ์มรรคผล นิพพาน รู้วิสุทธิ ๗ รู้วิปัสสนา-ญาณ ๑๖ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันยังสรรพสัตว์ให้มีทั้งความรู้ ให้มีทั้งความเพียรขั้นต้น ขั้นกลาง และขั้นสูง

๓๗. หิ

หิสนฺติ สพฺพโทสานิ หิสนฺติ สพฺพโส ภยา
หิสฺสํ โมหา สตฺตา กตา ติสฺสนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด กำจัดโทษน้อยใหญ่ทั้งมวล กำจัดภัยเวรโดยประการทั้งปวง ยังสรรพสัตว์ให้ละ ให้เว้น ให้ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันยังสรรพ-สัตว์ให้ละบาปทั้งปวง

๓๘. ติ

ติณฺโณ โย วฏฺฏทุกฺขมฺหา ติณฺณํ โลกานมุตฺตโม

ติสฺโส ภูมี อติกฺกนฺโต ติณฺณํ โอฆํ นมามิหํ ฯ

พระธรรมใด รื้อขนสรรพสัตว์ข้ามวัฏฏทุกข์เป็นธรรม อันสูงสุด กว่าโลกทั้ง ๓ ก้าวล่วงภูมิทั้ง ๓ และข้ามโอฆะ ๔ เสียได้แล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น

อฏฺฐตึส ธมฺมคาถา ธมฺมคุณา สุคมฺภีรา

เอเตน ธมฺมเตเชน โสตฺถิ เต โหตุ มงฺคลํ ฯ

คาถาพรรณนาคุณพระธรรม ๓๘ คาถา พระธรรมคุณนั้น เป็นคุณอันสูงสุด เป็นคุณอันสุขุมคัมภีรภาพมาก คือลึกซึ้งทั้งโดยอรรถ โดยพยัญชนะโดยปริยัติ โดยปฏิบัติ และโดยปฏิเวธ ด้วยเดชแห่งคาถานั้น ขอความสวัสดีและมงคลทั้งปวง จงมีแด่ท่าน

พระสังฆคุณ ๙

ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า
๑. **สุปฏิปนฺโน**	เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว
๒. **อุชุปฏิปนฺโน**	เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว
๓. **ญายปฏิปนฺโน**	เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม
๔. **สามีจิปฏิปนฺโน**	เป็นผู้ปฏิบัติสมควร
ยทิทํ	นี้คือใคร
จตฺตาริ ปุริสยุคานิ	คู่แห่งบุรุษ ๔
อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา	นับเป็นบุคคล ๘
เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ	นี้พระสงฆ์สาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
๕. **อาหุเนยฺโย**	เป็นผู้ควรของคำนับ
๖. **ปาหุเนยฺโย**	เป็นผู้ควรของต้อนรับ
๗. **ทกฺขิเณยฺโย**	เป็นผู้ควรของทำบุญ
๘. **อญฺชลิกรณีโย**	เป็นผู้ควรทำอัญชลี คือ ประณมมือไหว้
๙. **อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺส.**	เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า

(๒๑/๒๖๗)

สังฆคุณรัตนมาลา ๑๔

๑. สุ

สุทฺธสีเลน สมฺปนฺโน　　　สุฏฺฐิจิตฺโต จ โย สงฺโฆ
สุนฺทโร สาสนกโร　　　สุนฺทรํปิ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด ผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอันบริสุทธิ์ มีใจตั้งมั่นไม่หวั่นไหว เป็นผู้งดงามทั้งภายในและภายนอก ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้นผู้สุภาพเรียบร้อยดี

๒. ป

ปฏิสมฺภิทา จตสฺโส จ　　　ปสฏฺโจ โส อนุตฺตโร
ปญฺญาย อุตฺตโร โลเก　　　ปสฏฺฐํปิ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด ได้บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ เป็นผู้ประเสริฐยอดเยี่ยม ข้ามโลกทั้ง ๓ ด้วยปัญญา ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้นผู้อันนักปราชญ์สรรเสริญแล้ว

๓. ฏฺฐิ

ฐิตฺถิ ปราชิโต สตฺถา　　　ฐิตฺถาฏฺฐิวาปสาสเน
ฐิตฺถิยา พุทฺธวเสน　　　ฐิตฺถนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนา และสามารถยังผู้อื่นให้ตั้งมั่นตามด้วย เป็นผู้ยังข้าศึกให้พ่ายแพ้ เป็นครูผู้องอาจ ด้วยอำนาจแห่งตน เป็นผู้ยึดมั่นอยู่ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้ตั้งมั่นดีแล้วในพระสัทธรรม

๔. ป

ปสตฺโถ ธมฺมคมฺภีโร ปญฺญวนฺโต อวงฺกโต
ปสนฺโน อฎฺจธมฺมญฺญ ปเสฎฺจํปิ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด ผู้อันชาวโลกยกย่องสรรเสริญแล้ว มีความเข้าใจลึกซึ้งในพระธรรม มีปัญญาดี ไม่คดทางกาย วาจา ใจ มีความเชื่อความเลื่อมใสในพระสัทธรรม รู้ทั่วถึงอรรถธรรม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้ประเสริฐ ผู้สูงสุด

๕. โน

โน เจติ กุสลํ ธมฺมํ โน จ ปาปํ อการยิ
โนณตพุชฺฌิตํ ธมฺมํ โนณทิสํ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด แสวงหากุศลกรรมอยู่เนืองนิตย์ ไม่ยังศานุศิษย์ให้ทำชั่ว น้อมนำตัวเข้าไปสู่พระธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ดีแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้มีคุณธรรมอันสูงยิ่ง

๖. ภ

ภคราโค ภคโทโส ภคโมโห จ ปาณีนํ
ภคกิเลสสตฺตานํ ภควนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด ผู้กำจัดราคะ โทสะ โมหะ ได้แล้ว เป็นเกาะแก้วของสรรพสัตว์ แนะนำพร่ำสอนพุทธบริษัทให้กำจัดกิเลส ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้ทำลายบาปอกุศล มีตนบริสุทธิ์

๗. ค

คจฺฉนฺโต โลกิยํ ธมฺมํ คจฺฉนฺโต โลกุตฺตรมฺปิจ
คจฺฉ เทว กิเลสหิ คมิตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด เข้าถึงธรรมทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ไปสู่แดนเกษม ห่างไกลจากกิเลสน้อยใหญ่ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้เข้าถึงพระสัทธรรม ๓ งานด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

๘. ว

วณฺเณติ กุสลํ ธมฺมํ วณฺเณติ สีลสมฺปนฺนํ
วณฺเณติ สีลรกฺขิตํ วณฺณนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด ย่อมยกย่องสรรเสริญ พอใจแต่ในกุศลธรรม ยกย่องสรรเสริญบุคคลผู้มีศีล บุคคลผู้รักษาศีล ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้งามอยู่ด้วยความงาม ๓ ประการ

๙. โต

โตเสนฺโต เทวมนุสฺสํ โตเสนฺโต ธมฺมเทสยิ
โตเสติ ทุฏฺจิตฺตานิ โตเสนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด ยังเทวดาและมนุษย์ให้ยินดีในกุศล แสดงธรรมนำให้เกิดความชื่นชมยินดีปีติโสมนัส ในปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ยังผู้ที่มีใจต่ำ มีใจถูกโทษประทุษร้ายแล้ว ให้เป็นผู้มีใจสูงจนสามารถบรรเทาและกำจัดโทษนั้น ๆ ได้ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้ยังพุทธบริษัทให้ร่าเริงบันเทิงอยู่ในไตรสิกขา

๑๐. สา

สาสนํ สมฺปฏิจฺฉนฺนํ สาสนนฺตํ สิวํ รมฺมํ
สาสนํ อนุสาเสยฺยํ สาสนนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด น้อมรับไว้ด้วยดี ซึ่งพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันเป็นคำสอนที่เป็นนิยยานิกธรรม นำสรรพสัตว์ให้รีบรัดตัดตรงเข้าไปสู่พระนิพพาน ซึ่งเป็นเอกันตบรมสุขอย่างแท้จริง และได้แนะนำพร่ำสอนศาสนธรรมนั้นอยู่เนือง ๆ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้นำพระพุทธศาสนาสืบ ๆ มาจนเป็นอมตมรดก ตกทอดมาถึงอนุชนรุ่นหลัง

๑๑. ว

วนฺตราคํ วนฺตโทสํ วนฺตโมหํ ว ทิฏฺฐิกํ
วนฺตนฺตํ สพฺพปาปานิ วนฺตกฺเขสํ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด ผู้ละราคะ โทสะ โมหะ และทิฏฐิ เสียได้แล้ว ละบาปทั้งปวงได้หมดสิ้น ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้ละมลทิน ทั้งปวงได้แล้ว

๑๒. ก

กโรนฺโต สีลสมาธึ กโรติ มลมตฺตโน
กโรนฺโต กมฺมฏฺฐานานิ กโรนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด บำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา ชำระมลทินของตนให้หมดสิ้นไปจากขันธสันดาน ใฝ่ใจแต่การเจริญพระกรรมฐาน ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้ปฏิบัติตามพระพุทธโอวาท

๑๓. สํ

สงฺสาเร สํสรนฺโต โส สงฺสาเร โส วิปุญฺจิโส
สงฺสารทุกฺขโต โมเต สํเสฏฺฐํปิ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด ท่องเที่ยวไปอยู่ในสงสาร รวบรวมไว้แต่บุญสมภาร ปลดเปลื้องตนและคนอื่นให้พ้นจากทุกข์ในวัฏสงสาร ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้ทั้งประเสริฐทั้งสูงสุด

๑๔. โฆ

โฆรํ ทุกฺขวหํ กตฺวา โฆสาเปติ สูรํ นรํ
โฆสยิตฺวา ติปิฏกํ โฆรนฺตนฺตํ นมามิหํ ฯ

พระสงฆ์ใด ยังนรชนผู้กลัว ผู้มีความทุกข์ ให้ปราศจากความกลัว ให้ปราศจากความทุกข์ทางกาย และทุกข์ทางใจ ทำให้เป็น ผู้แกล้วกล้ามีเวสารัชชธรรม ชี้แจงแสดงไข พระไตร-ปิฎกยกพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม มาอธิบาย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้บำบัดทุกข์บำรุงสุขโดย ทางธรรม นำพุทธบริษัทให้เข้าถึงพระไตรรัตน์สัจธรรม

จตุทฺทสสงฺฆคาถา สงฺฆคุณา ทกฺขิเณยฺยา
เอเตน สงฺฆเตเชน โสตฺถิ เต ชยมงฺคลํ ฯ

คาถาพรรณาสังฆคุณ ๑๔ จบแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้มีคุณมาก เป็นพระทักขิเณยยบุคคล คือเป็นผู้ควรของทำบุญ ด้วยเดชแห่งพระสงฆ์นี้ ขอความสุขสวัสดีและชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

ฉปญฺญาส พุทฺธคุณา ธมฺมคุณา อฏฺฐตึส

สงฺฆคุณา จตุทฺทส สรเตติ ทิเน ทิเน ฯ

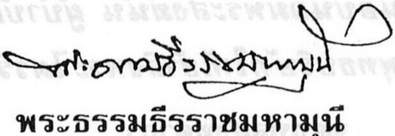
พุทธคุณ ๕๖ ธรรมคุณ ๓๘ สังฆคุณ ๑๔ รวมเป็นมงคล ๑๐๘ ผู้ใดระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณเหล่านี้ทุก ๆ วัน ผู้นั้นจะปลอดภัยได้มหากุศลอย่างเหลือล้นทุก ๆ วัน

ฉปญฺญาส สมฺพุทฺธานํ ธมฺมานํ อฏฺฐตึสติ

สงฺฆา จตุทฺทสา เจว ภาวนาย ติลกฺขณนฺติ ฯ

คุณของพระพุทธเจ้ามี ๕๖ คุณของพระธรรม ๓๘ และคุณของพระสงฆ์มี ๑๔ ผู้ใดภาวนาทุก ๆ วัน แล้วเอาเป็นบาทแห่งวิปัสสนา ผู้นั้นสามารถเห็นปัจจุบันธรรม รูปนาม พระไตรลักษณ์ มรรค ผล นิพพาน พ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งมวล

อิติปิ โส รตนมาลา พรรณนาคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็สมมติว่ายุติลงคงไว้แต่เพียงเท่านี้

พระธรรมธีรราชมหามุนี

(โชดก ญาณสิทฺธิเถร ป.ธ.๙)

ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพสิทธิมุนี

๑๔ ต.ค. ๑๕

รีบสร้างบารมี (บารมี ๓๐ ทัศ)